

ČASOPIS PRE KNIHOVNÍCTVO

KNÍŽNICA

OSOBNOST KNIŽNICE
RECENZOVANÉ ČLÁNKY
INFORMATÍVNE ČLÁNKY

štvrtročník
číslo 04
2022
ročník XXIII.

2022

Vážené čitateľky, vážení čitatelia,

držíte v ruke najnovšie číslo časopisu *Knižnica* z vydavateľskej produkcie Slovenskej národnej knižnice. Koniec roka je tradične časom bilancovania, preto mi dovoľte obzrieť sa krátko späť na to, čo nám priniesol rok 2022. Nebolo toho málo, ale z viacerých pohľadov možno hovoriť o tom, že sme boli svedkami histórie, ktorú sme si predtým nevedeli predstaviť. Mám na mysli celosvetovú pandémiu COVID-19, ktorá počas uplynulých troch rokov prevrátila naruby spôsob, akým sme žili a pracovali, a ktorá – snáď – konečne doznieva, a to aj vďaka ohromnému vedeckému pokroku, ktorého výsledkom je široká dostupnosť vakcín, ktoré významne prispeli k zníženiu jej následkov.

Ešte počas akútnej fázy pandémie však prišla katastrofa ďalšia, ktorou bolo napadnutie nášho východného suseda a vypuknutie vojnového konfliktu, aký Európa nezažila od druhej svetovej vojny. Ruská agresia vyvolala v celom svete obrovskú

vlnu solidarity s napadnutou Ukrajinou a Slovensko nestálo bokom. Som rada, že aj Slovenská národná knižnica mohla v rámci možností, ktoré má, poskytnúť dočasné útočisko niekoľkým desiatkam ľudí utekajúcich zo svojich domovov pred vojnou a že v tom pokračuje dodnes.

Táto udalosť nám zároveň všetkým ukázala, aké zraniteľné a krehké sú mnohé aspekty našej existencie, ktoré sme považovali za samozrejme – vrátane kultúrneho dedičstva, ktoré vojna ohrozuje bez ohľadu na jeho hodnotu, o ktorej radi hovoríme ako o „nevyčísliteľnej“. Aj táto skutočnosť potvrdzuje dôležitosť a význam jeho digitalizácie, ktorej sa Slovenská národná knižnica dlhodobo systematicky venuje a patrí v tejto oblasti medzi európskych lídrov. Hoci je jej primárnym účelom uchovanie slovacikálneho konzervačného knižničného fondu národnej knižnice pre ďalšie generácie, je potrebné tento hodnotný digitalizovaný obsah – samozrejme, pri plnom rešpektovaní autorských práv – sprístupniť v čo najširšej miere aj verejnosti prostredníctvom internetu.

Veľmi ma preto teší, že na tomto mieste môžem oznámiť, že na základe rozšírenej hromadnej licenčnej zmluvy s autorskou spoločnosťou LITA, ktorú Slovenská národná knižnica tento rok uzavrela, bude môcť byť prostredníctvom digitálnej knižnice DIKDA v roku 2023 online – a pre verejnosť bezplatne – sprístupnených viac než milión tzv. obchodne nedostupných diel, čo predstavuje takmer celú slovacikálnu vydavateľskú produkciu 20. storočia. Vo svojich dôsledkoch to znamená, že v mnohých prípadoch už nebudú musieť za knihami, časopismi či článkami chodiť používatelia do knižnice, pretože budú mať významnú časť fondov národnej knižnice okamžite, komfortne a zadarmo dostupnú vo svojich telefónoch, tabletoch či počítačoch – a to je 21. storočie, v aké sme dúfali...

Verím, že hoci nám svet v uplynulých rokoch pripomenul, že našimi želaniami sa neriadi, tento pokrok bude jedným z mnohých úspechov budúcnosti, a nielen ojedinelou pozitívnou správou, ktorá nás všetkých poteší.

Želám vám všetko dobré v roku 2023 a verím, že nám zachováte priazeň!

Ing. Katarína Krištofová, PhD.
generálna riaditeľka SNK
predsedníčka redakčnej rady

číslo 4 | 2022 | ročník XXIII.

vydáva Slovenská národná knižnica
www.snk.sk
ISSN: 1336-0965

Zodpovedný redaktor

Ing. Ján Marek, PhD., MBA
e-mail: jan.marek@snk.sk
tel.: +421 43/2451 304

Jazykový redaktor

PhDr. Darina Auxová, PhD.
e-mail: darina.auxova@snk.sk
tel.: +421 43/2451 277

Mgr. Ľubica Hroncová, PhD.

Technické a grafické spracovanie

Mgr. Jana Nemcová

Adresa redakcie

Slovenská národná knižnica
Nám. J. Čigera Hronského 1
036 01 Martin
e-mail: redakcia@snk.sk
tel.: +421 43/2451 304, 277

Redakčná rada

Ing. Katarína Krištofová, PhD.
Mgr. Katarína Buzová, PhD.
prof. PhDr. Peter Čajka, PhD.
Mgr. Szabolcs Dancs
doc. Mgr. Marcela Domenová, PhD.
doc. Mgr. Marián Grupač, PhD.
PhDr. Jana Huňová
Mgr. Iveta Hurná
prof. Ing. Vojtech Jurčák, CSc.
Katarzyna Ślaska
Mgr. Michal Sliacky
Ing. Silvia Stasselová
Mgr. Norbert Végh
Ing. Danica Zendulková

Recenzenti

Mgr. Nora Malinovská, PhD.
Mgr. Angela Škovierová, PhD.

Časopis vychádza 4-krát ročne
v elektronickej verzii.

<https://www.snk.sk/sk/obchod/edicna-cinnost/casopis-kniznica/archiv-kniznica.html>

Imprimované: 20. 12. 2022

Vážení čitatelia časopisu *Knižnica*,

ambíciou redakcie na rok 2023 je udržať vysoký odborný kredit časopisu pre knihovníctvo a pokračovať v 22-ročnej tradícii, ktorú vytvárali generácie zamestnancov SNK. Zároveň chceme posunúť vnímanie časopisu akademickou a odbornou verejnosťou na úroveň vedeckého časopisu pre knihovníctvo na medzinárodnej úrovni. K tomu chceme využiť indexáciu v medzinárodných databázach a splniť stanovené kritéria. Prvým krokom je indexácia *Knižnice* v databáze ERIH PLUS. Hlavným významom indexácie je zviditeľnenie a dostupnosť časopisu, pretože publikované články majú väčšiu šancu, že budú odbornou verejnosťou nájdené a citované. Indexovaný časopis je zdrojom pre časopisy medziodborového zamerania s možnosťou vzájomného porovnania. K dispozícii sú rôzne štatistiky, možnosti odborného zamerania a medzinárodnej spolupráce. Každá indexovacia agentúra oslovuje mierne odlišné publikum, čím sa rozširuje ponuka časopisov. Veríme, že toto naše snaženie napomôže popularizovať knižničnú a informačnú vedu doma i v zahraničí.

Decembrové vydanie časopisu *Knižnica* sme rozdelili do troch častí, ktorými sú: osobnosť *Knižnice*, recenzované články a informatívne články. S príhovorom sa predstaví generálna riaditeľka SNK a zároveň predsedníčka redakčnej rady Katarína Krištofová. Osobnosťou *Knižnice* je Agáta Klimeková, s ktorou som urobil rozhovor s dôrazom na jej dlhoročné pôsobenie v SNK a na jej vzťah ku knihe ako k informačnému médiu. V časti recenzované články sa predstavujú: Vojtech Šícha s článkom *E-ilustrace – online databáze české knižní ilustrace raného novověku*; Stanislava Knapčoková s článkom *Trnavský nástenný kalendár (k dejinám ilustrácie 18. storočia na Slovensku)*; Radomír Slovák s článkom *NUSK – databáze slepotiskové výdoby knižných vazeb* a Martin Baloga s článkom *Kovové prvky knižných väzieb proveniencie spišských kartuziánov*. V časti informatívne články sa predstavujú: Marián Grupač – Eva Augustínová – Slavka Pitoňáková s článkom *Komunitný život, záujmovo-kultúrna a osvetová činnosť v obci Oščadnica v 20. storočí. Spolková činnosť*; Nikola Šipošová – Vítězslav Knotek – Jitka Neoralová – Tomáš Imrich – Petra Vávrová s článkom *Degradace plastových vazebních prvků knih v novodobém knihovním fondu Národní knihovny České republiky*; Zuzana Kopecká s článkom *Neformálne vzdelávanie v knižnici*; Martina Bajzíkova – Ján Koniár s článkom *Písomné višegrádske dedičstvo – ochrana pre budúcnosť*; Rozália Cenigová s článkom *Školské knižnice ako informačné a kultúrne centrá škôl*; Peter Cabadaj s článkami *K 150. výročiu narodenia Matúša Jankolu, Päťdesiat rokov od úmrtia Zory Jesenskej* a *Pred 70 rokmi vznikol Slovenský ústav v Clevelande*; Augustín Maňovčík s článkom *Z korešpondencie Ivana Kadlečíka* a Darina Obušeková s článkom *Knižnica Univerzity v Aberdeene*.

Prajem vám pútavé čítanie a úspešný nový rok 2023.

Ján Marek
zodpovedný redaktor

Pokyny pre autorov príspevkov nájdete na <https://www.snk.sk/sk/59-edicna-cinnost/1595-pokyny-autorom.html>.

Obsah/ Table of Contents

OSOBNOSŤ KNIŽNICE

ROZHOVOR

Interview

- 6/ **Osobnosť knižnice. Agáta Klimeková**
Knižnica Profiles: Agáta Klimeková
Ján Marek

RECENZOVANÉ ČLÁNKY

KNIŽNÁ KULTÚRA

Book Culture

- 16/ **E-ilustrace – online databáze české knižní ilustrace raného novověku**
E-illustration – online database of Czech book illustrations of the early modern period
Vojtěch Šícha
- 23/ **Trnavský nástenný kalendár (k dejinám ilustrácie 18. storočia na Slovensku)**
Trnava wall calendar (on the history of 18th century illustration in Slovakia)
Stanislava Knapčoková
- 33/ **NUSK – databáze slepotiskové výzdoby knižných vazeb**
NUSK – database of blind-print decoration of book bindings
Radomír Slovík
- 38/ **Kovové prvky knižných väzieb proveniencie spišských kartuziánov**
Metal elements of bookbindings provenance of Spiš Carthusians
Martin Baloga

INFORMATÍVNE ČLÁNKY

ŠTÚDIA

Studies

- 47/ **Komunitný život, záujmovo-kultúrna a osvetová činnosť v obci Oščadnica v 20. storočí. Spolková činnosť**
Community Life, Amateur Cultural and Educational Activities in the Village of Oščadnica in the 20th Century. Activities of Associations
Marián Grupač, Eva Augustínová, Slavka Pitoňáková
- 58/ **Degradace plastových vazebních prvků knih v novodobém knihovním fondu Národní knihovny České republiky**
Decay of the Plastic Binding Elements of Books in the Modern Library Stock of the National Library of the Czech Republic
Nikola Šipošová, Vítězslav Knotek, Jitka Neoralová, Tomáš Imrich, Petra Vávrová

VZDELÁVANIE A VÝSKUM

Education and Research

- 67/ **Neformálne vzdelávanie v knižnici**
Informal Education in the Library
Zuzana Kopecká

OCHRANA DOKUMENTOV

Document Protection

- 73/ **Písomné visegrádske dedičstvo – ochrana pre budúcnosť**
The Written Visegrad Heritage – Protection for the Future
Martina Bajzíkova, Ján, Koniar

ODBORNÉ PODUJATIA

Events

77/

Školské knižnice ako informačné a kultúrne centrá škôl. 16. medzinárodná konferencia, september 2022
School Libraries as Information and Cultural Centres of Schools – 16th International Conference, September 2022

Rozália Cenigová

BIOGRAFISTIKA

Theory of Biography

90/

K 150. výročiu narodenia Matúša Jankolu

On Matúš Jankola's 150th Birthday

Peter Cabadaj

94/

Z korešpondencie Ivana Kadlečíka

From the Correspondence of Ivan Kadlečík

Augustín Maťovčík

101/

Päťdesiat rokov od úmrtia

Zory Jesenskej

Fifty Years since Zora Jesenská's Death

Peter Cabadaj

ZAHRANIČNÉ KNIŽNICE

World's Libraries

107/

Knižnica Univerzity v Aberdeene

University of Aberdeen Library

Darina Obušeková

PRIPOMÍNAME SI ...

Commemorating...

112/

Pred 70 rokmi vznikol Slovenský ústav v Clevelande

The Slovak Institute in Cleveland Was Founded 70 Years Ago

Peter Cabadaj

OSOBNOSŤ KNIŽNICE AGÁTA KLIMEKOVÁ

ING. JÁN MAREK, PHD., MBA

✉ jan.marek@snk.sk

🏠 Kancelária generálnej riaditeľky
Slovenská národná knižnica,
Martin

🌐 www.snk.sk

The featured personality in the December issue of *Knižnica* is PhDr Agáta Klimeková, PhD, who is the director of the Department for Management and Processing of Historical Library Documents and Historical Library Collections in the Slovak National Library. After graduating from the Gymnázium Pavla Jozefa Šafárika secondary school in Rožňava, she attended the Pavol Jozef Šafárik University in Prešov. On completion of her studies, she took a job with the Matica slovenská organisation and later with the Slovak National Library in Martin. The areas of her professional activities include cultural history, bibliography, library and information science, and the history of old prints, book printing and bookplates. In her long career of scholarship, research and literary activity, she has published many significant works whose content and importance have been recognised far beyond the borders of Slovakia.

Keywords: personality; cultural history; librarianship; old prints; literary activity

CURRICULUM VITAE

Osobnosťou decembrového vydania časopisu *Knižnica* je **PhDr. Agáta Klimeková, PhD.**, ktorá pracuje v Slovenskej národnej knižnici na pozícii riaditeľky odboru správy a spracovania historických knižničných dokumentov a historických knižničných fondov. Pochádza z Gemera a mladosť prežila v malej dedinke na úpätí Silickej a Plešiveckej planiny, v Brzotíne. Po maturite na Gymnáziu P. J. Šafárika v Rožňave študovala do roku 1979 na Filozofickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika (dnes Prešovská univerzita v Prešove) pedagogický smer, nemecký a ukrajinský jazyk a literatúru. Na Katedre nemeckého jazyka a literatúry FF UPJŠ získala titul PhDr. Po ukončení štúdia sa stala zamestnankyňou Matice slovenskej v Martine a pracovala v oddelení retrospektívnej bibliografie. V rokoch 1986 – 1988 absolvovala postgraduálne štúdium na Katedre knihovedy a vedeckých informácií FF UK v Bratislave, študijný odbor metódy a techniky vedecko-informačnej činnosti. Na tej istej katedre absolvovala v rokoch 2003 – 2008 doktorandské štúdium, ktoré ukončila obhajobou dizertačnej práce *Dejiny knižnej kultúry na Slovensku v 1. polovici 18. storočia* a získaním akademického titulu PhD. Po vzniku samostatnej Slovenskej národnej knižnice ostala pracovať v oddelení retrospektívnej bibliografie Národného bibliografického ústavu. Je odborne činná ako bibliografka a vedecko-výskumná pracovníčka, je spoluautorkou viacerých národných retrospektívnych bibliografií a autorkou niekoľkých desiatok odborných článkov a štúdií z oblasti výskumu dejín knižnej kultúry. Ako riaditeľka odboru koordinuje činnosť dvoch oddelení odboru, každoročné organizovanie medzinárodnej konferencie z oblasti výskumu dejín knižnej kultúry a edičné výstupy odboru.

Agáta Klimeková Zdroj: Archív SNK

NAJVÝZNAMNEJŠIE KNIŽNÉ PUBLIKÁCIE

- ➔ Bibliografia inorečových kníh vydaných a vytlačených na území Slovenska, 1919 – 1938 (1993),
- ➔ Bibliografia jarmočných a púťových tlačí 18. a 19. storočia z územia Slovenska (1996),
- ➔ Bibliografia divadelných plagátov 19. storočia z územia Slovenska. Zväzok I – V (1998 – 2002),

- ➔ Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia. Zv. I – VI (2008),
- ➔ Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 19. storočia. Zv. I – VII (2016),
- ➔ Bibliografia inorečových tlačí z územia Slovenska 1901 – 1918 (2021),
- ➔ Dizertačné tlače študentov z územia Slovenska na nemeckých univerzitách v 16. a 17. storočí vo Forschungsbibliothek Gotha (2018),
- ➔ Dizertačné tlače študentov z územia Slovenska na nemeckých univerzitách v 16. a 17. storočí v nemeckých knižniciach (2020),
- ➔ Dizertačné tlače študentov z územia Slovenska na nemeckých univerzitách v 18. storočí v nemeckých knižniciach (2021),
- ➔ Ján Jessenius. Slováci na panovníckych dvoroch (zborník, zostavovateľka).

ŠTÚDIE

- ➔ Vydavateľská produkcia exulantských tlačiarň v Púchove a Žiline v 1. polovici 18. storočia,
- ➔ Knižnica rodiny Šemsei zu Šemše,
- ➔ Literárna tradícia v rodine Aponi,
- ➔ Mercurius Veridicus ex Hungaria – prvé uhorské noviny,
- ➔ Dve šľachtické knižnice z východného Slovenska,
- ➔ Príležitostné tlače vo vydavateľskom programe slovenských kníhtlačiarní v 1. polovici 18. storočia,

Agáta Klimeková a Ján Marek Zdroj: Archív SNK

- ➔ Vydavateľské aktivity J. P. Royera a jeho dedičov v typografickom prostredí Uhorska vo svetle kráľovských nariadení,
- ➔ Peregrinácia študentov z historického územia Slovenska na nemeckých univerzitách (dizertačné práce z medicíny) a ďalšie.

ROZHOVOR

Ako je zrejme zo životopisnej časti, Agáta Klimeková predstavuje významnú literárne činnú osobnosť, ktorá odborne pôsobí v oblasti bibliografie, spracovania starých tlačí a výskumu dejín knižnej kultúry. Agáte Klimekovej sme položili niekoľko otázok so zameraním na jej činnosť v Slovenskej národnej knižnici a na jej vzťah ku knihe ako k informačnému médiu.

Po maturite na Gymnáziu P. J. Šafárika v Rožňave ste študovali v Prešove na Univerzite Pavla Jozefa Šafárika. Neskôr ste spolupracovali na zostavení personálnej bibliografie Pavla Jozefa Šafárika diel 1. a diel 2. Pavol Jozef Šafárik bol významnou

postavou českého i slovenského národného obrodzenia a priekopníkom slavistiky. Je to náhoda, alebo vás táto významná osobnosť oslovila natolko, že ste jej venovali značnú časť svojej vedeckej a výskumnej činnosti?

Hoci personálne bibliografie nepatria medzi moje záujmové oblasti, práca na tejto bibliografii bola nakoniec zaujímavá a rada na ňu spomínam, aj vďaka viacerým zahraničným pracovným cestám, ktoré som absolvovala. Treba však uviesť, že šafárikovskej téme sa slovenská bibliografia venovala už od 50. rokov 20. storočia, keď vznikla myšlienka vydať v roku 1961, k stému výročiu úmrtia tohto významného slavistu personálnu bibliografiu, na ktorej mali pracovať slovenskí aj českí bibliografi. Myšlienka však nebola realizovaná a vrátilo sa k nej až v 80. rokoch, keď náš bývalý spolupracovník Blažej Belák predstavil „revitalizovaný“ projekt personálnej bibliografie, ktorý rátať s účasťou domácich a zahraničných bibliografov, pretože mala obsahovať kapitoly nielen o dielach P. J. Šafárika a literatúry o ňom vydaných na Slovensku a v slovenčine, ale aj v susedných krajinách, napr. v Česku, Maďarsku, Rusku, Srbsku a Nemecku. Myšlienka sa dostala do

interných plánov vtedajšej Slovenskej národnej knižnice v Matici slovenskej, ale po 17. novembri 1989 sa opäť všetko zmenilo, menili sa spracovateľské tímy a aj predstavy o účasti bibliografov viacerých krajín na tejto bibliografii. Zostavenie bibliografie zbral do svojich rúk bývalý riaditeľ Národného bibliografického ústavu, nebohý pán docent Miloš Kovačka a práce na bibliografii ostali výlučne na zamestnancoch ústavu. A tak som sa dostala k spracovaniu tejto bibliografie viac-menej náhodne, vďaka svojej jazykovej spôsobilosti a mala som pracovať na maďarskej a nemeckej kapitole. Ako ste už naznačili, s P. J. Šafárikom ma spája viacero náhod – pochádzame z rovnakého kraja, ja z Brzotína, on z Kobeliarova v okrese Rožňava. Študovala som na školách, ktoré nesú jeho meno, na gymnáziu v Rožňave študoval aj on a mohla by som spomenúť ešte jednu náhodu, ktorá sa spája so spracovaním nemeckej kapitoly tejto bibliografie. S kolegyňou sme dvakrát navštívili knižnicu Univerzity Fr. Schillera v Jene, kde Šafárik študoval v rokoch 1815 – 1817. Počas týchto pracovných ciest som mala možnosť vrátiť sa na miesta, ktoré som navštívila v roku 1977, keď som na Univerzite Fr. Schillera absolvovala semester študijného pobytu. Na tieto cesty mám veľmi pekné spomienky, hlavne na riaditeľa univerzitnej knižnice Konráda Marwinského, ktorý nám vychádzal mimoriadne v ústrety, ukázal nám miesta, kde sa stretávali v minulosti aj slovenskí študenti, a ktorý sa nechal aj osobne inšpirovať jenskou etapou P. J. Šafárika a spracoval príspevok o študijno-čitateľských záujmoch mladého Šafárika, ktorý osobne predniesol na jubilejnej vedeckej konferencii P. J. Šafárik a slavistika v roku 1995 v Prešove.

Po ukončení štúdia ste sa stali zamestnankyňou Matice slovenskej, neskôr Slovenskej národnej knižnice v Martine. Doteraz ste v týchto inštitúciách odpracovali 43 rokov. Dalo by sa konštatovať, že je vo vás sústredená inštitucionálna pamäť. Ktoré obdobia vášho pôsobenia v SNK sú pre vás najdôležitejšie a prečo?

Máte pravdu, patrím medzi služobne najstarších zamestnancov inštitúcie. Veľká škoda, že som si nevedla denníček, dnes som už mohla vydať svoje pamäti. Ale vážne. V roku 1979, keď som končila štúdium v Prešove, som dostala ponuku, aby som prijala miesto asistentky na Katedre ukrajinského jazyka a literatúry. Túto ponuku som odmietla, pretože som ukrajincinu vyštudovala iba z jediného dôvodu, že som nebola prijatá do Bratislavy, kde som chcela študovať slovenči-

nu a nemčinu. Odmietla som aj ďalšiu ponuku, a síce „umiestnenku“ na gymnázium P. J. Šafárika v Rožňave, kde som mala učiť nemčinu. Opäť Šafárik. A tak som zakotvila v Martine, nasledujúc hlas svojho srdca, v Matici slovenskej, v oddelení retrospektívnej bibliografie, plná entuziazmu a očakávaní, hoci poriadne som ani nevedela, čo v tejto inštitúcii budem robiť. Ale dúfala som, že niečo s knihami, pretože knihy som mala rada od malička a čítala som veľa (aj v noci pod paplónom s baterkou). Začala som pracovať na zostavovaní národných retrospektívnych bibliografií, ktoré mi akosi prirástli k srdcu.

Všetky roky strávené v tejto inštitúcii majú pre mňa istý význam, ale najradšej spomínam na obdobie, keď sme tu boli všetci ako jedna veľká rodina, ľudia chodili do práce s radosťou, medziludské vzťahy boli niekde úplne inde ako dnes, navzájom sme si pomáhali, ale aj zabávali, tešili sme sa z každého pracovného úspechu, cítili sme, že sme tu potrební a to nás poháňalo dopredu. Žiaľ, dnes je všetko ináč, ľudia sú frustrovaní, medziludské vzťahy sú na bode mrazu, kamarátstva zanikli... ešte šťastie, že ja mám v odbore dobrý kolektív. A čo sa týka konkrétnych pracovných činností, vyzdvihla by som obdobie, keď sme pracovali na dvoch veľkých bibliografiách – Bibliografii územne slovacikálnych tlačí 18. storočia a Bibliografii územne slovacikálnych tlačí 19. storočia, čiže tlačí, ktoré boli v priebehu týchto storočí vydané alebo vytlačené na historickom území Slovenska. Zostavenie takýchto retrospektívnych bibliografií sa zásadne líši, hlavne v tých počiatkových fázach, od činností, ktoré sa vykonávajú pri zostavovaní tematickej, časovo ohraničenej a lokáciou vymedzenej bibliografie, ako je napr. Bibliografia divadelných plagátov či Katalóg tlačí 16. storočia vo fondoch jednotlivých pamäťových inštitúcií. V týchto prípadoch sa knihy nachádzajú v konkrétnych zbierkach alebo fondoch inštitúcie a spracovateľ ich postupne dostáva z fondu na spracovanie. V našom prípade išlo o tlače, ktoré sa v priebehu stáročí dostali rôznymi cestami do fondov rôznych pamäťových inštitúcií (knižníc, múzeí a archívov), a to nielen na Slovensku, ale aj v zahraničí, hlavne do krajín susediacich so Slovenskom. Čiže tie knihy bolo treba najprv nájsť a pred samotným spracovaním konkrétne tituly sústrediť do pracovnej kartotéky. Podotýkam, v čase spracovania týchto bibliografií, hlavne v tých počiatkových fázach, ktoré trvali niekoľko rokov, ešte neboli k dispozícii online katalógy a o digitalizácii sa ešte ani nehovorilo. A neboli ani notebooky. Na Slovensku sme prešli všetky väčšie knižnice, ale aj mnohé múzeá a archívy, kde sme predpokladali existenciu týchto dokumentov. Navštívili sme však aj národné knižnice

LITERÁRNY FOND
Sekcia pre vedeckú a odbornú literatúru a počítačové programy

u d e ŕ ŕ u j e
Cenu za vedeckú a odbornú literatúru za rok 2017
v kategórii encyklopedická a slovníková literatúra

PhDr. Agáte Klimekovej, PhD.
a Janke Ondroušovej

za dielo
Bibliografia územne slovacikálnych tlačí
19. storočia, Zv. I.-VII.

Bratislava,
27. septembra 2018

JUDr. Ladislav Sedláčik
čl. LF

JUDr. Marián Bernadič, OSc.
čl. predsedu výboru sekcie

Zdroj: Archív SNK

Česka, Rakúska a Maďarska a Univerzitnú knižnicu v Budapešti. Prezreli sme niekoľkomiliónové lístkové katalógy týchto knižníc, kartičku po kartičke a sledovali miesto vydania tlače a storočie. Každý jeden nájdený titul sme písali na kartičky a doma ich triedili do kartotéky podľa storočí. Nie presedeli, ale doslova sme prestáli pri katalógoch tisíce hodín, bola to niekoľkoročná mravčia práca, ktorá od nás vyžadovala obrovskú dávku trpezlivosti. Tešili sme sa však z každého jedného nájdeného titulu. Po sústredení všetkých dostupných dokumentov sme tieto inštitúcie opäť navštívili a každú jednu knihu „de visu“ (s knihou v ruke) bibliograficky spracovali. Hoci ani jedna retrospektívna bibliografia nie je úplná, som rada, že sa nám podarilo zhromaždiť vyše 26 000 dokumentov, ktoré boli vydané na území dnešného Slovenska (18. storočie vyše 10 500, 19. storočie takmer 16 000 titulov). Sú to mohutné korpusy doplnené viacerými registrami, ktoré uľahčujú prácu s materiálom. Ani naše bibliografie nie sú úplne kompletne, predstavujú však dôležitý zdroj informácií z rôznych oblastí spoločenského života, vedy, techniky, literatúry, školstva, cirkvi a pod. a slúžia ako východiskový materiál pri výskume spomínaných oblastí. Najväčším zadostučinением pre nás bolo ocenenie Literárneho fondu – Cena za vedeckú a odbornú literatúru za rok 2008

(18. storočie) a rok 2017 (19. storočie). Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia bola ocenená aj Slovenskou historickou spoločnosťou pri SAV cenou za rok 2008 v kategórii vedeckej literatúry.

Nakoniec by som spomenula ešte jedno významné obdobie, a síce roky, ktoré som strávila na doktorandskom štúdiu, ktoré som odkladala najmenej 15 rokov. Zásľuhu na tom, že som sa konečne rozhybala, mala pani docentka Gabriela Žibritová, ktorá bola aj mojou školiteľkou a ktorá sa ma pravidelne v ročných – dvojročných intervaloch opýtala, či som sa už rozhodla. Ďakujem jej za to, ako aj vedeniu inštitúcie, ktoré mi počas týchto rokov vychádzalo všestranne v ústrety. Nakoniec to boli veľmi pekné roky, veľmi veľa som čítala, študovala a písala.

Ste odborne činná v oblasti bibliografie, spracovania starých tlačí a výskumu dejín knižnej kultúry. Ktorej z týchto oblastí venujete v súčasnosti najväčšiu pozornosť a čo pripravuje do budúcnosti?

Popri bibliografickej činnosti som sa vždy venovala a venujem aj výskumu dejín knižnej kultúry. Dejiny knižnej kultúry predstavujú široký pojem a súhrn činností, ktoré sú späté s výrobou knihy, jej vytlačením a zviazaním, výtvarným prevedením, distribúciou, ale aj pôsobením knihy ako prostriedku na kultiváciu človeka a celej spoločnosti. Patrí sem aj nakladateľská činnosť jednotlivcov, mecenát, ale aj rôzne nariadenia, povolenia, zákazy a cenzorské zásahy a vzájomné súvislosti medzi nimi, ktoré v minulosti značnou mierou ovplyvňovali vydávanie kníh. Dôležitou súčasťou knižnej kultúry sú knižnice rôzneho typu, či už osobné, cirkevné alebo inštitucionálne, ktoré predstavujú bohatý zdroj informácií o bývalých majiteľoch a ich čitateľských záujmoch. Počas pôsobenia v inštitúcii som sa venovala rôznym aspektom a oblastiam knižnej kultúry, hlavne 1. polovice 18. storočia, ale aj 19. storočia, či už kníhtlačiarkej činnosti a jednotlivým tlačiarom, ich knižnej produkcii, vydávaniu tlačí istého tematického zamerania v 18. storočí, napr. vydávaniu príležitostných tlačí, tlačí z oblasti prírodných vied, vydávaniu kalendárov a pod., ale aj významným predstaviteľom našich kultúrnych dejín, ktorí v dejinách knižnej kultúry majú svoje trvalé miesto (L. V. Rizner, M. Rešetka, Jur Ribay, J. Bežo). Mojm posledným príspevkom z oblasti knižnej kultúry bola štúdia o knižnej ilustrácii v 1. polovici 18. storočia, ktorú som pripravila na našu medzinárodnú konferenciu o výskume dejín knižnej kultúry a bude uverejnená aj v zborníku *Kniha 2022*.

Zdroj: Archív SNK

Za tých 40 rokov som napísala množstvo príspevkov, viaceré aj do časopisu *Knižnica*, žiaľ, nerobila som priebežne zoznam a na mnohé si už ani nespomeniem.

Musím však spomenúť, že mojou srdcovou záležitosťou je Ján Pavol Royer, kníhtlačiar salzburského pôvodu, ktorý v roku 1715 založil prosperujúcu kníhtlačiareň v Bratislave a dokázal konkurovať najväčšej kníhtlačiarňi na historickom území Uhorska, jezuitskej Akademickej tlačiarňi v Trnave.

Po Royerovej smrti viedli tlačiareň jeho dedičia a vdova a dokázali udržať rodinný podnik až do roku 1750. Už dávnejšie som sa pohrávala s myšlienkou vydať knižku o tomto tlačiarovi, materiál mám rozpracovaný, ale z časových dôvodov a pracovného vyťaženia som zatiaľ svoj plán nemohla realizovať. Snáď sa k téme vrátim v blízkej budúcnosti, keď ukončím svoje pôsobenie v inštitúcii.

Posledných pár rokov sa však venujem úplne inej téme, a síce akademickej peregrinácii a s ňou spätým výskumom autorských slovacík v zahraničí. Tejto téme sa už koncom minulého storočia začali venovať hlavne maďarskí bádatelia, vznikli viaceré vydania s menoslovmi uhorských študentov študujúcich z rôznych príčin (absencia vysokého školstva u nás, konfesijné dôvody a i.) v predchádzajúcich storočiach na zahra-

ničných univerzitách. Tieto zoznamy vznikli na základe univerzitných matrik, boli medzi nimi, samozrejme, aj študenti z územia dnešného Slovenska. Skúmali hlavne také otázky ako pôvod študenta, náboženské vyznanie, spoločenské postavenie, rok zápisu na univerzitu a miesto štúdia. Menšia pozornosť však bola venovaná pamiatkam knižnej kultúry, ktoré zanechali títo študenti počas svojho zahraničného pobytu. Ide o dokumenty, ktoré boli vydávané s cieľom prezentovať obhajobu promočných alebo dizertačných téz, alebo promóciu študentov, čiže informovať o ukončení štúdia, resp. jednej etapy štúdia. Obsahovo, rozsahovo a formálne ide o rôzne typy dokumentov, od jednodielových oznámení o akte konania promócie cez niekoľkostránkové samostatne vydané promočné tézy a dišputácie až po rozsahovo väčšie vydania. Táto téma ma zaujala natoľko, že som už spracovala tri zväzky zachovaných dizertačných tlačí slovenských študentov na nemeckých univerzitách v 16. – 18. storočí. Našťastie dnes existujú online katalógy, v ktorých nájdete aj digitálnu kópiu tlače, takže netreba veľa cestovať. Napriek tomu je ich zhromaždenie časovo náročné, pretože sa v online katalógoch vyhľadávajú najprv mená študentov, ktorých bolo do dvoch tisíc a keď ich nájdete, objaví sa aj všetky jeho diela, ktoré vyšli tlačou, a tie musíte

tiež prelúskaf. Pri práci s dizertačnými tlačami som si všimla, že počas štúdia vydávali študenti ešte jeden typ dokumentu, ktoré nazývame príležitostnými tlačami. Ide o rozsahovo kratšie alebo dlhšie básne, ktoré boli vydávané samostatne alebo viaceré so spoločným titulným listom, prostredníctvom ktorých gratulovali spolužiaci, priatelia a krajanovia spolužiakovi k úspešnému ukončeniu štúdia alebo k promócií. A tým sa dostávame k vašej otázke, v súčasnosti pracujem na zostavení katalógu týchto príležitostných tlačí a chcela by som ho dokončiť a vydať ešte predtým, ako ukončím svoje pôsobenie v inštitúcii.

Počas svojej dlhoročnej vedeckej, výskumnej a literárnej činnosti ste spracovali množstvo významných publikácií, ktoré svojím obsahom a významom ďaleko presahujú hranice Slovenska. Čo vás najviac inšpirovalo pri spracovaní vašich diel? Súvisí to aj s vašim vzťahom ku knihe ako k informačnému médiu?

Ako som už povedala, od malička som mala kladný vzťah ku knihám. Možno moja voľba povolania bola ovplyvnená aj obdobiím, keď som ako stredoškôlka a potom ako vysokoškôlka pracovala počas letných prázdnin v kaštieli Andrášiovcov v Betliari. Fascinovala ma táto zachovaná historická knižnica, a hoci bolo zakázané vstupovať do priestorov knižnice, ja som v nej tajne presedela hodiny a listovala v tých krásnych knihách. A vtedy vzniklo také želanie alebo sen, dostať sa po skončení školy do nejakej podobnej knižnice, postupne ju spracovať a sprístupniť, aby verejnosť vedela, aké unikátne knihy sa nachádzajú v knižnici a čo naši predkovia čítali. Síce som sa do šľachtickej knižnice nedostala, ale knihy ma sprevádzali celý život.

Pri zostavovaní jednotlivých retrospektívnych bibliografií mi veľkou inšpiráciou bolo bibliografické dielo Ludovíta Vladimíra Riznera, zakladateľa slovenskej bibliografie, ktorý popri učiteľskom povolaní vykonával množstvo iných činností: zakladal knižnice, hospodárske spolky, staral sa o vedomostné pozdvihnutie nielen školákov, ale aj rodičov, bol literárne činný, prispieval do slovenských a českých kalendárov, dobových časopisov, encyklopédií a vedeckých publikácií. Z malého učiteľského platu nakupoval slovenské knihy, z ktorých pripravoval katalóg. Mnohé knihy dostal aj od svojich známych a priateľov, a ktoré sa mu nepodarilo získať, vyhľadával v knižniciach. Vytvoril na tú dobu obdivuhodné dielo, 6-zväzkovú Bibliografiu písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do

roku 1900. Ludovítovi Riznerovi som venovala jeden zo svojich článkov v roku 1993 s názvom Spolupráca medzi zakladateľmi národných bibliografií Slovenska a Maďarska L. V. Riznerom a G. Petrikom, ktorý bol uverejnený v jubilejnom zborníku L. V. Rizner.

Pri práci som mala vždy na pamäti, že retrospektívne bibliografie nie sú ničím samoúčelným, ale že ich pripravujeme pre ďalších odborníkov, ktorí ich budú využívať pri svojej práci, pretože predstavujú pramenný materiál alebo zdroj informácií pre vedecký výskum. Veľkou motiváciou a takou hnacou silou pre mňa boli a sú kladné ohlasy na vydané diela nielen zo Slovenska, ale aj zo zahraničia, hlavne od maďarských kolegov.

Odbor správy a spracovania historických knižničných dokumentov (HKD) a historických knižničných fondov (HKF) plní funkcie odborného, metodického, konzultačného a výskumného pracoviska pre oblasť správy HKD a HKF a úlohy výskumného, koordinačného a metodického charakteru zamerané na výskum dejín knižnej kultúry. Zodpovedá za správu, evidenciu a bibliografické spracovanie historických dokumentov a ich sprístupnenie a je garantom nových štandardov katalogizačného spracovania HKD. Váš odbor zahŕňa širokú škálu činností v oblastiach správy a spracovania HKD a HKF, ako sa vám darí naplňovať vaše poslanie, úlohy a zodpovednosti?

Náš odbor je, čo do počtu zamestnancov, najmenším odborom v inštitúcii, ale so širokou škálou činností, ako ste to naznačili. Máme v správe vyše 200 000 knižničných jednotiek, ktoré vyžadujú špecifickú ochranu a manipuláciu. Sú to napríklad inkunábuly, tlače 16. storočia, bývalé osobné, šľachtické a rádové knižnice, z ktorých mnohé sú vyhlásené za historické knižničné fondy. Odbor má dve oddelenia, oddelenie správy HKD a HKF a oddelenie spracovania. Oddelenie správy má na starosti všetky vzácne knižničné fondy, ktoré som spomenula, stará sa o ich uloženie, očistu, ale aj o výpožičky pre bádateľov a našich spracovateľov. Pripravuje prvotné spracovanie, resp. základnú evidenciu tých zbierok, ktoré ešte neprešli spracovaním, okrem toho má na starosti celoslovenskú pasportizáciu starých tlačí hlavne v cirkevných knižniciach, ale nielen tam, ale aj v múzeách a i. a následne vyhotovuje elektronické katalógy týchto spasportizovaných tlačí. Okrem toho, ako ste spomenuli, je koordinačným, metodickým a konzultačným pracoviskom pre správcov a majiteľov historických knižničných fondov, pripravuje podklady pre minis-

terstvo kultúry na vyhlásenie najvzácnejších dokumentov z fondov rôznych pamäťových inštitúcií a tak isto pripravuje stanoviská ku grantom, o ktoré žiadajú správcovia HKF napr. na reštaurovanie poškodených tlačí. Samozrejme, usilujeme sa aj o propagáciu zaujímavých a vzácných tlačí, ktoré máme v správe, buď prostredníctvom výstav alebo v médiách. Keďže máme nedostatok úložných priestorov, občas treba nejaký ten fond premiestniť a úspornejšie uložiť, a potom sú aj revízie fondov vyplývajúce zo zákona alebo mimoriadne, aj tieto musíme sami urobiť. Ako vidíte, tá škála činností je naozaj široká, a to som ešte nespomenula všetko (mailové požiadavky bádateľov), ale vďaka zohranému tímu na čele s Jankou Cabadajovou sa nám darí úlohy plniť. Druhým oddelením odboru je oddelenie spracovania, ktoré by malo bibliograficky spracovať všetky dokumenty, ktoré máme v správe odboru, a okrem toho aj všetky slovacikálne tlače do roku 1918, ktoré sú uložené v konzervačnom fonde inštitúcie. Na našich pleciach leží aj retrospektívne spracovanie tých tlačí do roku 1918, ktoré inštitúcia získava darmi, kúpou alebo medzinárodnou výmenou. V oddelení pracuje v súčasnom období sedem zamestnancov, vrátane mňa, a keď spočítame dokumenty, ktoré je nevyhnutné spracovať, tak v tejto poddimenzovanej zostave to bude trvať viac ako 50 rokov. Okrem toho takmer každý zamestnanec pracuje na konkrétnej výskumnej úlohe, venuje sa výskumu knižnej kultúry, zúčastňuje sa konferencií doma aj v zahraničí a publikuje. Každý rok pripravujeme medzinárodnú konferenciu o výskume dejín knižnej kultúry a následne vydávame ako výsledok konferencie lektorovaný zborník *Kniha*. V oddelení pracuje kolektív mladých ambiciózných ľudí, ktorí majú k svojej práci veľmi pozitívny prístup a zatiaľ sa nám darí vytýčené úlohy plniť, hoci niekedy sa sama čudujem, ako je to možné.

Pred niekoľkými rokmi sa nám podarilo zriadiť aj študovňu starých tlačí, ktorá slúži na prezenčné výpožičky starých a historických dokumentov, hlavne z našich fondov, ale občas sú požiadavky aj na dokumenty do roku 1918 z konzervačného fondu SNK. V študovni je prístup k online katalógu SNK a k dispozícii je aj príručná knižnica z oblasti výskumu dejín knižnej kultúry. Keďže nám chýba zamestnanec, ktorý by mal na starosti študovňu, na službách sa striedajú odborní zamestnanci odboru, čo nie je najšťastnejším riešením.

Do nášho odboru patrí aj Aponiovská knižnica v Oponiciach, kde máme svojho správcu, ktorý okrem výkladov pre návštevníkov začal bibliograficky spracovávať aj fond knižnice. Každý rok zvykneme v Oponiciach

organizovať podujatie, resp. výstavu s výkladom s konkrétnym tematickým vymedzením (*Gutenberg a hviezdy, Gutenberg a medicína, na budúci rok to bude Gutenberg & zlaté dvadsiate roky v Oponiciach*). Pri tejto príležitosti majú návštevníci možnosť vidieť aj najzaujímavejšie a najvzácnejšie dokumenty z danej oblasti, o ktorých zvykne veľmi pútavo a zanietene rozprávať Janka Cabadajová. Tieto podujatia sa už stali tradíciou a medzi návštevníkmi sa tešia veľkej obľube.

Je len veľmi málo sfér ľudskej činnosti, ktoré v posledných desaťročiach prešli takým búrlivým rozvojom ako oblasť spracovania informácií. Ako rozvoj oblasti spracovania informácií ovplyvnil správu a spracovanie HKD a HKF?

Informatizácia spoločnosti nemôže byť zameraná len na zabezpečenie technických aspektov modernej telekomunikačnej infraštruktúry, ale musí sa orientovať aj na oblasť spracovania, sprístupňovania a využívania informačných zdrojov a najmä na sprístupňovanie digitálneho obsahu. Knižnice, ako kultúrne, vzdelávacie a informačné inštitúcie zabezpečujú popri iných inštitúciách právo občanov na informácie, a preto sú povinné zabezpečiť občanom rýchly a kvalifikovaný prístup ku všetkým poznatkom a informačným zdrojom. V tomto zmysle pristúpil aj náš odbor v roku 2014 k bibliografickému spracovaniu historických dokumentov v rámci integrovaného knižničného systému *Virtua*, vo formáte MARC 21, najprv podľa anglo-amerických katalogizačných pravidiel AACR2 a v súčasnosti podľa najnovších katalogizačných pravidiel RDA. Záznamy o historických dokumentoch sú súčasťou online katalógu SNK, poskytujú o jednotlivých dokumentoch čo najkompletnejšie informácie, čím uspokojujú informačné potreby širokého okruhu používateľov. Spracovali sa fondy osobných knižníc (*Rešetka, Hamuljak, Berchtold a i.*), rozsiahly fond Malohontskej knižnice, tlače 16. storočia z Baníkovej knižnice, z bývalých františkánskych knižníc, spracovávajú sa tlače 16. storočia zo základného fondu, slovacikálne tlače 17. – 19. storočia z konzervačného fondu a ďalšie. Súčasne so spracovaním historických dokumentov sa začala realizovať aj ich digitalizácia a digitálny obsah týchto dokumentov je prístupný v Digitálnej knižnici SNK.

Pri sprístupňovaní informácií o našich fondoch sa orientujeme aj smerom navonok, ako člen konzorcia CERL (*Consortium of European Research Libraries*)

sprístupňujeme naše bibliografické záznamy o slovacikálnych tlačiach 17. – 19. storočia v databázach konzorcia, záznamy o spracovaných inkunábulách v databáze MEI (Material Evidence in Incunabula) a historické menné autority tlačiárov v databáze CERL Thesaurus, čím poskytujeme zahraničným bádateľom, hlavne v oblasti výskumu knižnej kultúry, informácie o našom knižnom bohatstve.

Ambíciou redakcie Knižnica je posunúť vnímanie časopisu akademickou a odbornou verejnosťou na úroveň vedeckého časopisu pre knihovníctvo na medzinárodnej úrovni. V rámci tejto ambície je nevyhnutné doriešiť proces recenzovania. Recenzovanie/lektorovanie sa vo formálnych komunikačných kanáloch považuje za hlavný mechanizmus, ktorý zaručuje kvalitu publikovaných informácií. Ako hodnotíte toto snaženie a čo by ste odporučili redakcii časopisu do budúcnosti?

Vaše snaženie hodnotím pozitívne a aj ja považujem za dôležité posunúť časopis Knižnica na vyššiu úroveň a pretvoriť ho na vysoko odborný časopis, resp. na vedecký. Treba si však uvedomiť, aké sú rozdiely medzi odbornými a vedeckými časopismi. Najväčším rozdielom medzi nimi je typ informácií, ktoré sprístupňujú aj recipientské hľadisko určenia. Preto treba hneď na začiatku zadefinovať, aké informácie bude časopis prinášať. Vedecké časopisy sú zložené prevažne z vedeckých článkov prezentujúcich nové výsledky vedeckého bádania. Môžu však obsahovať aj odborné či prehľadové príspevky. Neoddeliteľnú súčasť vedeckých, ako aj odborných časopisov predstavuje redakčná rada. Dôležité je jej zloženie, ktoré by malo byť zostavené z odborníkov z danej oblasti, ktorí robia výber a organizačne zabezpečujú hodnotenie, resp. posudzovanie článkov. Ak chceme dosiahnuť vnímanie časopisu na medzinárodnej úrovni, medzi členmi redakčnej rady by mali byť aj zahraniční odborníci.

Ako ste sám povedali, vedecké príspevky by mali byť recenzované, pretože prítomnosť anonymného hodnotenia a overovania odborníkmi z danej oblasti predstavuje zvýšenie informačnej hodnoty článku, zaručuje spoľahlivosť, overenie a zhodnotenie informácií v článku, ako aj celkového významu a prínosu v danej oblasti.

Dôležitá pre autorov z hľadiska zviditeľnenia a dostupnosti článkov je indexácia. Publikované články majú väčšiu šancu, že budú odbornou aj akademickou verejnosťou nájdené a citované. Z tohto pohľadu

Agáta Klimeková Zdroj: Archív SNK

je ambícia redakcie časopisu Knižnica dôležitá nielen pre autorov, ale aj pre Slovenskú národnú knižnicu ako takú a budem držať palce, aby sa vaše zámery zrealizovali v blízkej budúcnosti.

INFORMÁCIA O KONFERENCII 2022

Odbor správy a spracovania historických knižničných dokumentov a historických knižničných fondov každoročne organizuje medzinárodnú konferenciu venovanú výskumu dejín knižnej kultúry a následne ako výsledok konferencie vydáva zborník s názvom *Kniha*. V roku 2020 sa konferencia v dôsledku pandémie nekonala, ale prihlásení účastníci svoje pripravené príspevky poslali a zborník *Kniha 2020* vyšiel. Keďže sa pandemická situácia nezlepšovala, minulý ročník konferencie sa uskutočnil online a následne vyšla *Kniha 2021*. Tento rok, v dňoch 18. – 19. mája sa podarilo konferenciu zorganizovať v sídelnej budove pod názvom *Príbeh umenia príbeh knihy. Umenie slova a umenie remesla cez prizmu vývoja média – knihy*. Konferencie sa zúčastnilo 25 prednášajúcich zo Slovenska, Česka, Maďarska a Rumunska.

Hlavnou myšlienkou konferencie bola problematika knižnej väzby, ilustrácie, typu písma, filigránu, exlib-

risu, supralibrosu a pod., čiže umenovedný charakter historickej tlače a jej podoby v jednotlivých etapách vývoja tohto média.

Knižná výzdoba a ilustrácia, ako emotívna zložka knižnej kultúry, slúži na osvetlenie písaného alebo tlačeneho textu, je s ním ideovo spätá, tvorí jeho súčasť a má hlavné poslanie v tlačenej knihe. Jej rozvoj bol podmienený rôznymi činiteľmi: v prvom rade to bol vkus a požiadavky jednotlivého recipienta knihy, úroveň výtvarného umenia v danom období, stanovisko vydavateľa a jeho vzťah k výtvarnému umeniu, ale aj technická úroveň a vybavenosť kníhtlačiarne grafickými doskami a štočkami. Knižná ilustrácia je zaujímavá téma, dokazujú to aj príspevky z konferencie. Nebudeme hovoriť o jednotlivých príspevkoch, tie si záujemcovia budú môcť prečítať v zborníku *Kniha 2022*. Za vyzdvihnutie však stoja príspevky českých autorov o dvoch zaujímavých projektoch: *E-Illustrace a NUSK*, čiže online databáza českej knižnej ilustrácie raného novoveku a databáza slepotiskovej výzdoby, ktoré by mali byť inšpiratívne nielen pre tých, ktorí sa venujú výskumu knižnej ilustrácie alebo knižnej väzby, ale aj pre ich zamestnávateľov.

Projekty českých knihovníkov, na ktorých pracujú zamestnanci viacerých významných českých knižníc, by nás mali inšpirovať k spolupráci, myslím tým spoluprácu najväčších a najvýznamnejších slovenských knižníc, ktorá tu žiaľ vždy absentovala. Hoci viaceré knižnice pracujú na podobných úlohách, boria sa s personálnymi a určite aj finančnými problémami, miesto toho, aby spojili svoje sily, um a skúsenosti a skĺbili ich do výsledného výsledku, ktorý by bol prínosom

pre všetkých. Preto odporúčam všetkým prečítať si tieto príspevky, pripájame k nim aj príspevky dvoch zamestnancov SNK, ktoré majú s týmito projektmi určité súvislosti. Príspevky z *Knihy 2022* sú umiestnené v recenzovanej časti decembrového vydania časopisu *Knižnica*.

KNIHA

2022

ZBORNÍK
O PROBLÉMOCH A DEJINÁCH
KNIŽNEJ KULTÚRY

Výskum dejín knižnej kultúry na Slovensku
a v stredo európskom priestore

SLOVENSKÁ NÁRODNÁ KNIŽNICA
MARTIN
2022

Ďakujeme Agáte Klimekovej za jej ochotu poskytnúť čitateľom *Knižnice* veľmi pútavé a zaujímavé informácie zo 43-ročného pôsobenia v SNK. Knihe a knižnej vede venovala celý pracovný život. Je veľmi inšpirujúce stretnúť človeka, ktorý miluje svoju prácu a je ochotný aj napriek problémom vždy hľadať a ponúkať riešenia. Prajeme jej veľa zdravia, šťastia, spokojnosti v živote a množstvo podnetných nápadov do budúcnosti.

E-ILUSTRACE – ONLINE DATABÁZE ČESKÉ KNIŽNÍ ILUSTRACE RANÉHO NOVOVĚKU

MGR. VOJTĚCH ŠÍCHA

✉ sicha@knav.cz

🏠 Knihovna Akademie věd ČR

🌐 <http://www.lib.cas.cz>

The aim of the three-year project E-Illustration (Czech Book Illustration in the Early Modern Age) is to create a virtual research environment for the study of Czech book illustration from the oldest period of the printing press in the Czech lands (1475 – 1550). The systems of the National retrospective bibliography of old prints (Knihopis and Bibliography of foreign-language bohemical prints) are used for the basic database processing and publication of image material. A separate part of the project is the development of the online environment, the purpose of which is to make the processed bibliographic and image data available to both professional and lay public. The contribution provides an overview of the current activities and results achieved within the first phase of the project and presents the intended structure of the web environment and its individual workspaces and the DH tools used.

Keywords: book illustration; Czech book culture; databases; projects; 15th-16th century

e-ilustrace

Online databáze knižní ilustrace

Webová stránka projektu *E-Ilustrace*

V následujícím příspěvku ve zkratce představíme projekt *E-Ilustrace* realizovaný díky finanční podpoře Technologické agentury ČR v letech 2021–2023¹. Na řešení projektu se spolupodílí Knihovnědné oddělení Knihovny Akademie věd ČR, Oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny ČR a technologická společnost InQool ve spolupráci s Visual Geometry Group, University of Oxford, která projektovému týmu poskytuje v průběhu implementace digitálních nástrojů metodickou a technickou podporu.

Hlavním cílem projektu, který nyní zvolna přechází z prvotní analytické a zpracovatelské fáze do fáze aplikační, je vytvořit virtuální badatelské prostředí pro studium české knižní ilustrace raného novověku. Jeho jádro tvoří nově vznikající databáze obrazového materiálu, a proto samostatný prostor následně věnuje právě výběru, evidenci, digitalizaci a celkovému databázovému zpracování souboru ilustračního aparátu, který ve své komplexnosti dosud nemá v České republice obdoby.

Vedle toho pak rámcově přiblížíme návrh zamýšlené struktury připravovaného prostředí, zmíním vybrané softwarové nástroje a nezbytné funkcionality, které umožní obrazový materiál jednak zpřístupnit širší veřejnosti, ale právě díky využití sofistikovaných digitálních nástrojů nabídne také zcela nové možnosti výzkumu v oblasti starší knižní kultury. Celkové řešení bude od konce roku 2023 k dispozici na webových stránkách e-ilustrace.cz, které již nyní slouží jako informativní web o projektu.²

Základním předpokladem pro vznik on-line databáze knižní ilustrace a využití možností současných softwarových analytických nástrojů je tvorba obrazového a datového obsahu. Protože se čeští badatelé donedávna, až na výjimky, problematice knižní ilustrace systematicky nevěnovali a stejně tak nebyl ani v českých paměťových institucích ilustrační materiál samostatně a soustavně databázově zpracováván, prvním z úkolů řešitelského týmu bylo vymezit a vytvořit datový obsah budoucí databáze. Druhým úkolem bylo stanovit, jakým způsobem a v jakém systému bude tento materiál zpracován a jak bude následně zveřejněn.

Východiskem pro výběr ucelené sbírky ilustrací se staly monografie předního českého knihovědce Petra Voita *Český knihtisk mezi gotikou a renesancí I a II* publikované v letech 2013 a 2017.³ Autor kromě toho, že v prvním svazku věnovaném Severinsko-kosořské dynastii řadu ilustrací této pražské tiskárny reprodukoval, opatřil druhý svazek soupisem všech ilustračních a dekoračních štočků zahrnutých v obou publikacích. Zmíněný soupis pak posloužil jako odrazový můstek pro celkovou evidenci ilustrací otištěných v dosud známé tiskařské produkci českých zemí do poloviny 16. století. Celkový počet evidovaných ilustrací přesahuje v daném období 5 000 položek, ale je třeba mít na paměti opakované používání štočků, a to nikoli pouze v čase, ale i v jednom vydání. Kupříkladu jeden štoček monogramisty MC použil nejprve devětkrát pražský tiskař Jan Kosořský v díle *Żiwot Adamůw* vytištěném v roce

1553 a následně desetkrát Jan Günther u vydání téhož titulu v Olomouci roku 1564.⁴ Pro potřeby databáze a následné využití analytických nástrojů budou digitalizovány a databázově zpracovány všechny výskyty zmíněné ilustrace.

Uvedený soupis ilustračních štočků uvádí nejen výskyt a umístění jednotlivých ilustrací v rámci podchycených vydání, ale také signatury konkrétních exemplářů, ze kterých autor čerpal. Díky tomu máme k dispozici přehled institucí, z jejichž fondů je potřeba získat obrazový materiál. Vzhledem k období, které sledujeme, se převážná část exemplářů příhodně nachází ve třech největších pražských knihovnách, tedy v Národní knihovně ČR, Knihovně Národního muzea a v knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově. Zatímco v prvně jmenované můžeme využít služby digitalizačního centra, ve zbývajících dvou budeme obrazová data pořizovat formou mobilní digitalizace. Výrazně menší skupina potřebných exemplářů se pak nachází v brněnských institucích, v Olomouci a porůznu v muzejních a klášterních knihovnách v České republice a zhruba šest desítek v zahraničí.

Pro způsob databázového zpracování a výběr vhodného databázového systému byly rozhodující dva faktory. Za prvé jsme si již v přípravné fázi projektu uvědomili, že pro tvorbu zcela nového databázového systému nemáme v krátkodobém horizontu časové ani finanční pokrytí. Naší výhodou ale naopak byla společná zkušenost z projektu *Knihověda.cz*, během kterého se mimo jiné podařilo zastřešit jednotným rozhraním pomocí vyhledávacího nástroje VuFind databáze české národní retrospektivní bibliografie prvotisků a starých tisků, *Knihopis* (dále KPS) a *Bibliografii cizojazyčných tisků* (dále BCBT).⁵ Tato zkušenost a zároveň uvědomění, že uvedené bibliografické databáze již ilustrační aparát v prvotiscích a starých tiscích české produkce určitým způsobem podchycují, nás vedly k rozhodnutí navázat zpracování vybraného souboru knižní ilustrace na dlouhodobě probíhající bibliografickou činnost v Národní knihovně ČR (zajišťuje tvorbu a správu databáze KPS) a v Knihovně Akademie věd ČR (vytváří a spravuje databázi BCBT). Ačkoli každá z knihoven využívá pro tvorbu zmíněných databází rozdílné katalogizační systémy, jednotícím prvkem je využívání bibliografického formátu MARC21 a společná prezentace dat v rámci portálu *Knihověda.cz*.

Poté, co jsme vydefinovali, jaký soubor obrazového materiálu budeme digitalizovat a v jakých databázových

systémech bude zpracováván a primárně zveřejněn, jsme mohli zahájit první fázi digitalizace a databázového zpracování. Pro tyto účely vznikl třídílný dokument *Manuál pro databázové zpracování knižní ilustrace v historických fondech paměťových institucí*, který se skládá z obecných pravidel pro popis knižní ilustrace, pravidel pro jejich katalogizaci v bibliografickém formátu MARC21 a základních parametrů pro mobilní digitalizaci.⁶ *Manuál*, který je jedním z projektových výstupů, slouží jednak členům řešitelského týmu, ale zároveň je k dispozici již nyní všem zájemcům o danou problematiku na webových stránkách projektu. Předpokládáme jeho aktualizaci a doplňování na základě poznatků z probíhající praxe.

Klíčovou otázkou, jak systematizovat obsahový popis ilustrací, jsme z praktických důvodů vyřešili jistou dvoukolejností. Naším primárním cílem je využít výhody mezinárodního klasifikačního systému ICONCLASS, s jehož zapojením však zatím máme v českém prostředí minimální zkušenosti.⁷ Protože zpracování obrazových dat tímto systémem předpokládá zevrubnou metodickou i technickou přípravu, přistoupili jsme paralelně také k popisu pomocí standardních selekčních jazyků běžně užívaných v dosavadní katalogizační praxi. Nad rámec obvyklých jmenných a věcných národních autorit rozvíjíme samostatný, v databázi KPS dosud nevyužívaný heslář klíčových slov.

Během prvního roku realizace projektu vytvořili členové řešitelského týmu z Národní knihovny téměř 1 200 záznamů ilustrací k více než 60 knihopisným záznamům v databázi KPS, včetně digitálních obrazů (vždy obraz celé strany a výřez s ilustrací) z exemplářů uchovávaných v místním fondu. Následně byly záznamy zpřístupněny také prostřednictvím portálu *Knihověda.cz*. V krátké době jsme tak získali rozsáhlý vzorek bibliografických a obrazových metadat nutný pro předběžné nastavení dataflow a technickou analýzu dat.

Souběžně probíhala příprava koncepce celkového řešení, jejímž účelem bylo vyhodnotit technické požadavky pro využití plánovaných softwarových komponent a funkcionalit s cílem co nejlépe vydefinovat požadavky na budoucí vyhledávací a prezentační rozhraní. Výsledkem je návrh celkové struktury badatelského prostředí e-ilustrace, které nyní krátce představím.

Jak již bylo uvedeno v úvodu, naším záměrem je nejen obrazový materiál získat, zpracovat, zveřejnit a poskytnout novou pracovní platformu úzké skupině

Všechna pole ▾

Q Hledat

[Domovská stránka](#) / [Vyhledávání](#) / [Sv. Jeroným sedí u pultu a vyt...](#) / [Detaily](#)

[Nahlásit chybu](#)

Databáze:	Ilustrace Knihopis
Číslo knihopisu:	INC025_IL001
Hlavní autor:	Mistr Nového zákona
Název:	Sv. Jeroným sedí u pultu a vytahuje lvovi trn z tlapy ; nad světcem je ve stuze antikvový xylografický nápis " S WA TY IE RO NY M"
Nakladatelské údaje:	Praha : [Tiskař Pražské bible], 1497-1498
Údaje o štočku:	[Praha?] : [Mistr Nového zákona], [1497-1498]
Rozsah:	list a1b : dřevořez ; 174x127 mm
Tiskař textu:	Q Tiskař Pražské bible, činný 1488-1515 ↗
Dřevořezbář:	Mistr Nového zákona
Místo vydání:	Praha ↗
Rozpis částí:	1: Přes celou šíři horní části ilustrace v nápisové pásce text. Písmena "S" a "N" jsou zrcadlově převrácena. - S WA TY IE RO NY M
Poznámky:	1: Typ ilustrace: Titulní ilustrace. 2: Poznámka k ilustraci: Ilustrace orámována jednoduchou linkou, místy nedotíštěnou. »»
Téma:	dřevořezy hagiografie
Osobní jméno:	Q Jeroným, svatý, asi 342-420
Forma/žánr:	portréty hagiografické ilustrace

Záznam ilustrace z portálu Knihověda.cz.

badatelů, nýbrž také zpřístupnit tato data přístupnou formou laické veřejnosti a povzbudit společenský zájem o vizuální kulturu minulých staletí. Výsledkem je v tuto chvíli schéma pěti více či méně provázaných pracovních modulů či ploch, z nichž každý nabízí přístup k obrazovým datům a metadatům odlišným způsobem. Prozatím jsou pojmenované pracovními názvy v anglickém jazyce, které nemají vždy v češtině přímý, výstižný ekvivalent, nicméně pro základní orientaci jsou dostačující.

Ústřední rozhraní (search) nabídne robustní vyhledávání s využitím fasetové navigace. Uživatel se zde bude nejprve pohybovat na úrovni záznamů o vydání knih, ke kterým byly v rámci bibliografických databází připojeny záznamy o ilustracích. Teprve po

výběru požadovaných záznamů se druhým krokem dostane k záznamům ilustrací. Zde pak bude možné další volbou otevřít vybrané obrazové dokumenty pomocí nástroje *Mirador*, což je volně dostupný webový prohlížeč obrazových dokumentů, jehož hlavní devizou je prohlížení různých ilustrací ve více oknech, a kromě běžných funkcí jako je přiblížení detailu umožňuje přímé vizuální srovnání dvou a více vybraných obrazů.⁸ Příkladem dobré praxe je využití tohoto software v rámci portálu *Biblissima+*.⁹

Samostatné vyhledávání přímo v databázi digitalizovaných ilustrací nalezne uživatel na pracovní ploše určené k vyhledávání pomocí klasifikačního systému *ICONCLASS* (pracovně browse). Protože ale *ICONCLASS* nedisponuje českým překladem, je

jeho využití podmíněno nejen ovládnutím samotného klasifikačního systému, ale také znalostí anglického jazyka. Proto předpokládáme, že ho stejně jako modul search budou s největší pravděpodobností využívat spíše badatelé hlouběji obeznámení s danou problematikou. Totéž bude zřejmě platit i pro třetí plochu (VISE), jejíž název odvozujeme od využívaného opensource softwaru VISE pro vyhledávání na základě počítačového vidění, který vyvíjí oxfordská Visual Geometry Group.¹⁰ Software VISE nabízí badatelům například anglický projekt 15C Booktrade, jehož součástí je také sekce zaměřená na knižní ilustraci.¹¹

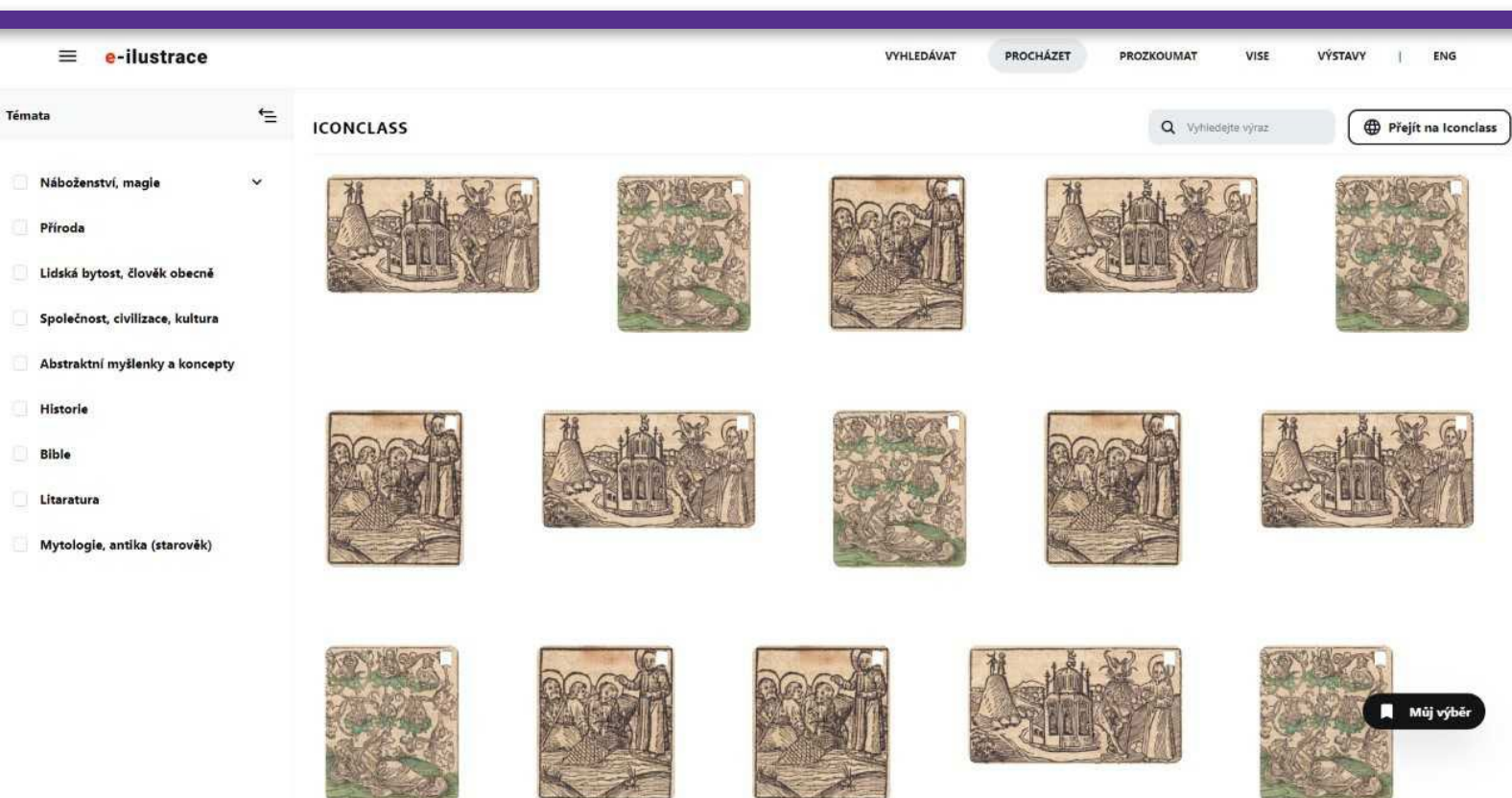
Zatímco tedy u prvních tří modulů předpokládáme přednostně badatelské využití, v případě nástroje pro vytváření výstav, které může být nápomocné jak pro prezentaci vědeckých výsledků, tak například pro pedagogickou či popularizační činnost a modulu s předvolenými sadami ilustrací podle témat (explore), věříme, že osloví i širší laickou veřejnost. Zejména poslední ze zmíněných modulů zatím generuje řadu otázek, které bude potřeba rozklíčovat. Již zběžný pohled do vznikajících heslářů nabízí jednak několik způsobů, jak tematické skupiny pojmut a zároveň představuje výzvu po stránce technické.

V obou případech čerpáme inspiraci a zkušenosti z úspěšných projektů realizovaných v zahraničí.

Pro tvorbu výstavního modulu, který umožní rychlé vytváření výstav přímo z obrazových dat obsažených v databázi, jsme našli vzor v uživatelském nástroji *Stories*, který pro tyto účely využívá prostředí ArtUK.¹² V případě uživatelsky velmi vstřícném rozdělení obrazových dokumentů podle ústředního motivu ilustrace jsme se nechali vést mimo jiné vyhledávacím rozhraním obrazové databáze bavorské státní knihovny.¹³

Ve stavu, který jsem výše popsal, se projekt nachází zhruba v polovině svého trvání.¹⁴ Zatímco evidence a zpracování obrazového materiálu v základní podobě probíhá již od zahájení projektu, struktura budoucího rozhraní je stále ve vývoji a konečnou podobu jistě ovlivní také technologické možnosti a limity vybraných nástrojů. Pokud tedy nyní shrnu jednak dosažené, ale především zamýšlené, pak lze ve zkratce říci, že náš záměr vytvořit v poměrně krátkém časovém horizontu virtuální badatelské prostředí pro studium české knižní ilustrace raného novověku se daří uspokojivě naplňovat. Uživatelé tak mohou na sklonku roku 2023 očekávat zcela nové webové rozhraní, které nabídne systematicky zpracovaný rozsáhlý obrazový soubor knižní ilustrace z nejstaršího období knihtisku v českých zemích (1475–1550). On-line

Náhled připravovaného rozhraní *E-Illustrace*.

databáze umožní prohledávat ilustrace na základě textového dotazu a poprvé také prostřednictvím samotného obrazu nebo jeho výřezu. Poučení uživatelé budou moci využívat výhod klasifikačního systému ICONCLASS, což výhledově otevírá také možnost zapojení našich dat do systému Arkyves.¹⁵ V neposlední řadě pak celkové řešení díky novým nástrojům nabídne možnosti využití databázového obsahu nejen okruhu úzce zaměřených badatelů, ale poskytne také prostor pro nenáročnou tvorbu výstav a další popularizační či pedagogickou činnost v oblasti starší knižní kultury.

Naším nejbližším cílem je úspěšný přechod z analytické fáze do fáze produkční, jejímž hmatatelným výsledkem bude prototyp webového prostředí napojený na zdrojové databáze. Následně plánujeme jeho prezentaci studentům spřízněných oborů pražské a brněnské univerzity. Na jaře následujícího roku pak proběhne workshop, jehož primárním účelem bude získat zpětnou vazbu od vybraného vzorku uživatelů tak, abychom byli schopni získané připomínky zohlednit v procesu finalizace výsledného produktu. Průběžně mohou zájemci sledovat vývoj projektu na výše uvedených webových stránkách e-ilustrace.

POZNÁMKY

- ¹ Více viz databáze projektů Starfos. [online]. 2022. [cit. 2022-06-09]. Dostupné na internete: <https://starfos.tacr.cz/en/project/TL05000157>.
- ² Webové stránky projektu E-Ilustrace. [online]. 2022. [cit. 2022-06-09]. Dostupné na internete: <https://e-ilustrace.cz/>.
- ³ Bližšie pozri VOIT, 2013, 463 s.; VOIT, 2017, 933 s.
- ⁴ Kosořského vydání z roku 1553 eviduje Knihopis pod číslem K17597 a Güntherovo pod číslem K17598.
- ⁵ Knihovněda.cz Portál k dějinám české knižní kultury do roku 1800 [online]. 2022. [cit. 2022-06-09]. Dostupné na internete: <https://www.knihoveda.cz/>; Bibliografické databáze bohemikálních tisků, rukopisů a moderní literatury [online]. 2022. [cit. 2022-06-09]. Dostupné na internete: <https://knihoveda.lib.cas.cz/Search/Results>.
- ⁶ Pravidla pro popis knižní ilustrace. [online]. 2022. [cit. 2022-06-09]. Dostupné na internete: <https://e-ilustrace.cz/wp-content/uploads/2021/12/Popis-knizni-ilustrace-1.pdf>; Pravidla RDA/MARC21. [online]. 2022. [cit. 2022-06-09]. Dostupné na internete: https://e-ilustrace.cz/wp-content/uploads/2021/12/Pravidla_RDA_MARC21-2.pdf; Parametry digitalizace. [online]. 2022. [cit. 2022-06-09]. Dostupné na internete: <https://e-ilustrace.cz/wp-content/uploads/2021/12/Parametry-digitalizace-1.pdf>.
- ⁷ Více informací k historii a vývoji klasifikačního systému ICONCLASS. [online]. 2022. [cit. 2022-06-09]. Dostupné na internete: <https://iconclass.org/help/about>.
- ⁸ Webové stránky projektu Mirador. [online]. 2022 [cit. 2022-06-09]. Dostupné na internete: <https://projectmirador.org/>.
- ⁹ Biblissima. [online]. 2022. [cit. 2022-06-09]. Dostupné na internete: <https://biblissima.fr/>.
- ¹⁰ Software VISE. [online]. 2022. [cit. 2022-06-09]. Dostupné na internete: <https://www.robots.ox.ac.uk/~vgg/software/vise/>.
- ¹¹ 15Cillustration. [online]. 2022. [cit. 2022-06-09]. Dostupná na internete: <https://15cbooktrade.ox.ac.uk/illustration/>.
- ¹² ArtUK.[online]. 2022. [cit. 2022-06-09]. Dostupné na internete: <https://artuk.org/discover/stories>.
- ¹³ Bildähnlichkeitssuche. [online]. 2022 [cit. 2022-06-09]. Dostupná na internete: <https://bildsuche.digitale-sammlungen.de/>.
- ¹⁴ Projekt byl prezentován v rámci konference *Príbeh umenia príbeh knihy* v SNK v květnu roku 2022.
- ¹⁵ Přístup do databáze Arkyves v současnosti v ČR nabízí, pokud vím, pouze Knihovna Akademie Věd ČR. [online]. 2022. [cit. 2022-06-09]. Dostupné na internete: <https://www.lib.cas.cz/db/arkyves/>.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

- 15Cillustration. [online]. 2022. [cit. 2022-06-09]. Dostupné na internete: <https://15cbooktrade.ox.ac.uk/illustration/>.
- ArtUK.[online]. 2022. [cit. 2022-06-09]. Dostupné na internete: <https://artuk.org/discover/stories>.
- Bibliografické databáze bohemikálních tisků, rukopisů a moderní literatury. [online]. 2022. [cit. 2022-06-09]. Dostupné na internete: <https://knihoveda.lib.cas.cz/Search/Results>.
- Biblissima. [online]. 2022. [cit. 2022-06-09]. Dostupné na internete: <https://biblissima.fr/>.
- Bildähnlichkeitssuche. [online]. 2022. [cit. 2022-06-09]. Dostupné na internete: <https://bildsuche.digitale-sammlungen.de/>.
- Databáze projektů Starfos. [online]. 2022. [cit. 2022-06-09]. Dostupné na internete: <https://starfos.tacr.cz/en/project/TL05000157>.
- E-Ilustrace. [online]. 2022. [cit. 2022-06-09]. Dostupné na internete: <https://e-ilustrace.cz/>.
- Iconclass. [online]. 2022. [cit. 2022-06-09]. Dostupné na internete: <https://iconclass.org/>.
- Knihověda.cz Portál k dějinám české knižní kultury do roku 1800. [online]. 2022. [cit. 2022-06-09]. Dostupné na internete: <https://www.knihoveda.cz/>.
- Mirador. [online]. 2022. [cit. 2022-06-09]. Dostupné na internete: <https://projectmirador.org/>.
- Parametry digitalizace. [online]. 2022. [cit. 2022-06-09]. Dostupné na internete: <https://e-ilustrace.cz/wp-content/uploads/2021/12/Parametry-digitalizace-1.pdf>.
- Pravidla pro popis knižní ilustrace. [online]. 2022. [cit. 2022-06-09]. Dostupné na internete: <https://e-ilustrace.cz/wp-content/uploads/2021/12/Popis-knizni-ilustrace-1.pdf>.
- Pravidla RDA/MARC21. [online]. 2022. [cit. 2022-06-09]. Dostupné na internete: https://e-ilustrace.cz/wp-content/uploads/2021/12/Pravidla_RDA_MARC21-2.pdf.
- Software VISE. [online]. 2022. [cit. 2022-06-09]. Dostupné na internete: <https://www.robots.ox.ac.uk/~vgg/software/vise/>.
- VOIT, Petr. 2013. Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí. I, Severinsko-Kosořská dynastie 1488-1557. Praha : KLP 2013. 463 s. ISBN 978-80-8679198-2.
- VOIT, Petr. 2017. Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí. II, Tiskaři pro víru i tiskaři pro obrození národa 1498-1547. Praha : Academia 2017. 933 s. ISBN 978-80-200-2752-8.

TRNAVSKÝ NÁSTENNÝ KALENDÁR K DEJINÁM ILUSTRÁCIE 18. STOROČIA NA SLOVENSKU

PHDR. STANISLAVA KNAPČOKOVÁ, PHD.

Wall calendars were also part of the printer's production. One of the largest of these was the calendar printed in Trnava at the end of the 18th century. The decoration of the calendar is one of the leading graphic printed works from this period. Artists from the Vienna circle of creators took part in it. The calendar took into account domestic cultural specifics. It depicted Hungarian saints and representatives of secular power, the main part of calendarium was a calendar with heraldic exlibris of canons from the Esztergom diocese. The graphic work, the view of the city of Trnava at the bottom of the press is remarkable.

Keywords: book illustration; calendar; graphics; heraldic exlibris

 stanislava.knapcokova@snk.sk

 Odbor správy a spracovania
HKD a HKF
Slovenská národná knižnica,
Martin

 www.snk.sk

ENDARI

Salvatoris nostri JESU C...

m 365. Lit. Dominicalis est

MARTIUS

● h. 11. m. 36. a
 plicii Ep.
s est Jē. Mat. 4
Invocavit.
 firmi C.
 derici C.
uat. Temp.
 letaz V.
 an de Deo.
 .10. m. 47. a. m.
 nc. R. Vid.

APRILIS

1 Hugonis Ep.
 2 Franc. de P. C.
 3 Richard. Ep.
 4 Ildori Ep.
 5 7. Dol. B. V. M.
 6 Celestini P.
) h. 5. m. 41. p. m.

APRILIS (continued)

Cum appropin. M. 2
 7 F. Palm. Herm.
 8 Alberti C.
 9 Mar. Cl.
 10 Macarii Ep.
 11 Cæna Dom.
 12 Parajcev.
 13 Sabb. Sanctum
 Maria Magdal. M. 1
 14 F. Falcha
) h. 6. m. 52. a. m.

APRILIS (continued)

15 Ser. II.
 16 Caliti M.
 17 Rudolphi
 18 Valeri M.
 19 Antoa. V.
 20 Sulpitii M.
Cum eset Jero. Jo. 20
 21 F. in Alb.
 22 Soteris & Caj.
) h. 7. m. 58. a. m.

APRILIS (continued)

Jesus tra. J. 6
 23 Adalberti M.
 24 Georgii M.
 25 Manue. B. M.
 26 Marcii Ev.
 27 Cleti P. M.
 28 Anafasi P.
E. o Jm Pastor. Jo. 10
 29 F. Misericord.
 30 Petri M.
) h. 9. m. 40. a. m.

APRILIS (continued)

30 Cathar. S. V.
) h. 9. m. 2. a. m.

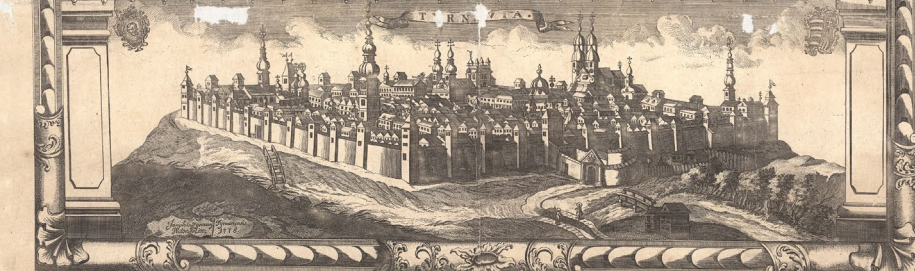
SEPTEMBER

1. m. 6. a. m.
 2. m. 6. a. m.
 3. m. 6. a. m.
 4. m. 6. a. m.
 5. m. 6. a. m.
 6. m. 6. a. m.
 7. m. 6. a. m.
 8. m. 6. a. m.
 9. m. 6. a. m.
 10. m. 6. a. m.
 11. m. 6. a. m.
 12. m. 6. a. m.
 13. m. 6. a. m.
 14. m. 6. a. m.
 15. m. 6. a. m.
 16. m. 6. a. m.
 17. m. 6. a. m.
 18. m. 6. a. m.
 19. m. 6. a. m.
 20. m. 6. a. m.
 21. m. 6. a. m.
 22. m. 6. a. m.
 23. m. 6. a. m.
 24. m. 6. a. m.
 25. m. 6. a. m.
 26. m. 6. a. m.
 27. m. 6. a. m.
 28. m. 6. a. m.
 29. m. 6. a. m.
 30. m. 6. a. m.

OCTOBER

1. m. 6. a. m.
 2. m. 6. a. m.
 3. m. 6. a. m.
 4. m. 6. a. m.
 5. m. 6. a. m.
 6. m. 6. a. m.
 7. m. 6. a. m.
 8. m. 6. a. m.
 9. m. 6. a. m.
 10. m. 6. a. m.
 11. m. 6. a. m.
 12. m. 6. a. m.
 13. m. 6. a. m.
 14. m. 6. a. m.
 15. m. 6. a. m.
 16. m. 6. a. m.
 17. m. 6. a. m.
 18. m. 6. a. m.
 19. m. 6. a. m.
 20. m. 6. a. m.
 21. m. 6. a. m.
 22. m. 6. a. m.
 23. m. 6. a. m.
 24. m. 6. a. m.
 25. m. 6. a. m.
 26. m. 6. a. m.
 27. m. 6. a. m.
 28. m. 6. a. m.
 29. m. 6. a. m.
 30. m. 6. a. m.

MARTIUS		APRILIS	
Die	Feast	Die	Feast
1	St. Joseph	1	St. George
2	St. Andrew	2	St. Elizabeth
3	St. Patrick	3	St. Anne
4	St. John the Baptist	4	St. Ursula
5	St. Peter	5	St. Agatha
6	St. Paul	6	St. Barbara
7	St. Andrew	7	St. Apollonia
8	St. John the Evangelist	8	St. Katerina
9	St. James	9	St. Agnes
10	St. Philip	10	St. Cecilia
11	St. Matthew	11	St. Theresia
12	St. Simon	12	St. Margaret
13	St. Jude	13	St. Lucy
14	St. Andrew	14	St. Agatha
15	St. Thomas	15	St. Katerina
16	St. John the Baptist	16	St. Agnes
17	St. James	17	St. Cecilia
18	St. Philip	18	St. Theresia
19	St. Matthew	19	St. Margaret
20	St. Simon	20	St. Lucy
21	St. Jude	21	St. Agatha
22	St. Andrew	22	St. Katerina
23	St. Thomas	23	St. Agnes
24	St. John the Baptist	24	St. Cecilia
25	St. James	25	St. Theresia
26	St. Philip	26	St. Margaret
27	St. Matthew	27	St. Lucy
28	St. Simon	28	St. Agatha
29	St. Jude	29	St. Katerina
30	St. Andrew	30	St. Agnes

Nástenný kalendár vytlačný v Trnave koncom 18. storočia s rozmerom 161cm x 75,5 cm

Vydavateľský diapazón produkcie rôznych žánrov sa rozširoval postupne. Od začiatku kníhtlače, keď bola vytlačená prvá kniha – *Biblia*, sa až do súčasnosti rozširovala aj žánrová pestrosť vydávanej tlače, a to s ohľadom na saturovanie potrieb recipienta a, samozrejme, obyčaje, politické, náboženské či sociálne pomery komunity, v ktorej alebo pre ktorú bola vydavateľská činnosť realizovaná. Kalendárová tvorba bola začlenená do vydavateľského portfólia oficín už od začiatku. Výrazný podiel na tejto skutočnosti mali nielen náboženský charakter naplnenia potrieb komunity, ale aj praktický význam pre život ľudí v spoločnosti ovplyvnenej kresťanskou dogmatikou, ktorá vyžadovala naplnenie očakávaní s cirkevnými a kresťanskými sviatkami či udalosťami v roku a rovnako aj z dôvodu evidencie ekonomických i hospodárskych záležitostí, ako aj každodennosťou.

Latinské slovo „*calendae*“ – označuje prvý deň v mesiaci a z tohto slova je odvodený názov pre kalendár. V tento deň sa platili úroky z dlhov a slovom „*calendarium*“ sa označovali dlžné knihy, v ktorých boli evidované dlhy.² Rozdelenie kalendárov možno kategorizovať podľa obsahového určenia (ľudový, cirkevný), formátu a vyhotovenia (nástenný, stolový...), počtu listov (jednolistový, stranový), obsahového zamerania (lunárny, mayský, poľnohospodársky) a podobne. K špeciálnym kalendárom patrili rôzne schematizmy, direktória či almanachy a ďalšie periodicky i neperiodicky vydávané tlače s kalendárovými prvkami. V starších tlačiach, a teda aj v tlačiach 18. storočia bolo bežné, že v modlitebných knižkách, kázňach či iných knihách určených k praktickej teológii zvlášť domáceho určenia tvorili kalendáre úvodnú časť. Kalendáre určené na bežný rok obsahovali astronomické i astrologické údaje, pohyby hviezd v jednotlivých obdobiach, ich vplyv na človeka (figura phlebotomae) a čoraz častejšie aj ľudové prvky v zmysle implementovania folklórnych tradícií spojených s poľnohospodárstvom či bežnou činnosťou hospodára v roku. Príkladom najstarších samostatne vydávaných kalendárov na našom území sú tzv. *Argoliho kalendáre*. Andrea Argoli bol taliansky vzdelanec, významná osobnosť z prelomu 16. a 17. storočia. Venoval sa matematike, geometrii, astronómii, ale orientoval sa aj v medicíne a ďalších prírodných vedách a okrem toho aj astrológii. Kalendáre s ilustráciou učenca so zemeguľou v náručí a astronomickými symbolmi v rohu obrazu patria k našim najstarším periodicky vydávaným tlačiam z Trnavskej oficíny. Rovnako boli v tomto období vydávané barokové kalendáre

s ilustrovanou titulnou stranou a bohatým obsahom zameraným na už vyššie uvedené prvky pertraktované v kalendároch tej doby (astrológia, pohyb hviezd v roku a ich vplyv na človeka a pod.).

Podoba kalendárov v 18. storočí v mnohom pripomínala predošlé obdobie. Rovnaká zostala predovšetkým v oblasti použitia štruktúry skladby kalendára, ako aj archetypu figúry, ktorá uvádzala jednotlivé mesiace v takmer nezmenenej podobe už od najstarších čias produkcie tohto žánru u nás. Hovoríme o ilustrovanej vinete, ktorá mala prvky typické pre ľudový prejav. Zobrazovali sa na nej práce v poľnohospodárstve alebo práce hospodára typické pre ten mesiac, v ktorom bola vineta zobrazená. Súčasťou figúry bol symbol zverokruhu, aktuálny pre zvolený mesiac a umiestnený v hornom rohu či inej marginálnej časti obrazu.

Okrem týchto bežných typov kalendárov a kalendárovej časti vybraných tlačí určených pre širšie obyvateľstvo (kniha kázní, modlitebná kniha, funebrál) boli vydávané aj samostatné kalendáre. Medzi ne patria aj nástenné cirkevné kalendáre. Mnohé kalendáre bolo možné použiť opakovane. Stály alebo večný kalendár predstavoval zoznam dní v mesiaci s menom svätca alebo udalosti, ktorá bola pre daný deň určená. Takýto kalendár mohol mať v názvovom údaji uvedený rok, ale v skutočnosti sa mohol používať v neustálom slede rokov, keďže predstavoval základnú šablónu bez určenia dňa v týždni, na ktorý konkrétny v mesiaci pripadol. Takéto stále cirkevné kalendáre obsahovali prvky s možnosťou výmeny. Patrili sem heraldické exlibrisy, ktoré bolo možné v prípade neaktuálnosti alebo zmeny v náboženskom klére aktualizovať formou prilepenia exlibrisu. Vo fonde SNK sa zachoval kalendár, ktorý svojim špecifickým určením a vyhotovením patrí k vzácnym dokladom kalendárovej tlače u nás. Ide o jednolistovú veľkoformátovú tlač s významným podielom grafickej práce a špecifickej heraldickej prezentácie (Obr. 1). Kalendár možno považovať za rámeč/šablónu s možnosťou obmeny pre aktuálny rok/obdobie. Veľkosť formátu je 161 cm x 75,5 cm. Samotný kalendár predstavuje jednolistovú tlač rozdelenú do troch graficky oddelených častí. Tlač neobsahuje impresorské údaje, ale ide o trnavskú produkciu. Na miesto pôvodu tlače odkazuje aj signovanie zachované na vedute. Veduta Trnavy predstavuje komplexný pohľad na mesto z nadhľadu, na štočku sú doplnené údaje o mieste výroby grafiky a pôvodcovi. Signovania sú uvedené dve. Prvé je v dolnom pravom rohu „Augusti Zenger

Sculp. 1779“ a druhé je v dolnom ľavom rohu obrazu „Josephus Zannuy Tyrnaviensis Pictor Felin“. Medirytina veduty zachytáva hlavné dominanty mesta, pričom oppidum v krajine je ohraničené hradbami s temer bukolickým výjavom krajiny v okolí a štafážou v popredí.

Centrálne časť celého kalendára predstavuje hlavný a nosný pilier tohto žánru. Okrem názvových údajov je tu uvedený aj rok 1805. Ako sme písali vyššie, v kalendári je vyryté oveľa staršie vročenie. Signovanie veduty s rokmi 1778 a 1779 poukazuje na to, kedy bol štočok pripravený. Vzhľadom na charakter samotného kalendára a spôsob používania je zrejme, že v takejto štruktúre vydania mohol vychádzať niekoľko rokov. Vyplýva to z univerzálnosti šablóny, ako aj možnosti výmeny centrálného kalendára, obmeny niektorých prvkov (výmena heraldických exlibrisov v prípade potreby), respektíve aktualizovania údajov. Centrálne časť kalendára obsahuje jedenásť oválnych kartuší po oboch stranách kalendária a jednu kartušu uprostred. Hlavná kartuša, ktorá sa nachádza nad názvovými údajmi, bola určená pre arcibiskupa ostrihomskej arcidiecézy, zostala v kalendári voľná, čiže bez heraldického exlibrisu. Rovnako aj z kartuší určených pre kanonikov ostrihomskej arcidiecézy zostali tri neobsadené.³

Z exlibrisov možno postupne identifikovať erby cirkevných hodnostárov pôsobiacich v Trnave. Na ľavej strane kalendára je ako prvý zobrazený erb **Žigmunda Kegleviča** (1732 – 1805). Žigmund Keglevič patril k významným teológom svojej doby. Bol kanonikom, biskupom a od roku 1766 ostrihomským prepoštom.⁴ Istý čas pôsobil aj ako rektor na Trnavskej univerzite. Zomrel v roku 1805 v Trnave.⁵

Ďalším v poradí je heraldický exlibris kanonika **Jozefa Ignáca Viltu** (1736 – 1813), ktorý sa narodil v Ostrihome. Okrem kňazskej práce v ranom období svojej činnosti pôsobil v mnohých funkciách aj ako popredný cirkevný hodnostár. Z nich možno spomenúť prácu vikára ostrihomskeho arcibiskupstva so sídlom v Trnave, prefekta v Hronskom Beňadiku a neskôr titulárneho biskupa v Belehrade či sídelného biskupa v Rábe. Za ostrihomskeho kanonika bol Jozef Ignác Vilt inštalovaný v roku 1779.⁶ Bol proti vydávaniu spisov Juraja Fándlyho,⁷ ktoré spôsobili v cirkevných kruhoch ostré diskusie a podnietili jej ďalších členov k reakcii vo forme polemických spisov.⁸

K ostrihomským kanonikom s exlibrisom umiestneným v kalendári patrí aj **Ján Nepomuk Arady**

(1732–1810). Narodil sa v Hlohovci a zomrel v Trnave. Okrem funkcie ostrihomskeho kanonika pôsobil aj ako tekovský a nitriansky archidiakon, svätajurský prepoš, titulárny dulcinský biskup či arcibiskupský vikár v Trnave. Patril medzi členov Slovenského učeného tovarišstva založeného Bernolákom a jeho stúpenkami.⁹ Bol mecénom bernolákovcov a po svojej smrti odkázal majetok vybraným cirkevným inštitúciám (arcibiskupskej katedrále, kláštora uršulínok v Trnave, kapitule), ale aj chudobným. Vo funkcii ostrihomskeho kanonika bol od roku 1783.¹⁰ Môžeme tu nájsť aj heraldický exlibris **Gašpara Helmutha**, ktorý bol ostrihomským kanonikom od roku 1781 a v tomto roku bol inštalovaný aj za bratislavského kanonika. Svoju kňazskú činnosť začínal v Stupave a pôsobil aj v Lábe a Pezinku. Od roku 1795 bol novohradským arcidiakonom. Podobizeň kanonika možno dnes nájsť aj v stupavskej farnosti.¹¹ Ďalším kanonikom s exlibrisom vlepým do kalendára je cirkevný hodnostár šľachtického pôvodu **Mikuláš Čáki** (okolo 1757 – 1824). Tak ako predchádzajúci uvedený, tak aj Mikuláš Čáki bol členom Slovenského učeného tovarišstva. Teológiu študoval v Ríme a pôsobil na dvore ostrihomskeho arcibiskupa Jozefa Baťána. Ostrihomským kanonikom bol od roku 1785.¹² Ostrihomským kanonikom s exlibrisom v tlačí je aj **Pavol Beznák** (okolo 1730 – 1814), ktorý bol do tejto funkcie uvedený v roku 1787. Beznák patril k zakladateľom Slovenského učeného tovarišstva.¹³ Pôsobil vo viacerých cirkevných funkciách a v roku 1804 aj ako rektor seminára v Trnave.¹⁴ **Karol Peréni** (1762 – 1819) bol za ostrihomskeho kanonika vymenovaný 12. novembra 1790. Zastával viacero cirkevných funkcií a bol aj ostrihomskosvätajurský prepoš a od roku 1818 titulárny biskup.¹⁵ Ďalší heraldický exlibris patrí **Ignácovi Baernkopfovi** (1741 – 1809). Ignác Baernkopf bol v roku 1783 menovaný bratislavským kanonikom a v roku 1795 bol preložený do Ostrihomu, kde sa neskôr stal prepoštom. V posledných rokoch svojho života pôsobil ako rektor teologickej fakulty na univerzite v Pešti.¹⁶ Vo svojej práci sa zaoberal predovšetkým cirkevným právom a jeho dejinami. Medzi inými témami sa venoval právam uhorskej šľachty, metódam spravovania farností, ale zaujímala ho aj problematika celibátu, ktorý v svojich prácach obhajoval. Väčšina jeho diel zostala v rukopisnej podobe.¹⁷ Heraldický exlibris **Imricha Nedeckeho** (1748 – 1808) je tiež súčasťou kalendára. Pôsobil vo viacerých cirkevných funkciách a aj v justícii ako prísediaci súdnej tabule Ostrihomskej stolice. Za kanonika bol uvedený v roku 1801 na ostrihomskej

kapitule.¹⁸ **Juraj Kurbel** (1755 – 1821) bol vysvätený za kňaza v roku 1778 a odvtedy bol vo viacerých funkciách svojej kňazskej činnosti. Od roku 1799 pôsobil ako správca majetku ostrihomskej kapituly – prepošt. Kráľovským dvorným radcom a referentom Uhorskej kráľovskej kancelárie vo Viedni bol od roku 1808. Za zmienku stojí skutočnosť, že sa mu pripisuje návšteva každej obce v diecéze, v ktorej pôsobil, ako aj aktivita v oblasti podpory vzdelávania, zveľadovania farských úradov, kostolov, škôl a pomoc chudobným a nadaným študentom. Za čiastku viac ako pol milióna zlatých zakúpil dom v Sümegu pre miestnu nemocnicu.¹⁹ **Vojtech Tarko** (1735 – 1817) bol do funkcie ostrihomskeho kanonika uvedený v roku 1802. Pôsobil na viacerých miestach medzi inými aj vo Vajnorochoch, Nových Zámkoch či v Bratislave. Pochádzal, tak ako mnoho ďalších kňazov, zo zemianskeho rodu a podporoval rozvoj katolíckeho školstva a cirkevných záležitostí. Bol aj zberateľom slovacikálnych tlačí, ktoré sú uložené v ostrihomskej arcibiskupskej knižnici.²⁰ Ďalším kanonikom ostrihomskej kapituly s exlibrisom v kalendári je **Imrich Peréni** (1746 – 1823). Do funkcie kanonika bol iniciovaný v roku 1776. V Ostrihomi pôsobil aj ako kanonik-lector a v rokoch 1809 – 1820 ako vikár arcibiskupstva. Od roku 1778 zastával aj pozíciu prefekta na viedenskom Pázmane.²¹ **Juraj Ritzinger** bol do funkcie kanonika ostrihomskej kapituly ustanovený v roku 1798. Zomrel v roku 1816.²² **Ján Vančaj** (1766 – 1806) bol do tejto funkcie uvedený osem rokov skôr, presnejšie v máji 1790.²³ Počas svojej pastoračnej činnosti pôsobil dlhšie obdobie v Senci (1775 – 1790). Zomrel v roku 1806. Ďalším ostrihomským kanonikom pôsobiacim v období vydania tlače, ktorého heraldický exlibris možno nájsť v kalendári, je **Jozef Salaj** (? – 1816). Salaj bol do funkcie ostrihomskeho kanonika uvedený v rovnakom roku ako Vančaj, čiže v roku 1790.²⁴ V roku 1807 bol za kanonika vymenovaný **Jozef Kluch** (1748 – 1826), rodák z Kláštora pod Znievom. Pôsobil na viacerých miestach ako kňaz a neskôr ako profesor filozofie a teológie v Trnave, kde od roku 1806 bol vo funkcii titulárneho biskupa. Od roku 1808 bol nitrianskym biskupom.²⁵ Jozef Kluch bol známym mecénom a podporovateľom chudobných. Peniaze venoval na podporu cirkevných škôl, záchranu a opravu cirkevných budov či na štúdium mladým klerikom a chudobným. V roku 1790 bol za ostrihomskeho kanonika inštalovaný **Štefan Gostoni** (1739 – 1817), ďalší majiteľ exlibrisu v kalendári. Narodil sa v Mojmirovciach (okres Nitra) a zomrel v Trnave. Počas svojho pôsobenia pracoval v Pázmá-

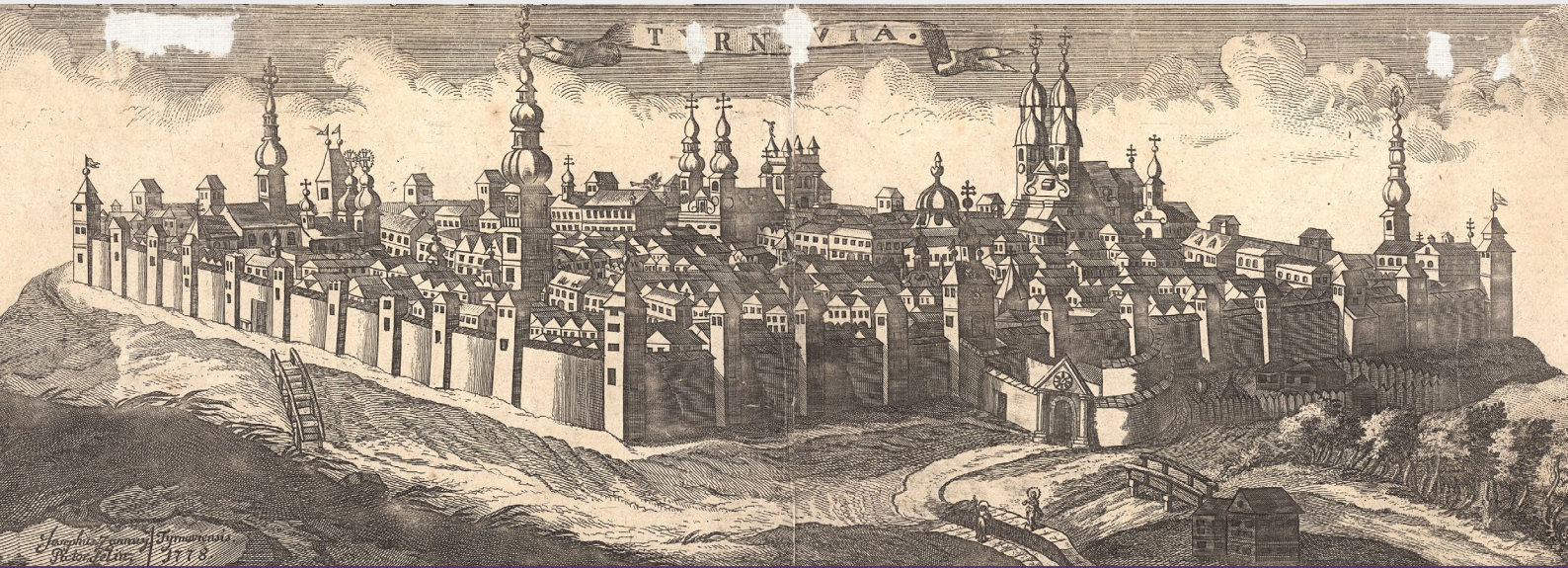
neu ako viceprefekt, ďalej ako pastor v Šahách, Nových Zámkoch a ďalších pôsobiskách. Za ostrihomskeho kanonika bol inštalovaný v roku 1790. Kanonik Gostoni prijal aj ďalšie funkcie súvisiace s jeho pastoračnou kresťanskou činnosťou. Medzi nimi vykonával funkciu nitrianskeho archidiakona, pomocného biskupa ulcinjskeho či svätiačieho biskupa tiberiopoliského.²⁶ Šľachtic, náboženský spisovateľ a cirkevný hodnostár **Martin Görgei** (1740 – 1807) bol za kanonika inštalovaný v roku 1777. Na začiatku svojej služby pracoval ako úradník a neskôr pôsobil vo funkcii kňaza v Podunajských Biskupiciach. Okrem pozície ostrihomskeho kanonika zastával aj funkciu bratislavského neskôr tekovského kanonika, ďalej hontianskeho archidiakona a aj arcibiskupského vikára. Inštalácie do funkcie péčskeho biskupa, ktorá mu bola udelená, sa Martin Görgei nedožil. Zomrel v Budíne v roku 1807.²⁷ **František Kramer** (1748 – 1818) bol do funkcie ostrihomskeho kanonika uvedený v roku 1802. Jeho pôsobenie je spojené s Pázmáneom vo Viedni. Tu študoval a neskôr pracoval vo funkcii vicerektora. Pedagogickú činnosť vykonával na školách ako profesor cirkevných dejín v Győri a dogmatiky v Budíne. František Kramer bol posledný ostrihorský kanonik sídliači v Trnave.²⁸

Kalendárová časť v strede tlače predstavuje jednoduchú štruktúru dní a mesiacov zoradenú do stĺpcov, pričom názvové údaje vytlačené ako záhlavie v hornej časti kalendária sú uvedené spolu s rokom. Kalendár má v záhlaví rímskymi číslicami udaný rok 1805.

Podľa Radvániho je predpoklad, že takáto šablóna celého kalendára slúžila približne 20 rokov na publikovanie, a to s doplnením relevantných údajov, ako napríklad aktualizácia kanonikov.²⁹

Najväčšiu pozornosť z celého kalendára púta predovšetkým veduta Trnavy umiestnená v dolnej časti. Medirytina je signovaná dvoma pôvodcami. Signovanie v dolnom pravom rohu označuje medirytca Augustína Zengera, čiže je uvedené „August Zenger; Sculp. 1779“, a na ľavej strane dolného okraja je signovanie od Jozefa Zanussiho, teda „Josephus Zannusi Pictore delin“ (Obr. 2), pričom na pravej strane signovania je dodané „Tyrenaviensis 1778“.

Veduta Trnavy použitá v kalendári bola podľa signovania vytvorená niekedy okolo roku 1778. Tento rok vyrytý pri mene maliara Jozefa Zanussiho predstavuje najstaršie známe datovanie spojené s kalendárom. Veľkosť ilustrácie, ako aj jej rozmery zodpovedajú plánovanému umiestneniu v štruktúre kalendára. Bola teda určená pre nástenný kalendár. Za autora

Detail nástenného kalendára: veduta Trnavy signovaná „August Zenger; Sculp. 1779“ a „Josephus Zannusi Pictore delin.“ „Tyrnaviensis 1778“

kresby možno považovať Jozefa Zanussiho – maliara, ktorý tvoril predovšetkým portrétna plátna. K stožnaniu kresliča medirytiny podpísaného *Josephus Zannusi* s maliarom Jozefom Zanussim, ktorý toho času pracoval v regióne, sa prikláňa aj Eugen Sabol.³⁰ Známy nemecký lexikón prepisuje jeho meno na pomadžarčené József Zamusy a v krátkom hesle umiestňuje jeho pôsobenie do Trnavy, pričom uvádza aj spoluprácu s Augustínom Zengrom.³¹ Zanussimu prisudzuje aj portrét (na plátne) biskupa Jozefa Bašana. Prácu so signovaním *Zannusi* možno nájsť aj v trnavskej tlači z roku 1783 *Probleme Sceptique Est-Il Bon De Se Marier?* od Jána Krstiteľa Papánka, venovanú Jozefovi Forgáčovi. Ide o celostranovú ilustráciu – frontispice s označením „J. Zannusi del. 1783“.³² Aj v tomto prípade je to spolupráca s medirytcom českého pôvodu, ktorý prešiel známou školou Schmutzerovcov vo Viedni, Janom Arnoštom Mansfeldom (signované „J. E. Mansfeld Sc.“) (Obr. 3). Jozef Zanussi bol pôvodom zo Salzburgu (* 1737) a zomrel v Trnave († 1818). Pochádzal z umeleckej rodiny. Jeho otec Jakub patril k známym maliarom. Prešiel školou viacerých umelcov, ale najviac ho ovplyvnila práca Paula Trogera.³³ Od roku 1766 sa usadil v Trnave, kde sa druhý raz oženil.³⁴ Medzi jeho práce patria portréty baróna Jána Révaia či kanonika Žigmunda Kegleviča a množstvo oltárnych obrazov (medzi nimi hlavný oltár rímskokatolíckeho Kostola sv. Anny v Trnave a tiež bočný oltár s námetom Krista na Olivovej hore rovnako v tomto kostole).

Z uvedeného vyplýva, že Augustín Zenger vytvoril rytinu podľa návrhu Jozefa Zanussiho. Zenger patril k známym medirytcom 18. storočia. Pôsoobil vo Viedni a jeho práce boli vydané aj v tlačiarňach českých oficín. Príkladom je séria ilustrácií do diela

Obr. 3. Frontispice s označením „J. Zannusi del. 1783“ v trnavskej tlači *Probleme Sceptique Est-Il Bon De Se Marier?* od Jána Krstiteľa Papánka venovanú Jozefovi Forgáčovi

J. W. Bourscheida *Abhandlungen über alle Gegenstände* (Olomouc 1787). V druhej polovici 18. storočia mu vyšlo viacero jednolistových medirytinových prác u viedenského tlačiara Josepha Edera. Patria sem práce s tematikou náboženských postáv a výjavov, ako je napríklad výjav so života sv. Jozefa, postava sv. Františka Xaverského alebo obraz s Panou Máriou.³⁵ Pre Akademickú tlačiareň v Trnave pracoval koncom 18. storočia. Z tlači vydaných na Slovensku ilustroval maďarsky písaný titul *Jó Hír- 'S Név Szerető Léleknek Ájtatossága* (Trnava 1761).³⁶

O mieste vydania samotného kalendára nie je pochýb, avšak vieme, že v roku 1798, keď prestala pracovať tlačiareň Kráľovskej univerzity (filiálka), došlo k rozdeleniu inventára vybavenia dielne.³⁷ Radváni ako rok vydania kalendára uvádza 1797, čiže posledné obdobie pôsobenia tlačiarne Kráľovskej univerzity. Pripomíname, že samotné vročenie na kalendári uvedené nie je. Nachádza sa tam iba rok udaný v názve titulu kalendára, čiže rok, na ktorý je určený, čo je 1805, a potom sú tu roky udané na rytine veduty 1778 a 1779. Je samozrejmé, že rok, na ktorý bol vydaný kalendár, nemusí byť rokom tlače, keďže kalendár sa používal v rovnakej štruktúre niekoľko rokov, tým je najskôr obdobie konca pôsobenia tlačiarne, pričom istá následnosť využitia grafických prvkov v kalendári zostala zachovaná. Od roku 1788 začala v meste pracovať tlačiareň Václava Jelínka. Po ukončení činnosti korporátnej tlačiarne z časti jej funkciu saturovania niektorých požiadaviek kresťanskej obce preberá práve Jelínkova dielňa. Je pravdepodobné, že do vlastníctva tejto tlačiarne prešli aj niektoré prvky alebo časti vybavenia fliálky tlačiarne Kráľovskej univerzity. Zrejmé je to napríklad z vybavenia štočkov. Zanussoho a Zengerova veduta sa objavila aj na tlači výučných listov tesárskych tovarišov vytlačených v Jelínkovej dielni. Veduta Trnavy podľa Zanussoho rytá Zengerom je aj v zbierke Galérie mesta Bratislavy (reprodukciiu tejto ilustrácie možno vidieť

v zborníku *KNIHA 2022*). Nejde však o ten istý odťah, aký máme možnosť vidieť v kalendári (veduta z kalendára v obrazovej prílohe).

Kalendáre ako samostatný vydavateľský žáner predstavovali zaujímavý nosný prvok dejín knižnej kultúry z niekoľkých dôvodov. Z hľadiska grafického ich možno považovať za relevantný zdroj štúdia vývoja knižnej grafiky v kontexte archetypálneho nastavenia prvkov pre vybrané štruktúry opakovane používané v miestach cirkulácie textového prejavu (mesiace) či osobitú prezentáciu zažitých modelov a predstáv o fungovaní prírodných zákonitostí (astronómia, liečiteľstvo a astrológia). V náboženskom kontexte im možno prisúdiť úlohu pertraktovania kultúrnych hodnôt spojených so samotným regiónom či komunitou, pre ktorú boli určené (svätci, pútnické miesta...). V konečnom dôsledku širšie chápaná grafická ilustrácia ako výzdoba či doplnok k samotnému periodiku predstavovali významné miesto pre uplatnenie umeleckých ambícií samotných pôvodcov diela. Príležitosť pracovať pre tlačiarne pomáhala rozvíjať ich potenciál napriek tomu, že predmetom stvárnenia boli často opakované témy a figúry. Popri sakrálnych témach svätcov a výjavov z *Biblie* sa v tlačiach uplatnili, a to aj mimo geografických a cestopisných diel, aj veduty. Kartografické práce, veduty, ale aj žánrové námety z prostredia každodennosti podporené textovým prejavom zvlášť formálneho charakteru (kronika), predstavujú významný zdroj bádania dejín spoločnosti. Naš kalendár je súhrnom deklarovania sakrálnych svetských i kultúrnych hodnôt svojej doby. Veduta predstavuje prevedením a technikou ojedinelý grafický, umelecký, ale v kontexte svojej doby aj realisticky stvárnený prvok kalendára. Spojitosť s hlavnou myšlienkovou intenciou diela možno chápať v kontexte nielen miesta vydania, ale aj v postavení tohto mesta na „cirkevnej mape“ Uhorska a Ostrihomskej arcidiecézy.

POZNÁMKY

¹ Bližšie pozri MAREK, 2020, s. 686.

² *Encyclopaedia Beliana*, 2013, s. 679.

³ Pojem kanonik označuje funkciu, ktorá sa vzťahovala na člena katedrálnej alebo kolegiálnej kapituly. Kanonik vykonával spolu s ostatnými kanonikmi v katedrálnej kostole slávnostné omše a plnil úlohy určené štatútmi alebo diecéznym biskupom. Úlohou kanonika bolo: „... biskupovi radiť, zastupovať ho počas jeho neprítomnosti pri spravovaní liturgii počas sviatkov, sprevádzať ho pri jeho pastoračnej činnosti a počas choroby mu udeliť sviatosť pomazania chorých a viatikum. Kanonici sa zúčastňovali na spoločnej (konventnej) omši, každý z nich individuálne slúžil aj privátnu omšu.“ Kanonik. 2017. *Encyclopaedia Beliana*. [online]. [cit.2022-04-27]. Dostupné na: <https://beliana.sav.sk/heslo/kanonik>.

- ⁴ Prepošť – predstavený kapituly. *Slovník cudzích slov*, 1997, s. 741.
- ⁵ Bližšie pozri SZINNYEI, 1897, stl. 1345 – 1346.
- ⁶ Vilt, Jozef Ignác. Dominikánsky knižný inštitút – Bibliografia niektorých kňazov. [online]. [cit.2022-04-13]. Dostupné na: https://knihydominikani.sk/hlavna_bibl_b4?autor_id=1044.
- ⁷ *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*, 2000, s. 1465.
- ⁸ Jozef Ignác Bajza so spoluautormi vydal v roku 1789 spis *Anti-Fándly, aneb Důwerné Zmlúwaní...* (Trnava: V. Jelínek) sig. SD 5601, na čo reagoval Anton Bernolák a vydal v roku 1790 polemické dielo *Toto maličké písmo má sa Pánowi Anti-Fándlymu...* (Trnava: V. Jelínek), sig. SD 22757. Uvedené tlače sú len vybrané diela vydané v súvislosti s diskusiou k problematike vyvolanej dielami Juraja Fándlyho *Dúwerna Zmluva medzi Mříchom a Diáblom...* (sig. SD 2274 a ďalšie exempláre).
- ⁹ *Biografický lexikón Slovenska I. A – B*, 2002, s. 106.
- ¹⁰ Arady, Ján Nepomuk. Dominikánsky knižný inštitút – Bibliografia niektorých kňazov. [online]. [cit.2022-04-13]. Dostupné na: https://knihydominikani.sk/hlavna_bibl_b4?autor_id=79.
- ¹¹ Helmuth, Gašpar. Dominikánsky knižný inštitút – Bibliografia niektorých kňazov. [online]. [cit.2022-04-13]. Dostupné na: https://knihydominikani.sk/hlavna_schemhladat_3?kpcmeno=helmuthgaspar1718.
- ¹² *Biografický lexikón Slovenska II. C – F*, 2004, s. 95 – 96.
- ¹³ *Biografický lexikón Slovenska I. A – B*, 2002, s. 408.
- ¹⁴ Beznak, Pavol. Dominikánsky knižný inštitút – Bibliografia niektorých kňazov. [online]. [cit.2022-04-13]. Dostupné na: https://knihydominikani.sk/hlavna_schemhladat_3?kpcmeno=beznakpavol.
- ¹⁵ SZINNYEI, 1905, stl. 764 – 765.
Slovenský biografický slovník. IV. zv. M – Q, 1990, s. 434.
- ¹⁶ SZINNYEI, 1891, stl. 335 – 336.
- ¹⁷ *Biografický lexikón Slovenska I. A – B*, 2002, s. 143.
- ¹⁸ Nedecký, Imrich. Dominikánsky knižný inštitút – Bibliografia niektorých kňazov. [online]. [cit.2022-04-13]. Dostupné na: https://knihydominikani.sk/hlavna_schemhladat_3?kpcmeno=nedeckylimrich1748.
- ¹⁹ *Biografický lexikón slovenska IV. Km – L*, 2013, s. 528.
- ²⁰ *Slovenský biografický slovník. VI. zv. T – Ž*, 1994, s. 27.
- ²¹ *Slovenský biografický slovník. IV. zv. M – Q*, 1990, s. 433.
- ²² Bližšie pozri RADVÁNI, 1994, s. 28.
- ²³ Bližšie pozri SZINNYEI, 1914, stl. 831 – 832.
- ²⁴ Szalay, Josephus. Dominikánsky knižný inštitút – Bibliografia niektorých kňazov. [online]. [cit.2022-04-13]. Dostupné z: https://knihydominikani.sk/hlavna_schemhladat_3?kpcmeno=szalayjosephus1745.
- ²⁵ *Biografický lexikón Slovenska. IV*, s. 584.
- ²⁶ Gostoni, Štefan. Dominikánsky knižný inštitút – Bibliografia niektorých kňazov. [online]. [cit.2022-04-13]. Dostupné z: https://knihydominikani.sk/hlavna_schemhladat_3?kpcmeno=gostonistefan1739.
- ²⁷ *Biografický lexikón Slovenska. III. zv. G – H*, 2007, s. 170.
- ²⁸ *Slovenský biografický slovník. IV. zv. M – Q*, 1990, s. 330.
- ²⁹ Bližšie pozri RADVÁNI, 1994, s. 28.
- ³⁰ „... rakúsky medirytca Augustín Zenger, o ktorom vieme, že pre kalendár na rok 1779 vyryl podľa maliara Jozefa Zannu[s]yho list s pohľadom na Trnavu...“ SABOL, 1959, s. 154.
- ³¹ THIEME, Ulrich – BECKER, Felix. *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart. Band XXXVI*. Leipzig: E. A. Seemann. s. 398.
- ³² Tlač *Probleme Sceptique Est-Il Bon De Se Marier?* Od J. Papánka je vo fonde SNK uvedená pod sig. SD 9318. Avšak len v simplikáte a exempláre so sig. SD 9318 D2 je zachovaný aj frontispice.
- ³³ Paul Troger (1698 – 1762) bol predstaviteľom rakúskej neskorobarokovej tvorby pôsobiaci vo Viedni, ktorý významne

ovplyvnil tvorbu nasledujúcej generácie umelcov. *Paul Troger*. Yourdictionary. [online]. [cit.05-27-2022]. Dostupné na: <http://biography.yourdictionary.com/paul-troger>.

- ³⁴ *Slovenský biografický slovník*. VI. zv. T – Ž, 1994, s. 405 – 406.
- ³⁵ Samostatné grafické listy s námetmi sv. Františka Xaverského a Panny Márie sú uložené aj vo fondoch SNK pod č. Z-IV/4 a Z-IV/16.
- ³⁶ V SNK ide o dezideratum, avšak tlač je dostupná v Országos Széchényi Könyvtár. V bibliografii je tlač zachytená pod číslom 4467 a meno je zle interpretované ako A. Zeuger, správne má byť A. Zenger. Táto chyba sa prenáša aj do registra výtvarných pôvodcov a autorov, kde je medirytca uvedený ako Zeuger. Bližšie pozri KLIMEKOVÁ a kol., 2008, s. 73.
- ³⁷ Breza udáva ako rok ukončenia činnosti tlačiarne 1797 a jej zrušenie rok 1798. BREZA, V. *Tlačiarne na Slovensku 1477 – 1996*. Bratislava: Univerzitná knižnica Bratislava 1997, s. 123. V Bibliografii územne slovacikálnych tlačí 18. storočia je pod číslom 3577 uvedené, že posledná tlač z dielne korporátnej tlačiarne v Trnave vyšla v roku 1798. Ide o tlač *Házasszony* (č. 3577). Bližšie pozri KLIMEKOVÁ a kol., 2008, s. 310.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- Arady, Ján Nepomuk. Dominikánsky knižný inštitút – Bibliografia niektorých kňazov. [online]. [cit. 2022-04-13]. Dostupné na internete: https://knihydominikani.sk/hlavna_bibl_b4?autor_id=79.
- Beznak, Pavol. Dominikánsky knižný inštitút – Bibliografia niektorých kňazov. [online]. [cit.2022-04-13]. Dostupné na internete: https://knihydominikani.sk/hlavna_schemhlatat_3?kpcmeno=beznakpavol.
- Biografický lexikón Slovenska I. A – B*. 2002. Martin : SNK 2002. 638 s. ISBN 80-89023-16-9.
- Biografický lexikón Slovenska II. C – F*. 2004. Martin : SNK 2004. 696 s. ISBN 80-89023-44-4.
- Biografický lexikón Slovenska III. G – H*. 2007. Martin : SNK 2007. 739 s. ISBN 978-80-89023-96-7.
- Biografický lexikón Slovenska IV. Km – L*. 2013. Martin : SNK 2013. 587 s. ISBN 978-80-89301-57-7.
- BREZA, Vojtech. 1997. *Tlačiarne na Slovensku 1477 – 1996*. Bratislava : Univerzitná knižnica Bratislava 1997. 214 s. ISBN 80-85170-25-6.
- Encyclopaedia Beliana 7. zv In-Kalg*. 2013. Bratislava : Encyklopedický ústav SAV 2013. 682 s. ISBN 978-80-970350-1-3.
- Gostoni, Štefan. Dominikánsky knižný inštitút – Bibliografia niektorých kňazov. [online]. [cit.2022-04-13]. Dostupné na internete: https://knihydominikani.sk/hlavna_schemhlatat_3?kpcmeno=gostonistefan1739.
- Helmuth, Gašpar. Dominikánsky knižný inštitút – Bibliografia niektorých kňazov. [online]. [cit.2022-04-13]. Dostupné na internete: https://knihydominikani.sk/hlavna_schemhlatat_3?kpcmeno=helmuthgaspar1718.
- KLIMEKOVÁ, Agáta – AUGUSTINOVÁ, Eva – ONDROUŠKOVÁ, Janka. 2008. *Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia*. Martin : SNK 2008. s. 73.
- Kanonik*. 2017. Encyclopaedia Beliana. [online]. [cit.2022-04-27]. Dostupné na internete: <https://beliana.sav.sk/heslo/kanonik>.
- Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. 2000. Bratislava : Lúč 2000. 1550 s. ISBN 80-7114-300-6.
- MAREK, Miloš. 2020. *Slovník stredovekej a novovekej latinčiny na Slovensku*. Trnava-Kraków : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity – Towarzystwo Slawaków w Polsce 2020. 1317 s. ISBN 978-83-8111-176-8.
- Nedecký, Imrich. Dominikánsky knižný inštitút – Bibliografia niektorých kňazov. [cit.2022-04-13]. [online]. Dostupné na internete: https://knihydominikani.sk/hlavna_schemhlatat_3?kpcmeno=nedeckyimrich1748.
- RADVÁNI, Hadrián. Heraldika na exlibrisoch najväčšieho kalendára z konca 18. storočia. In *Genealogicko-heraldický hlas*. Martin : SGHS MS 1994, roč. 4, č. 2, s. 28 – 31.
- SABOL, E. Medirytina v knižnej ilustrácii na Slovensku do konca XVIII. storočia. In *Z minulosti knihy na Slovensku*. Martin : Matica slovenská 1959, s. 139 – 171.
- Slovenský biografický slovník*. IV. zv. M – Q. 1990. Martin : Matica slovenská 1990. 562 s. ISBN 80-7090-070-9.

Slovenský biografický slovník. VI. zv. T – Ž. Martin : Matica slovenská 1994. 660 s. ISBN 80-7090-111-X.

Slovník cudzích slov. 1997. Bratislava : SPN 1997, 991 s.

Szalay, *Josephus*. Dominikánsky knižný inštitút – Bibliografia niektorých kňazov. [online]. [cit.2022-04-13]. Dostupné na internete: https://knihydominikani.sk/hlavna_schemhladat_3?kpcmeno=szalayjosephus1745.

SZINNYEI, József. *Magyar Írok Élete És Munkái. I. Kötet. Aachs-Bezenszki*. Budapest : Kiadja Hornyánszky Viktor Könyvkadóhivatala 1891. 1440 stl.

SZINNYEI, József. *Magyar Írok Élete És Munkái. V. Kötet. Iczés-Kempner*. Budapest : Kiadja Hornyánszky Viktor Könyvkadóhivatala 1897. 1468 stl.

SZINNYEI, József. *Magyar Írok Élete És Munkái. X. Kötet. Ótócka-Popea*. Budapest : Kiadja Hornyánszky Viktor Könyvkadóhivatala 1905. 1440 stl.

SZINNYEI, József. *Magyar Írok Élete És Munkái, XIV. Kötet. Telgárti-Zsutai*. Budapest : Kiadja Hornyánszky Viktor Könyvkadóhivatala 1914. 1958 stl.

THIEME, Ulrich – BECKER, Felix. *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart. Band XXXVI*. Leipzig : E. A. Seemann. 616 s.

Troger *Paul*. Yourdictionary. [online]. [cit.05-27-2022]. Dostupné na internete: <http://biography.yourdictionary.com/paul-troger>.

Vilt, *Jozef Ignác*. Dominikánsky knižný inštitút – Bibliografia niektorých kňazov. [online]. [cit.2022-04-13]. Dostupné na internete: https://knihydominikani.sk/hlavna_bibl_b4?autor_id=1044.

NUSK – DATABÁZE SLEPOTISKOVÉ VÝZDOBY KNIŽNÍCH VAZEB

MGR. BCA. RADOMÍR SLOVIK

The contribution presents the preparation and establishment of NUSK, a professional database, open to the public, that provides documentation of blind tooling tools used for historical bindings from the Czech production. The database was set up within the research project called Blind witnesses. Blind tooling decoration on bookbindings is funded by the programme of applied research and development of the national and cultural identity for the period between 2016 and 2022. It is a joint project of the University of Pardubice and the North Bohemian Museum in Liberec.

Keywords: blind tooling decoration; blind tooling tools; database; historical bindings

 radomir.slovik@upce.cz

 Fakulta restaurování –
Univerzita Pardubice

 <https://orcid.org/0000-0002-8300-2057>

ÚVOD

Příspěvek představuje přípravu a vznik veřejné odborné databáze pod názvem NUSK věnující se dokumentaci slepotiskového nářadí. Databáze vznikla jako součást řešení výzkumného projektu *Slepi svědkové doby. Slepotisková výzdoba knižních vazeb*¹ podpořeného z programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity² na léta 2020 – 2022. Jde o projekt konsorcia Univerzity Pardubice (Fakulta restaurování) a Severočeského muzea v Liberci.

Podnětem k vzniku návrhu projektu byl dar (tužkové obtahy/frotáže slepotiskové výzdoby český renesančních vazeb) prof. PhDr. Bohumila Nuska, CSc. Severočeskému muzeu v Liberci.

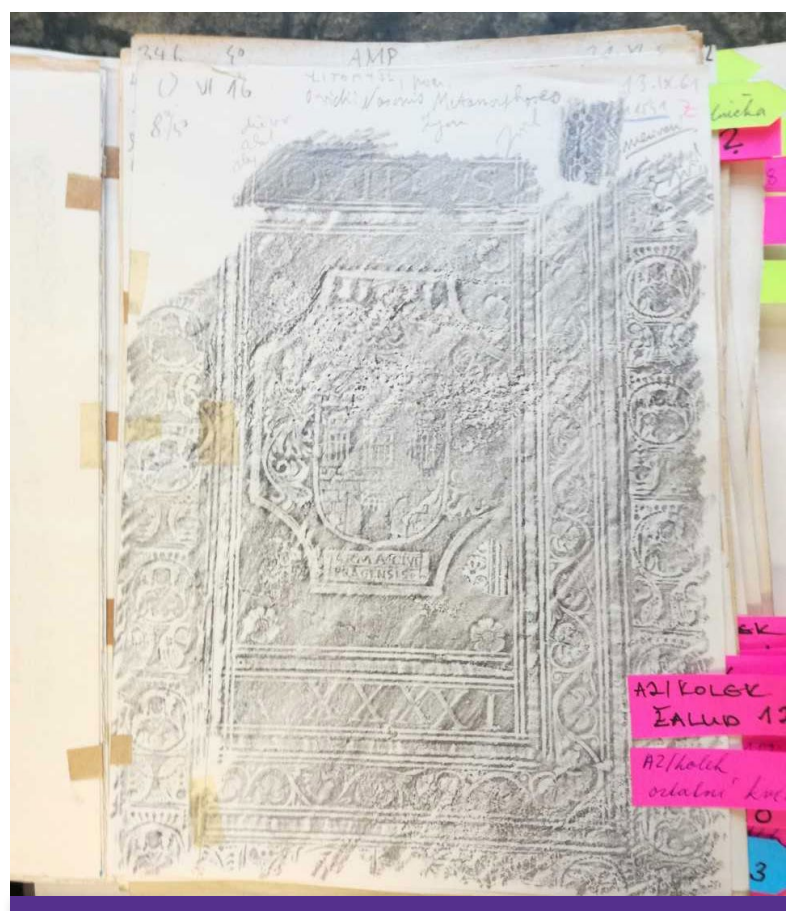

Fotografie prof. Bohumila Nusky z roku 2019³

Prof. PhDr. Bohumil Nuska, CSc. (nar. 1932) je historik umění, filozof, estetik a úspěšný beletrista. Vystudoval českobudějovické gymnázium a dějiny umění a historii na FF UK.⁴ Po ukončení vysokoškolského studia pracoval v letech 1957 – 1990 jako historik umění v Severočeském muzeu v Liberci. Od roku 1990 působí na Technické univerzitě v Liberci jako zakladatel a vedoucí Katedry filozofie do roku 2003, poté jako člen pedagogického kolektivu katedry.⁵

Už během studia se Nuska začal zajímat o staré vzácné tisky a zejména renesanční knižní vazbu, kte-

ré se věnoval většinu svého profesního života. Během vědeckých aktivit pořizoval obtahy/frotáže slepotiskové výzdoby historických knižních vazeb. Zpravidla se jednalo o jednolisty pořizené při průzkumu daného exempláře. Jak z listů samotných, tak případně dalších pořizených frotáží během 60. let 20. století vytvořil Nuska alba kolků, válečků a ploten čítajících přes 2 000 obtahů, prof. Nuskovi pouze částečně posloužila k napsání zhruba 15 odborných statí.⁶ Po přesměrování svého odborného zájmu ponechal Bohumil Nuska sbírku obtahů ve svém archivu bez dalšího zpracování. V roce 2016 pak archiv obtahů daroval Severočeskému muzeu v Liberci.

Ukázka jednoho z pracovních listů – exemplář z piaristické knihovny v Litomyšli, sign. O VI 16

CESTA K PROJEKTU

O předání Nuskovy archivu Severočeskému muzeu jsem se dozvěděl z diskuse s kolegou doc. PhDr. Petrem Voitem, CSc. z knihovny Strahovského klášteřa v Praze. Ten mě upozornil na skutečnost, že výše zmíněná alba prof. Bohumila Nusky jsou naskenovaná a zpřístupněná na portálu „Manuscriptorium“.⁷

Jedná se o skeny jednotlivých listů z alb válečků,⁸ kolků a ploten⁹ ovšem bez jakýchkoli bližších evidenčních a popisných údajů. Pod jednotlivými skeny jsou uvedeny pouze pracovní záznamy Bohumila Nusky, které měli orientační a popisný význam zejména pro něj samotného. Zpřístupnění alb na Manuscriptu se hrálo tak pouze informativní roli, nikoli však vědeckou. Oba jsme se shodli, že musíme kolegyně kontaktovat a vymyslet projekt, v rámci kterého by došlo k adekvátnímu vědeckému zpracování frotáží. Jeho hlavním výstupem by měla být veřejná databáze, přičemž jsme oba vycházeli zejména z německé odborné databáze *Einbanddatenbank* (EBDB)¹⁰, se kterou jsme měli nejvíce zkušeností.

Kolegyně ze Severočeského muzea náš návrh uvítali a záhy jsme započali psát samotný návrh projektu. Naším hlavním cílem bylo zpracovat dílčí výsledky dlouholeté odborné činnosti Bohumila Nusky na poli historické knižní vazby. V prostředí české knihovny se jedná o ojedinělý počín tohoto charakteru. Rovněž jsme si uvědomovali, že jediným smysluplným zpracováním slepotiskového nářadí bude ve formě databáze, která by jak domácím, tak i zahraničním badatelům (databáze je vytvářena v česko-německé verzi) byla cennou pomůckou při určování renesanční vazby české provenience.

Na konci dubna roku 2019 byl na Ministerstvo kultury České republiky odeslán návrh projektu. Návrh projektu byl přijat a doporučen k podpoře, a tak jsme 1. 3. 2020 mohli začít s naplňováním stanovených cílů.

PROJEKT A DATABÁZE NUSK

Projekt je tříletý a v rámci konsorcia Univerzity Pardubice (Fakulty restaurování) a Severočeského muzea na něm pracuje tým odborníků.¹¹

Bylo provedeno skenování/digitalizace obtahů (frotáží) kolků, válečků a ploten ze sbírky prof. Nusky. Vzhledem k limitům samotné techniky frotáže byl Nuska nucen provést obtahy slepotiskové výzdoby vazeb i několikrát, aby získal co nejlepší/nejreprezentativnější výsledek. Sám, v rámci své odborné činnosti v minulosti, provedl výběr těch nejlepších obtahů z kolků, ploten a válečků – již výše zmiňovaná

alba (přes 2 000 obtahů). Tento výběr byl použit jako základ specializované veřejné databáze. Při samotném zpracování frotáží a dílen jsme objevili řadu nezpracovaných kolků, válečků a ploten, které prof. Nuska z prozkoumaných exemplářů nepodchytil. Po doplnění alb o toto nářadí jsme se v databázi dostali přes 3 000 ks zpracovaného slepotiskového nářadí užitého na českých vazbách 16. století.¹²

Nuskovy poznámky pocházející z dob jeho odborné činnosti byly využity jako základní materiál pro výzkum a jsou evidovány v archivní databázi Pro-Archiv (aplikační prostředí Bach Aplikace) spolu s dalšími materiály obsaženými ve sbírce, které jsou důležitým doprovodným materiálem. Tak se sám povedlo shromáždit data, která byla klíčovým vstupním materiálem pro naplňování databáze NUSK.

V současné době probíhají dokončovací práce a veřejné zpuštění databáze předpokládáme na podzim roku 2022. Dostupná bude na webovém rozhraní Univerzity Pardubice pod názvem *NUSK – databáze slepotiskové výzdoby knižních vazeb* (<https://nusk.upce.cz>).

ZÁVĚR

Vedle základního fyzického a ikonografického popisu digitalizátu je databáze doplněná o odbornou literaturu, citace, odkazy a komparaci s německou databází EBDB. Jedním ze základních údajů digitalizovaného obtahu bylo uvedení signatury exempláře (knihy) a jejího uložení. Ve všech možných případech došlo k fotodokumentaci dané vazby in situ. Uživatel databáze si tak může prohlédnout celkovou kompozici slepotiskové výzdoby vazby, ze které daný obsah pochází. Databáze byla vytvářena jako uživatelsky přívětivá a jednoduchá se širokou paletou rešeršních funkcí.

Databáze NUSK je v současné podobě textovou a obrazovou evidencí slepotiskového nářadí užívaného při výzdobě knižní vazby 16. století v Čechách. Projekt a samotná databáze přinesla velké množství dosud neznámých informací o knihvazectví z území Čech 16. století. Databáze tak bude nápomocná domácím i zahraničním badatelům při studiu a určování vazeb 16. století české provenience.

POZNÁMKY

- ¹ Identifikační číslo projektu: DG20P02OVV016.
- ² Program na léta 2016 – 2022 vypsan Ministerstvem kultury České republiky.
- ³ Převzato z webu paměti národa: <https://www.pametnaroda.cz/cs/nuska-bohumil-1932>.
- ⁴ Univerzita Karlova, Filozoficko-historická fakulta (1952 – 1957).
- ⁵ Převzato z webu Technické univerzity v Liberci: <https://kfl.fp.tul.cz/o-katedre/seznam-pracovniku/15-zamestnanci/272-nuska-bohumil>.
- ⁶ Chronologický výběr statí Bohumila Nusky, 1961, s. 481 – 494; Böhmsche Buchbinder in Haebblers Werk, 1961, s. 323 – 328.; Počátky české renesanční knižní vazby, 1962, s. 469 – 493; Pražský renesanční knihař Sixt Stanhauer, 1962, s. 196 – 204; Knihařská rodina Harovníků, 1962, s. 39 – 45; Vazby se supralibros v českých, moravských a slezských zámeckých knihovnách, 1962, s. 32 – 53; Jihočeský knihař mistr CW, 1963, s. 60 – 63; Knihařské účty pana Petra Voka z Rožmberka, 1964, s. 53 – 80; Polski wpływ na formowanie się czeskiej renesansowej oprawy książkowej, 1964, s. 132 – 186; Typologie českých renesančních vazeb. Terminologie, slohové určování a datování materiál, 1965, s. 19 – 145; K morfologii historického knižního korpusu kodexového typu, 1986, s.105 – 119; Knižní korpus historický. Knižní vazba historická. Ornament. Písmo. Styl, stylizace. Symbol, 1995, s. 356 – 357, 360 – 361, 362 – 363, 591 – 592, 616 – 617, 796 – 797, 812 – 813.
- ⁷ *Manuscriptorium Manuscriptorium* je volně dostupná digitální knihovna, která pomocí propracovaných rešeršních nástrojů umožňuje snadný přístup k soustředěným informacím o historických fondech. *Manuscriptorium* je subagregátorem Europeany pro oblast historických fondů. Odkaz na digitalizovaná alba obtahů: https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-SML__INVCST1952__1PC20T6-cs#search.
- ⁸ Album válečků uloženo v Severočeském muzeu v Liberci pod inv. č. ST 1952.
- ⁹ Album kolků a ploten uloženo v Severočeském muzeu v Liberci pod inv. č. ST 1953.
- ¹⁰ Databázi Einbanddatenbank buduje s dalšími německými knihovnami Staatsbibliothek zu Berlin. Základní kámen databáze byl položen na starších tužkových obtazích z pozůstalostí Paula Schwenkeho, Ernsta Kyriše, Ilse Schunke či Anny Marie Floerke (1887–1961) dále souboru obtahů založené Ferdinandem Geldnerem (1902–1989) v Bavorské státní knihovně v Mnichově, Helmarem Härterem (nar. 1942) ve Wolfenbüttelu, Konradem von Rabenau v Knihovně evangelického semináře ve Wittenberku či o sbírku Zemské a univerzitní knihovny v Darmstadtu, jejichž materiál se regionálně i chronologicky často doplňuje. Více k tématu viz: BOLDAN, 2012, s. 201– 204.
- ¹¹ Na databázi NUSK pracovali: za tým Fakulty restaurování Univerzity Pardubice: Radomír Slovík, Petr Voit, Jiří Černý, Jiří Glonek, Rostislav Krušinský, Petr Horák, Radka Velebilová; za tým Severočeského muzea v Liberci: Petra Šťovíčková, Anna Kašparová, Lenka Tichá.
- ¹² Celkem je v databázi zpracováno 1 061 kolků, 1 330 válečků a 897 ploten, to vše v kontextu 113 knihvazačských dílen a 4 167 exemplářů úředních rukopisů a starých tisků.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

- BOLDAN, Kamil. Einbanddatenbank a její využití při studiu knižních vazeb. In *Bibliotheca Antiqua 2012*. Olomouc : Vědecká knihovna v Olomouci – Sdružení knihoven ČR 2012, s. 201–204.
- LIFKA, Bohumír. Vazby se supralibros v českých, moravských a slezských zámeckých knihovnách. In *Historická knižní vazba 1962*. Liberec 1962, s. 32 – 53.
- NUSKA, Bohumil. Die Beziehungen des böhmischen Renaissance-Bucheinbandes zu den Nachbarländern. Zentralblatt für Bibliothekswesen. In *Zentralblatt für Bibliothekswesen*. sv. 75, č. 11, 1961, s. 481 – 494.
- NUSKA, Bohumil. Böhmsche Buchbinder in Haebblers Werk. In *Gutenberg-Jahrbuch*. 1961, s. 323 – 328.
- NUSKA, Bohumil. K morfologii historického knižního korpusu kodexového typu. In *Sborník Severočeského muzea*. Historia 8. Liberec : Severočeské muzeum, 1986, s.105 – 119.

- NUSKA, Bohumil. Kniha. Knižní korpus historický. Knižní vazba historická. Ornament. Písmo. Styl, stylizace. Symbol. In *Nová encyklopedie českého výtvarného umění I.-II.* Praha : Academia, 1995, s. 356 – 357, 360 – 361, 362 – 363, 591 – 592, 616 – 617, 796 – 797, 812 – 813.
- NUSKA, Bohumil. Knihařská rodina Harovníků. *Marginálie* 2 – 3, 1962, s. 39 – 45.
- NUSKA, Bohumil. Knihařské účty pana Petra Voka z Rožmberka. In *Sborník Národního muzea v Praze, C 9/2.* Praha : Národní muzeum, 1964, s. 53 – 80.
- NUSKA, Bohumil. Jihočeský knihař mistr CW. In *Jihočeský sborník historický. sv. 31,* 1963, s. 60 – 63.
- NUSKA, Bohumil. Pražský renesanční knihař Sixt Stainhauer. In *Časopis Národního muzea, odd. věd společenských* 131, 1962, s. 196 – 204.
- NUSKA, Bohumil. Typologie českých renesančních vazeb. Terminologie, slohové určování a datování materiálu. In *Historická knižní vazba* (Sborník příspěvků k dějinám a k metodice ochrany historických knižních vazeb). Liberec : Severočeské muzeum, 1965, s. 19 – 145.
- NUSKA, Bohumil a Karol Heintsch. Polski wpływ na formowanie się czeskiej renesansowej oprawy książkowej. In *Ze skarbca kultury. Tom. 12, no. 16,* 1964, s. 132 – 186.
- Počátky české renesanční knižní vazby. *Umění* 10, 1962, s. 469 – 493.

DATABÁZY

- Manuscriptorium: Digital Library of Written Cultural Heritage.* [online]. [cit. 2022-06-16]. Dostupné na internete: https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-SML___INVCST1952__IPC20T6-cs#se-arch.
- NUSK – databáze slepotiskové výzdoby knižních vazeb. [online]. Dostupné na internete: www.nusk.upce.cz.
- prof. PhDr. Bohumil Nuska, CSc. [online]. [cit. 2022-06-15] Dostupné na internete: <https://www.pametnaroda.cz/cs/nuska-bohumil-1932>.

KOVOVÉ PRVKY KNIŽNÝCH VÄZIEB PROVENIENCIE SPIŠSKÝCH KARTUZIÁNOV

MGR. MARTIN BALOGA

 martin.baloga@snk.sk

 Odbor správy a spracovania
HKD a HKF
Slovenská národná knižnica,
Martin

 www.snk.sk

The research on metal elements of books completes the research on bookbinding. We approach book fittings by analysis of the original bookbindings on the prints and codices owned by the Carthusians in Červený kláštor in Lechnica and in Kláštorisko in Slovenský raj. The research is completed with the metal book elements found in Kláštorisko archaeological locality. Book metal parts are presented from the simplest studs to the most interesting book clasp with the scene of Madonna and Child. Metal book elements can reveal a lot about the history of bookbinding, bookselling and goldsmithing in Slovakia.

Keywords: book fittings; bookbinding; the Carthusians; Červený Kláštor; Kláštorisko

Knihy, rukopisné alebo tlačené, vývojom menili svoju podobu, čo sa odzrkadlilo aj v zmenách knižnej väzby. Staré tlače, najmä z obdobia gotiky a renesancie, obsahujú rôzne kníhviazačské prvky, ktoré sa v neskoršom období, prakticky od 18. storočia, prestali využívať. Dnes si ani nevieme predstaviť, aby súčasťou novej modernej knihy boli masívne nárožnice, puklice alebo spony. Tieto kovové prvky vymizli. V novoveku dokonca dochádzalo k ich systematickému strhávaniu z kníh a likvidácii pri preväzovaní.¹ Na priblíženie tematiky predovšetkým gotických kovových prvkov kníh budeme vychádzať z tlačí a kódexov s provenienciou spišských kartuziánov. Na území terajšieho Slovenska mali kartuziáni svoje kláštory na Kláštorsku v Slovenskom raji, ktorý sa označoval ako Skala útočiska (Lapis refugii) a druhý nazývaný ako Červený kláštor (Lechnica) na severe Slovenska na hraniciach s Poľskom.

Prameňom budú okrem zachovaných tlačí aj výsledky dlhoročnej práce archeológov na čele s doc. Slivkom na Kláštorsku, ktorí v ruinách bývalého kláštora našli aj rôzne druhy nárožníc, puklíc alebo iných artefaktov knižnej činnosti. Z toho dôvodu interdisciplinarita vo výskume bude môcť poukázať na zaujímavé objavy a fakty, ktoré by sme výskumom samotných tlačí nikdy nedokázali zistiť.

KNIŽNÉ KOVANIA

Knižné kovania boli pri väzbe umiestňované do stredu a na okraj dosiek väzby. Primárne plnili ochrannú funkciu, čiže chránili pokryv väzby pred poškodením. Súviselo to aj s umiestnením kníh v stredoveku väčšinou na plocho. Vyrábali sa z odlievaného kovu alebo kovových plechov. Postupne získali aj ozdobnú funkciu, čo umožňuje lepšie datovanie knižnej väzby podľa použitej výzdoby. Potrebné je ale prihliadať na možnosť používania starších druhov kovaní v neskoršom období alebo používania pôvodných spôn alebo nárožníc pri preväzovaní knihy. Výrobou knižných kovaní sa zaoberali špecializovaní remeselníci, zlatníci alebo kovoremeselníci. Z tohto dôvodu si kníhviazači hotové výrobky väčšinou kupovali a použili pri realizácii väzby.² Archeologický výskum v lokalite Kláštorsko ale odhalil aj iné možnosti získavania knižných kovaní, ako to ukážu výsledky výskumu prezentovaného nižšie v texte.

Pri opise kovových prvkov budeme v našom prostredí vychádzať zo skromných výstupov najmä

archeológov, ktorí určili aspoň základnú terminológiu.³ Pri pohľade na najnovšiu literatúru, napríklad v Čechách, vidíme niekoľko systematických pokusov o spracovanie vývoja knižných kovaní.⁴ Väčšina vychádza z rozsiahleho výskumu českých renesančných väzieb od Bohumila Nusku, ktorého výskum pochádza zo 60. rokov 20. storočia.⁵ Okrem archeológov sa tejto téme venujú aj reštaurátori, čo dokumentujú aj diplomové práce obhájené na Pardubickej univerzite na fakulte reštaurovania.⁶

Kovové časti knihy okrem ochrany pred poškodením dopĺňali knižný korpus aj z umeleckého hľadiska. Vo väčšine sledovaných nálezov kovových častí kníh kartuziánskej proveniencie môžeme pozorovať snahu remeselníkov umelecky ich dotvoriť a zveladiť.

PUKLICE

Pri kódexoch proveniencie spišských kartuziánov nachádzame jeden z najstarších prvkov knižného kovania, a to puklice. Jednoduché puklice najmä gombíkového tvaru boli rozšírené v 14. a 15. storočí. Ich rozmiestnenie podliehalo potrebe čo najviac chrániť pokryv väzby, preto bola jedna umiestnená do stredu a ostatné štyri do rohov. Mohli byť kované alebo neskôr liate z bronzu, mosadze alebo zo železa. Tento prvok sa používal ako súčasť aj ďalších kovových častí kníh, napríklad nárožníc, na konci stredoveku alebo v období renesancie.⁷

Na kartuziánskych kódexoch nachádzame puklice v dvoch vyhotoveniach. Najčastejšie nájdeme puklicu označovanú buď ako gombíkovú,⁸ alebo v českom prostredí pri podrobnejšom delení puklíc sa uvádza ako kbelíková, respektíve vedierková.⁹ Ich základňa je kruhového tvaru a stretávame sa s nimi pri kódexoch uložených v Eötvös Loránd University – ELTE Egyetem Könyvtár és Levéltár (ďalej ELTE),¹⁰ ktoré pochádzajú z prvej polovice 15. storočia. V jednom prípade¹¹ na kódexe z roku 1418 je použitá puklica bez základne s atypickým tvarom, ktorý sa v literatúre označuje ako puklica v tvare plastickej rozety. Je umiestnená v strede a do rohov dosky väzby.

Jednoduché puklice plnia predovšetkým ochrannú funkciu, pričom umelecká hodnota ešte nedosahuje úroveň neskôr používaných kovových častí väzby. Jedinou výnimkou môže byť puklica v tvare plastickej rozety, motívu typického v stredoveku. No aj v tomto prípade účelnosť vysoko prevyšuje estetickú stránku kovania.

STREDOVÉ KOVANIA

Stredové kovania boli umiestňované v strede dosky a funkčnosťou dopĺňali nárožnice. Väčšinou sa vyhotovovali aj rovnakou technikou a z rovnakého materiálu. Základňa stredového kovania mohla byť kruhová, štvorcová, kosoštvorcová alebo trojuholníková. Bola dopĺňovaná spravidla v strede o puklicu, ktorá sa používala podobne ako pri nárožniciach. Kovanie bolo upevňované na dosku hlavičkovými klincami v rohoch alebo po obvode základne.¹² Od konca 14. a na začiatku 15. storočia môžeme pozorovať začiatky ich estetickú funkcie. Pri zdobení povrchu základne sa využívalo perforovanie a cizelovanie z bronzu vyhotovených kovanií, ktoré boli typické svojou masívnosťou, najmä v prípade veľkých formátov pri tlačách liturgického charakteru.¹³

Pri tlačných dielach s provenienciou spišských kartuziánov sme doteraz identifikovali dva exempláre a archeologickým výskumom sa odhalili ďalšie tri stredové kovania štvorcového tvaru, ktoré sa v detailoch spracovania od seba líšia. Všetky identifikované stredové kovania boli zdobené často sa opakujúcou metódou výzdoby, a to razbou.¹⁴ Ide o výrazné tzv. výbehy základní, napríklad v tvare štylizovaného florálneho motívu. Takto umelecky dotvorené ich pozorujeme aj na tlači uloženej v Spišskej Kapitule¹⁵ a na troch nálezoch z lokality Kláštorisko. Okrem tepania florálnych a ornamentálnych motívov je pripojená aj metóda perforácie, teda vytvorenia výrezu na základnej ploche kovania. Stredová puklica so štylizovanou rozetou nájdená počas archeologického výskumu, ktorá nie je dotvorená razbou, sa odlišuje aj chýbajúcou výzdobou okraja stredového kovania.¹⁶ Sledované puklice stredových kovanií sú väčšinou poškodené. Okraj kovanií je rovný doplnený zúbkovaním. Zachovaná polovica stredového kovania nájdená v roku 1987 bola zdobená štylizovaným kvetom a orámovaním s krokvicovou výzdobou.¹⁷

NÁROŽNÉ KOVANIA – NÁROŽNICE

Jednou z najzraniteľnejších častí kníh je hrana alebo roh korpusu. Kníhviazači sa ho preto snažili chrániť nárožnými kovaniami. Doteraz sa podarilo identifikovať sedem nárožnic, ktoré spájame z dôvodu nálezových okolností s kartuziánmi na Spiši. Dominancia tvaru nárožnic v tvare deltoиду datuje ich pôvod do 15. storočia a prvej polovice 16. storočia. Od polovice

16. storočia dochádza k úprave ich tvaru do štvorcovej podoby.¹⁸

Nárožnice v tvare deltoidu je možné rozdeliť podľa spôsobu výzdoby okraja základne. Ornamentálny okraj doplnený o perforáciu (dierkovanie) má kovanie z tlače s provenienciou spišských kartuziánov. Uložený je v Spišskej Kapitule a doplnený je gombíkovou, respektíve podľa presnejšej terminológie vedierkovou puklicou. Tieto nárožnice majú okraj základne v tvare vlnovky.¹⁹ Tri exempláre nárožnic majú svoj ornamentálny okraj prispôbený použitému ornamentu na ploche v tvare akantového alebo palmového listu.²⁰ Využívanie zdobených okrajov ornamentom môžeme datovať do 15. storočia, no objavuje sa aj v 16. storočí.²¹ Zmieňovaná tlač zo Spišskej Kapituly má korpus doplnený aj o deltoidnú nárožnicu s rovným okrajom.²² Využívaná bola prevažne v 1. polovici 16. storočia.²³

Úsilie kovotepcov vyzdobiť nárožnicu ornamentálnou alebo florálnou výzdobou sa sústredilo na základnú plochu. Boli dotvárané plošným alebo plastickým ornamentom. Pri výzdobe základní nárožnic spojených s kartuziánmi na Spiši dominuje florálna výzdoba doplnená o výbehy základní najčastejšie s plastickým znázornením akantového listu.²⁴ Ornament typu akant je odvodený od rastliny *Acanthus mollis* a *Acanthus spinosus*, ktoré rastú v južnej Európe, ich listy dosahujú šírku okolo 25 cm a výšku pol metra. Motív tohto listu sa vo veľkej miere využíval v antike, napríklad pri výzdobe hlavic korintských stĺpov alebo pri dotváraní ríms, pomníkov alebo textílií.²⁵ Základne nárožnic podobne ako stredových puklíc boli zdobené aj vegetatívnym motívom palmety.²⁶ Jeho podoba vychádza z listu palmovníka.²⁷ Palma, najmä jej ratolesti sa spájajú so symbolom víťazstva alebo označovali aj hroby mučeníkov.²⁸

Okrem florálnej výzdoby je základňa dotváraná aj ornamentálnou výzdobou napríklad linkami, ktoré vytvárajú šachovnicový tvar.²⁹ Z pohľadu použitých puklíc na nárožniciach sa často vyskytuje panvicová puklica³⁰, prípadne vedierková puklica³¹ alebo archeológmi objavená nárožnica s jednoduchou gombíkovou puklicou.³²

SPONY

Pri výskume kovových prvkov kníh sa najčastejšie stretávame so sponami. Boli dôležitou súčasťou ochrany listov korpusu knihy, na ktorých boli vy-

tlačené texty. Ich primárnou funkciou je zovretie knižného bloku, čím zamedzovali jeho otváranie a vniknutiu vlhkosti, prachu, hmyzu a iných škodlivín. Veľké opodstatnenie mali pri pergamenových kódexoch, ktorých pergamenové listy sa z dôvodu zmien vlhkosti deformovali a točili.³³

Stretávame sa s nimi už v 14. storočí, no najväčší rozmach nastal v 15. a 16. storočí. V menšej miere boli využívané až do polovice 17. storočia. Vo väčšine prípadov na knihe pozorujeme dve spony umiestnené na prednej oriezke.³⁴ Pri menších formátoch sa používala jedna spona uprostred dosky, avšak pri veľkých, napríklad pri obalovej väzbe, sa na väzbu umiestnili štyri spony. Boli vyrobené z bronzu, mosadze alebo železa.³⁵

Sponu dotvárajú ďalšie prvky, aby mohla plniť svoju funkciu. Jej kovová časť označovaná aj ako telo spony je prepojená s koženým remienkom, ktorý je pevne spojený so zadnou doskou. Upevnenie remienka na zadnej doske umožňuje ďalší kovový prvok, a to fixačný štítok. Pri háčikových sponách, ktoré sú pri gotických väzbách najčastejšie, háčik tela spony zapadá do záchytnej časti tvorenej pozdĺžne prerezaným otvorom štítka spony.

Väzby tlačí kartuziánskej proveniencie a kovové artefakty nájdené archeológmi potvrdzujú dominanciu háčkových spôn v období neskorého stredoveku a raného novoveku. Tvar štítkov spôn, ktorých sa nám zachovalo najviac, sa vyvíjal od jednoduchých obdĺžnikových po členité, s rozvetveným okrajom alebo tzv. kónickým tvarom. Plochy štítkov spôn boli miestom umeleckého dotvárania kovotepcov, kde pozorujeme zdobenie prostými rytými alebo puncovanými ryskami, šrafovaním, krúžkami alebo razenými motívami. Preferované sú zoomorfne, vegetatívne alebo aj nápisové motívy často s textom (IHS, MARIA, AVE).³⁶

Z florálnych motívov má dominantné postavenie vegetatívny motív točeného listu.³⁷ Na základe komparácie sme zistili, že ide pravdepodobne o import kovania, keďže ho nachádzame aj na tlačoch uložených v Univerzitetnej knižnici v Bratislave (ďalej UK v BA)³⁸ alebo vo Vedeckej knižnici v Olomouci.³⁹ Symbolika listu bola plne rozvinutá v románskom a následne v gotickom umení. Rôzne variácie listu sa objavujú aj v knižných ilumináciách. Z pohľadu kresťanskej symboliky je spojený s činným životom nesúcim plody, no zároveň sa spája s kontemplatívnym životom.⁴⁰

Kvetinový motív zastupuje napríklad štylizovaný kvet ruže,⁴¹ a je možné ho opäť identifikovať ako import z dôvodu opakovaného použitia aj na iných väzbách uložených v UK v BA⁴² alebo v Olomouci⁴³.

Ruža bola symbolom jari, krásy, ale aj pomínutelnosti. Boli jej prisudzované aj liečebné účinky. V kresťanskom umení sa objavuje napríklad pri Kristovej korune, kde trné ruže predstavujú bolesť a utrpenie. V stredovekom umení je rozšírené spojenie ruže a Panny Márie.⁴⁴

Najrozšírenejším zdobením základne spony je nápisový motív, ktorý obsahuje rôzne variácie a skratky mena Mária.⁴⁵ V dvoch prípadoch ide o skratku *ihs*.⁴⁶ Meno Mária sa odvodzuje od egyptského Marje, čo znamená milovaná alebo od hebrejského Mirjam. Do konca 18. storočia sa hebrejský tvar mena prekladal ako *stella maris* (hviezda morská), čo sa odzrkadilo aj v literárnej sakrálnej tvorbe, napríklad v hymne *Ave maris stella* alebo v loretánskych litániach.⁴⁷ Skratka písmen „ihs“ sa interpretuje ako skratka mena Iesus alebo neskôr z latinského: *In hoc signo* – v tomto znamení zvíťazíš. Ďalším možným vysvetlením je využitie začiatkových písmen: *Jesus hominum Salvator* – Ježiš spasiteľ ľudstva. Skratka sa v novoveku spája najmä s jezuitmi a ich zakladateľom sv. Ignáčom z Loyoly.⁴⁸

Obr. 1 Madona s dieťaťom (pr. č. 11/89). Foto: Martin Baloga⁴⁹

Nápis štítka býva doplnený o ornamentálny motív, vytvárajúci mriežku alebo jednoduchý florálny motív. Kartuziánsky žaltár uložený v SNK má zachovaný štítok spony zdobený nápisovým motívom „maria“ doplnený o mriežku v časti smerujúcej do stredu dosky a listy (dubové?) v časti smerujúcej k hrane dosky.

S mariánskou tematikou, takou blízkou pre kartuziánov, súvisí pozoruhodná spona s motívom Madony s dieťaťom doplnený rozetou (Obr. 1).⁵⁰ Spona nájdená v roku 1989 pri menze chrámu kostola sa svojou typológiou a prepracovaním vymyká z doteraz opisovaných kovových prvkov. Rozmerovo ide o pomerne veľkú sponu, ktorá pravdepodobne dopĺňala väzbu väčšej knihy, podľa lokality nájdenia zrejme liturgického charakteru. Zobrazenie Panny Márie ako matky s dieťaťom patrí medzi najrozšírenejšie. Pomenovanie Madona pochádza z talianskeho *mia donna* – moja pani. Madona je na nájdenom štítku spony zobrazená ako sediaci s dieťaťom Ježišom v ľavej ruke. Okolo hláv oboch postáv je gloriola, pričom je viditeľný aj plášť, v ktorom je Mária odetá. V stredoveku bolo vytvorených niekoľko typov zobrazení Panny Márie. Stvárnenie na spone jasne nepoukazuje na bežne známe zobrazenia používané v stredoveku. Analógiu stvárnenia postavy Márie ako sediacej, no bez trónu, môžeme nájsť pri zobrazení *madonne dell'umiltà* (pokorná madona), ktoré bolo rozšírené v Taliansku.⁵¹

Z umenovedného hľadiska menej významné, ale z pohľadu dotvárania obrazu o kníhviazačskej produkcii sú dôležité štítky spôn s jednoduchým a nevýrazným zdobením. Nájdených ich bolo desať a väčšinou sú obdĺžnikového tvaru. Sú nenáročné, zdobené vykrojením v smere do stredu dosky v tvare oslieho chrbta (označuje sa aj v tvare písmena „T“)⁵², zubcovo⁵³ alebo v tvare vlnovky⁵⁴. Plocha je zdobená väčšinou veľmi jednoduchými linkami. Dva štítky – jeden uložený v SNK a druhý v ELTE, majú pomerne jednoduchú výzdobu plochy razením jednovencovej šesťlistovej rozety.⁵⁵ Pomerne primitívne vyrytú linku pozorujeme pri zdobení štítka spony. Tá sa používala pri zdobení napríklad v tvare kosoštvorca s krížom vo vnútri alebo v obdĺžnikovom tvare (Obr. 2).⁵⁶ Toto nenáročné prevedenie výzdoby nám absentuje pri iných podobne spracovaných sponách aj v ďalších lokalitách. Z tohto dôvodu môžeme predpokladať realizáciu kovového prvku v domácich reáliách. Možnosť zdobenia samotnými kartuziánmi nám potvrdzuje aj nález archeológov na Kláštorsku z roku 1991.⁵⁷ Odhalené bolo malé bronzové razidlo (Obr. 3), ktoré razením vytvára

Obr. 2 Štítok spony (pr. č. 11/87). Foto: Martin Baloga

Obr. 3 Bronzové razidlo (pr. č. 4/91). Foto: Magdaléna Habánová

podobne veľkú jednovencovú rozetu, ale s piatimi listami. Mohlo byť použité práve pri výzdobe kovových prvkov knihy alebo pri dotváraní knižného pokryvu. Predmetné nenáročné zdobené štítky naznačujú a čiastočne potvrdzujú kníhviazačskú produkciu kartuziánov na Kláštorsku. *Libri catenati* sa nazývali knihy upevnené reťazou k čitateľskému pultu, čím sa chránili pred odcudzením alebo v prípade kláštorov nedovoleným odnášaním z priestoru knižnice.⁵⁸ Takáto spona s málo čitateľným nevýrazným nápisom *maria* a reťazou s tromi dielcami bola objavená na Kláštorsku.⁵⁹ Dôležitosť tohto objavu podčiarkuje aj nezachovanie takto chránenej tlače proveniencie spišských kartuziánov v slovenských alebo zahraničných knižniciach.

Prepojenie archeológie s výskumom knižnej kultúry, ako sme to čiastočne dokumentovali v tomto príspevku, poukazuje na široké spektrum výhod. V prvom rade je možné pracovať s väčším množstvom hmotných prameňov. Informácie, ako nálezové okolnosti, umožňujú identifikovať pravdepodobné miesto vyhotovenia knižných väzieb v rámci kláštora, najmä ak ide o náradie alebo miesta uloženia kníh. Ak by sa podarilo zhromaždiť viac informácií o nálezových okolnostiach, bolo by možné vyhotoviť mapu kláštora s nájdenými kovovými prvkami. Z tohto dôvodu je potrebné pokračovať v podrobnom výskume archeologických objavov v predmetnej lokalite. V neposlednom rade nález bronzového razidla je unikátny z dôvodu prepojenia tvorcu, nástroja a výrobku, ktorý môžeme následne pozorovať ako súčasť knižnej väzby na doteraz zachovaných dielach.

Zachované kovové prvky sledovaných tlačí a kódexov z umenovedného hľadiska nepredstavujú vrchol zlatníckej alebo kovotepeckej tvorby. Absentujú

okrem spony s tvarom madony figurálne, respektíve zoomorfne motívy. Z tohto dôvodu môžeme pri doteraz zachovaných kovových častiach sledovať dominanciu účelovej funkcie s výrazným sakrálnym inšpirovaným zdobením.

Spracovať kníhviazačskú produkciu je možné z viacerých hľadísk. Príspevok sa zameria na kovové prvky väzieb, pričom doplní ďalšie oblasti výskumu knižných väzieb, akými sú výskum slepotlačovej výzdoby alebo rukopisných fragmentov použitých pri väzbách. Sledovanie všetkých týchto oblastí rozširuje poznanie o knižných väzbách zachovaných tlačí v našich inštitúciách a hlavne umožňuje odhaliť a zdokumentovať lokality na slovenskom území, kde prebiehala kníhviazačská produkcia. Ako sekundárny výsledok pri tomto výskume získavame nové a inými prameňmi ťažko zachované informácie o histórii zlatníctva, papiernictva⁶⁰ alebo kníhkupeckej činnosti na našom území.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- ¹ Bližšie pozri Encyklopedie knihy: *Kování a spony*. [online]. [20. 04. 2022]. Dostupné na internete: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Kov%C3%A1n%C3%AD_a_spony.
- ² Bližšie pozri Encyklopedie knihy: *Kování*. [online]. [20. 04. 2022]. Dostupné na internete: <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Kov%C3%A1n%C3%AD&oldid=18012>.
- ³ ENGLIŠOVÁ JANOTOVÁ, 1980, s. 107 – 121; FŮRYOVÁ, 2004, s. 191 – 200; SLIVKA, 1990, s. 95 – 112; SLOVODOVÁ, 2010.
- ⁴ SOJKOVÁ, 2011; BÁRTOVÁ, 2021; NUSKA, 1965, s. 19 – 145; ĎUROVIČ, 2002, s. 375 – 377.
- ⁵ NUSKA, c. d., s. 55.
- ⁶ LUŠKOVÁ, 2002; GLUŠTIKOVÁ, 2017.
- ⁷ ENGLIŠOVÁ JANOTOVÁ, 1980, s. 110.
- ⁸ ENGLIŠOVÁ JANOTOVÁ, c. d., s. 116.
- ⁹ SOJKOVÁ, c. d., s. 52.
- ¹⁰ JACOBUS de Voragine. [*Sermones quadragesimales*], sig. cod. lat. 56; Ebrach, Konrad von. [*Miscellanea theologica*], sig. cod. lat. 70, Hieronym Pražský - Jacobus de Voragine. [*Sermones de tempore*], sig. cod. lat. 80.
- ¹¹ [*OPUS varias materias dogmaticas et asceticas continens*]. sig. cod. lat. 53.
- ¹² ENGLIŠOVÁ JANOTOVÁ, c. d., s. 112.
- ¹³ SOJKOVÁ, c. d., s. 53.
- ¹⁴ BIBLIA latina. Benátky : Leonardus Wild, 1478, 2°, Spišská Kapitula: sig. A d 7 (ďalej len A d 7) ; SLIVKA, 1997, s. 42.
- ¹⁵ A d 7 (2x).
- ¹⁶ SLIVKA, 1997, s. 43.
- ¹⁷ SLIVKA, 1990, s. 109; Uvádžeme aj prírástkové číslo nálezu, ak ho bolo možné zistiť (ďalej pr. č.); 6/87

- ¹⁸ SOJKOVÁ, c. d., s. 60.
- ¹⁹ A d 7 (2x).
- ²⁰ SLIVKA, 1990, s. 109 – pr. č. 1/70; pr. č. 4/87; pr. č. 45/87.
- ²¹ NUSKA, c. d., s. 96.
- ²² A d 7.
- ²³ NUSKA, c. d., s. 96.
- ²⁴ Napr.: sig. A d 7 (2x); pr. č. 1/70, pr. č. 4/87.
- ²⁵ BALEKA, 1997, s. 13 – 14.
- ²⁶ Stredová puklica, SLIVKA, 1997, s. 43 – pr. č. 45/87.
- ²⁷ Encyklopedie knihy: Palmeta [online]. [31. 05. 2022]. Dostupné na internete: <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Palmeta&oldid=14931> > APA.
- ²⁸ BALEKA, c. d., s. 261.
- ²⁹ pr. č. 45/87.
- ³⁰ A d 7 ; 4/87 SLIVKA, 1990, č. 12.
- ³¹ A d 7.
- ³² pr. č. 45/87.
- ³³ Encyklopedie knihy: Spony [online]. [11. 05. 2022]. Dostupné na internete: <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Spony&oldid=18101>.
- ³⁴ SOJKOVÁ, odk. 4, s. 11.
- ³⁵ NUSKA, odk. 4, s. 97.
- ³⁶ SOJKOVÁ, c. d., s. 19.
- ³⁷ PETRUS Lombardus. *Sententiarum libri IV. cum Sancti Bonaventurae commentariis a Johanne Beckenhaub emendatis. Tabula. Pars I-IV.* Norimbergae: Antonius Koberger, post 2.III.1491, sig. Inc B 175 ; THOMAS de Aquino. *Summa theologica. Pars I-III. Pars II/2, III.* Basileae : Michael Wenssler, 1485, sig. Inc A 33 (2x); JOHANNES de Bromyard. *Summa praedicatorum. Pars I-II. Pars I.* Basileae: Johannes de Amerbach, non post 1484, sig. Inc A 51 I.; JOHANNES de Bromyard. *Summa praedicatorum. Pars I-II. Pars II.* Basileae : Johannes de Amerbach, non post 1484, sig. Inc A 51 II; VERSOR, Johannes : *Quaestiones super Metaphysicum Aristotelis.* Coloniae : Theodoricus Molner et Conradus Welker de Bopardia, circa 1486, sig. Inc B 64.
- ³⁸ MARTINUS Polonus. *Margarita Decreti seu Tabula Martiniana.* Venetiis : Peregrinus de Pasqualibus et Dionysius Bertochus, IV. Non. Sept. [2. IX.] 1486, sig. Inc 193.
- ³⁹ SOJKOVÁ, c. d., s. 87.
- ⁴⁰ BALEKA, c. d., 25, s. 203.
- ⁴¹ Inc A 51 II.
- ⁴² MISSALE *Dominorum Ultramontanorum.* Veronae: [Petrus Maufer], 27.VIII. 1480. sig. Inc 304, NIDER, Johannes. *Praeceptorium divinae legis.* [Basileae]: [Bertholdus Ruppel], [non post 20. X. 1464]. sig. Inc 249.
- ⁴³ SOJKOVÁ, odk. 4, s. 106 ; *BIBLIA latina. Cum collationibus Menardi Monachisign.* Norimbergae: Antonius Koberger, 1479. sig. III.300.086.
- ⁴⁴ BALEKA, c. d., s. 317.
- ⁴⁵ Inc B 175, GERSON, Johannes. *Opera. Pars I-III. Pars I. Argentinae :* Johannes Gruninger. 1488. sig. Inc B 212 I.; Inc A 51 I. ; NICOLAUS de Lyra. *Postilla super Bibliam. Cum expositionibus Guillelmi Britonis et additionibus Pauli Burgensis et correctoriis editis a Matthia Doering. Pars I-II. Pars I.* Norimbergae : Antonius Koberger, 1481, sig. Inc A 25 ; SLIVKA, 1997, s. 42, pr. č. 7/87, pr. č. 1/70, pr. č. 24/88.
- ⁴⁶ pr. č. 8/87, *CORPUS iuris civilis : Justiniani Institutiones.* Venetiis : Hieronymus de Paganinis 29. III. 1493. sig. Inc 77.
- ⁴⁷ ROYT – HAMSÍKOVÁ. 2006, s. 189.
- ⁴⁸ BALEKA, c. d., s. 228.

- ⁴⁹ Za sprístupnenie artefaktov uložených v SAV v Nitre z lokality Kláštorisko a za odbornú pomoc ďakujem doc. Matejovi Ruttkayovi, Mgr. Magdaléne Habánovej a Eve Čaprdovej.
- ⁵⁰ pr. č. 11/89.
- ⁵¹ BALEKA, c. d., s. 214.
- ⁵² sig. Inc B 212 III.
- ⁵³ BELLOVACIENSIS, Pseudo-Vincentius. *Speculum Morale*. [Štrasburg] : Johann Mentelin, 1476, sig. Inc 944.
- ⁵⁴ PERALDUS, Guillelmus. *Summa De Vitiis*. [Bazilej] : Michael Wenssler. 1475, sig. Inc 896; sig. A d 7 (2x).
- ⁵⁵ NICOLAUS de Lyra: *Postila super totam Bibliam*. Argentinae: typographus operis Henrici Ariminensis. 1475 – 1478, sig. Inc 873; sig. Inc B 212 III.
- ⁵⁶ pr. č. 11/87.
- ⁵⁷ pr. č. 4/91.
- ⁵⁸ Encyklopedie knihy: *Libri catenati*. [online]. [01. 06. 2022]. Dostupné na internete: [www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Libri_catenati_\(ti%C5%A1t%C4%9Bn%C3%A1_kniha\)&oldid=17127](http://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Libri_catenati_(ti%C5%A1t%C4%9Bn%C3%A1_kniha)&oldid=17127).
- ⁵⁹ SLIVKA, 1990, s. 111; pr. č. 9/88.
- ⁶⁰ Možnosť výskumu filigránov (priesvitiek) predsádok, ktoré boli vkladané do väzby pri viazaní knihy.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- BALEKA, Jan. 1997. *Výtvarné umění: výkladový slovník : (malířství, sochařství, grafika)*. Praha : Academia 1997. 429 s. ISBN 80-200-0609-5.
- BÁRTOVÁ, Kateřina – SLOVIK, Radomír. 2021. *Historický vývoj knižní vazby. Technologie vazby 16. století*. Pardubice : Univerzita Pardubice 2021. 210 s. ISBN 9788075603432.
- ĎUROVIČ, Michal. a kol. 2002. *Restaurování a konzervování archiválií a knih*. Praha – Litomyšl : Paseka 2002. 517 s. ISBN 80-7185-383-6.
- Encyklopedie knihy*. [online]. [01. 06. 2022]. Dostupné na internete: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Hlavn%C3%AD_strana.
- ENGLIŠOVÁ JANOTOVÁ, Magdaléna. Gotické kovanie a spony na knižných väzbách rukopisných kníh slovenskej proveniencie. In *Zborník Slovenského národného múzea*, roč. 74, 1980, s. 107 – 121.
- FÜRYOVÁ, Klára. Knižné kovania v zbierkach SNM-Archeologického múzea. In *Zborník Slovenského národného múzea. Archeológia 14. roč. XCVIII*. Bratislava : Slovenské národné múzeum – Archeologické múzeum 2004, s. 191 – 200.
- GLUŠTIKOVÁ, Marianna. 2017. *Knižné kovanie na väzbách z fondu benediktínskej knižnice v Broumove. Vývoj a použitie na knižnej väzbe, problematika konzervovania a reštaurovania*. (Diplomová práca). Pardubice : Univerzita Pardubice 2017. 133 s.
- LUŠKOVÁ, Martina. *Typologie kování na knižní vazbě s přihlédnutím k restaurování a konzervaci*. (Bakalárska práca). Pardubice : Univerzita Pardubice 2002. 109 s.
- NUSKA, Bohumil. 1965. Typologia českých renesančních vazeb. In *Historická knižní vazba, 1964 – 1965*. Liberec : Severočeské muzeum v Liberci 1965, s. 19 – 145.
- ROYT, Jan – HAMSÍKOVÁ, Dagmar. 2006. *Slovník biblické ikonografie*. Praha : Karolinum 2006. 342 s. ISBN 80-246-0963-0.
- SLIVKA, Michal. 1990. Archeologické doklady ku knižnej kultúre na Slovensku. In *Literárnómúzejný letopis*, roč. 24. Martin : Matica slovenská 1990, s. 95 – 112.
- SLIVKA, Michal. 1997. Stredoveké skriptória. In *Kniha '95-'96*. Martin : Matica slovenská 1997, s. 26 – 44.
- SOJKOVÁ, Karina. 2011. *Kovové prvky v knižní vazbě : terminologie, vývoj, výroba, restaurování a konzervace*. Pardubice : Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování 2011. 158 s.
- SLOVODOVÁ, Mária. *Knižné kovania – ku genéze knižnej väzby*. (Diplomová práca). Bratislava : FF UK v Bratislave 2010. 65 s.

PRAMENE

- BELLOVACIENSIS, Pseudo-Vincentius. *Speculum Morale*. [Štrasburg]: Johann Mentelin, 1476, sig. Inc 944.
- BIBLIA latina. Benátky : Leonardus Wild, 1478, 2°, Spišská Kapitula: sig. A d 7.
- BIBLIA latina. *Cum collationibus Menardi Monachisign*. Norimbergae : Antonius Koberger, 1479. sig. III.300.086.
- CORPUS iuris civilis : *Justiniani Institutiones*. Venetiis : Hieronymus de Paganinis, 29. III. 1493. sig. Inc 77.
- EBRACH, Konrad von. [*Miscellanea theologica*], sig. cod. lat. 70.
- GERSON, Johannes. Opera. Pars I-III. Pars I. Argentinae: Johannes Gruninger. 1488. sig. Inc B 212 I.; Inc A 51 I.
- HIERONYM Pražský – Jacobus de Voragine. [*Sermones de tempore*], sig. cod. lat. 80.
- JACOBUS de Voragine. [*Sermones quadragesimales*], sig. cod. lat 56.
- JOHANNES de Bromyard. *Summa praedicatorum. Pars I-II. Pars I*. Basileae : Johannes de Amerbach, non post 1484, sig. Inc A 51 I.
- JOHANNES de Bromyard. *Summa praedicatorum. Pars I-II. Pars II*. Basileae : Johannes de Amerbach, non post 1484, sig. Inc A 51 II.
- MARTINUS Polonus. *Margarita Decreti seu Tabula Martiniana*. Venetiis : Peregrinus de Pasqualibus et Dionysius Ber-tochus, IV. Non. Sept. [2. IX.] 1486, sig. Inc 193 [*OPUS varias materias dogmaticas et asceticas continens*]. sig. cod. lat. 53.
- MISSALE *Dominorum Ultramontanorum*. Veronae : [Petrus Maufer], 27.VIII. 1480. sig. Inc 304.
- NICOLAUS de Lyra. *Postilla super Bibliam. Cum expositionibus Guillelmi Britonis et additionibus Pauli Burgensis et correctoriis editis a Matthia Doering. Pars I-II. Pars I*. Norimbergae : Antonius Koberger, 1481, sig. Inc A 25.
- NICOLAUS de Lyra. *Postilla super totam Bibliam*. Argentinae : typographus operis Henrici Ariminensis. 1475 – 1478, sig. Inc 873; sig. Inc B 212 III.
- NIDER, Johannes. *Praeceptorium divinae legis*. [Basileae]: [Bertholdus Ruppel], [non post 20. X. 1464]. sig. Inc 249.
- PERALDUS, Guillelmus. *Summa De Vitiis*. [Bazilej]: Michael Wenssler. 1475, sig. Inc 896.
- PETRUS Lombardus. *Sententiarum libri IV. cum Sancti Bonaventurae commentariis a Johanne Beckenhaub emendatis. Tabula. Pars I-IV*. Norimbergae : Antonius Koberger, post 2. III. 1491, sig. Inc B 175.
- THOMAS de Aquino. *Summa theologica. Pars I-III. Pars II/2, III*. Basileae : Michael Wenssler, 1485, sig. Inc A 33.
- VERSOR, Johannes. *Quaestiones super Metaphysicum Aristotelis*. Coloniae : Theodoricus Molner et Conradus Welker de Bopardia, circa 1486, sig. Inc B 64.

KOMUNITNÝ ŽIVOT, ZÁUJMOVO- -KULTÚRNA A OSVETOVÁ ČINNOSŤ V OBCI OŠČADNICA V 20. STOROČÍ.

SPOLKOVÁ ČINNOSŤ

DOC. MGR. MARIÁN GRUPAČ, PHD.
MGR. EVA AUGUSTÍNOVÁ, PHD.
PHDR. SLAVKA PITOŇÁKOVÁ, PHD.

In this article, the authors discuss research and documentation of community activities and associations in the village of Oščadnica. This aspect or even phenomenon plays an important role in the life of the village and its inhabitants, and it shapes their overall image, culture, lifestyle and civil, social and political attitudes. The activities of associations in the community naturally and transparently document its character and, not least importantly, they justify membership of the society with which the person identifies, thereby casting light on their actions and their life. The individual facts are arranged chronologically but information from several periods is combined into one record so that the authors could provide a more fitting and authentic account of the development of the relevant institutions.

Keywords: village of Oščadnica; history of the regions of Slovakia; libraries; community life; culture; education

✉ marian.grupac@fhv.uniza.sk
eva.augustinova@fhv.uniza.sk
slavka.pitonakova@fhv.uniza.sk

🏠 Katedra mediamatiky
a kultúrneho dedičstva
Fakulta humanitných vied
Žilinská univerzita v Žiline

🌐 <https://kmkd.fhv.uniza.sk/>

INTRODUKCIA

Obec Oščadnica patrila v období konca 18. storočia medzi najdôležitejšie obce v panstve Strečno. Strediskom panstva bol Strečniansky hrad, ktorý stojí na začiatku Strečnianskej tiesňavy proti toku Váhu na jeho ľavom brehu. Názov Strečna je podľa Alexandra Lombardiniho „*možné odvodiť od slova **striezť** (strážiť, pozorovať, bdieť) a **tyň** alebo **tin** (ohrada, hrad) – pôvodne teda **Strestin, Stresčín**. Podľa novších prác názov súvisí s jeho ‚vyčnievajúcou, trčiacou‘ polohou nad údolím Váhu.*“¹

V Oščadnici sa v uvedenom období nachádzal dokonca najväčší panský majer, v ktorom sídlili dôležití úradníci. Spolu s Čadcou a Rosinou tak bola Oščadnica ďalším významným správnym centrom Strečnianskeho panstva.²

Proklamovaná význačnosť obce na konci 18. storočia a v polovici 19. storočia sa začiatkom 20. storočia akoby vytratila, keď v zápise v *Pamätnej knihe obce Oščadnica* z roku 1934 prvý kronikár obce Štefan Baňák Oščadnicu opisuje ako „očadenú“ dedinu, z čoho aj napokon odvodzuje aj jej názov: „*Svojrázny je kysucký kraj svojou polohou, horstvom i obyvateľmi a svojrázne sú na Kysuciach chudobné kopaničiarske dediny. K týmto najväčším a najdlhším patrí i Oščadnica. Jej meno samo osvetľuje pôvod názvu dediny. Domy sú drevené, časom sčernelé a názov akiste pochádza od začernelých, dymom ošľahaných, očadených drevených stien a striech domov tejto chudobnej obce.*“³ Aj napriek uvedenému opisu chudobnej obce, predsa len kronikár potvrdzuje, že Oščadnica nie je úplne odrezaná od sveta: „*Hoci ľud i vzhľad dediny svedčí, že je to dedina zapadlá, ľud skoro primitívne žijúci, predsa má otvorené a ľahké spojenie so svetom kultúrnejším. Nižný koniec dediny košicko-bohumínskej trati a obec Oščadnica má na nej i vlastnú zástavku.*“⁴

V našom článku sme sa cielene zamerali na výskum a zdokumentovanie knihovníckej činnosti a vybranej spolkovvej a komunitnej činnosti v obci Oščadnica v 20. storočí. Domnievame sa totiž, že práve tento aspekt života obce, predovšetkým jeho obyvateľov, má veľký význam a determinuje celkový obraz o obci – o jej obyvateľoch, kultúre a kultúrnosti, o životnom štýle, občianskych, spoločenských, ale i politických postojoch. Knižnice, spoločne so spolkovou záujmovou činnosťou v rámci komunity prirodzene a transparentne mapujú jej podstatu a nie menej aj opodstatnenosť spolupatričnosti k spoločenstvu, s ktorým sa človek identifikuje a ozrejmuje tak svoje konanie a svoj život eo ipso.

Mohli by sme tvrdiť, že komunitná činnosť je dôsledkom atavistického preurčenia ľudstva, ktorý v rámci istej skupiny verí svojim vlastným mýtom, legendám. Ľudia napokon dokážu úspešne spolupracovať, ak veria spoločným príbehom.

Akákoľvek ľudská spolupráca, ako tvrdí Harari, je vo veľkej miere – a je jedno, či ide o moderný štát, stredovekú cirkev, ale aj kysuckú obec alebo hoci aj o archaický kmeň – založená na spoločných mýtoch, ktoré existujú iba v spoločnej predstavivosti ľudí. Cirkvi sa odvíjajú od spoločenských náboženských mýtov. Dvaja katolíci, ktorí sa nikdy nestretli, dokážu efektívne spolupracovať, pretože obaja veria, že Boh sa vtelil do ľudského tela a nechal sa ukrižovať, aby vykúpil hriechy ľudstva. Štáty sú tiež založené na spoločných mýtoch. Dvaja Slováci, ktorí sa nikdy nestretli, dokážu efektívne spolupracovať, pretože obidvaja veria v existenciu slovenského národa a v slovenskú vlajku. Obchodné spoločnosti sú takisto založené na spoločných ekonomických mýtoch. Dvaja zamestnanci Google, ktorí sa inak nikdy nestretli, dokážu účinne spolupracovať, pretože obidvaja veria v existenciu Google, v akcie a v doláre. Právne systémy sú zase založené na spoločných právnych mýtoch. Dvaja právnici, ktorí sa nikdy nestretli, dokážu účinne spolupracovať, pretože obaja veria v existenciu zákonov, spravodlivosti a v existenciu ľudských práv.⁵

A na podobnom, ak nie priam rovnakom princípe funguje napríklad i spolkový život, konkrétne ten, na ktorý sme sa zamerali – život ľudí v komunitných centrách v kysuckej obci Oščadnica.

Náš výskum sme realizovali v období leto 2020 – leto 2021, pričom sme z dominantnej časti vychádzali zo štúdia *Pamätnej knihy obce Oščadnica*⁶ (1934 – 1944), Kroniky obce Oščadnica (1945 – 1990), z regionálnej a celoštátnej tlače, z konzultácií s historikmi, ale taktiež aj z osobných svedectiev súčasných obyvateľov Oščadnice, ktorí aj naďalej vytvárajú v obci záslužnú a ušľachtilú činnosť v rámci rôznych spolkov, združení či klubov.

Úvodná časť článku mapuje situáciu v oblasti knihovníctva v obci, ktorá, prirodzene, vyúsťuje do dokumentačných kapitol o spolkovvej a komunitnej činnosti v obci Oščadnica od začiatku 20. storočia.

Jednotlivé heslá v rámci spracovania spolkovvej činnosti sme sa snažili radiť v kapitole chronologickej, pričom však v jednom hesle môžu byť sústredené i údaje z viacerých období, čo bol aj náš zámer, aby sme tak mohli čitateľovi poskytnúť plastickejší a autentickjší obraz o vývoji daného spolku, združenia či organizácie.

Veríme, že údaje, ktoré sa nám podarilo získať a spracovať v tejto kapitole, budú prínosné a azda i inšpiratívne pre ďalšie pokračovanie a rozvíjanie komunitnej činnosti v obci Oščadnica. Práve tento materiál môže neskôr slúžiť aj ako platforma pre ďalší, podrobnejší, hĺbkový výskum v tejto oblasti, ktorú považujeme v obci Oščadnica za veľmi bohatú, vzácnu a nie menej i potrebnú.

SPOLKOVÁ A KOMUNITNÁ ČINNOSTI V OBCI OŠČADNICA

SPOLOK KREŠŤANSKEJ STRÍDLIVOSTI MIESTNY PROTIALKOHOLICKÝ ZBOR

Na Kysuciach, napokon ako takmer v celom Uhorsku, obyvateľstvo často zápasilo s alkoholizmom. Počas prvej polovice 19. storočia, čo potvrdzuje aj historik Liščák,⁷ spotreba alkoholu v celom Uhorsku prudko rástla. Alkoholizmus trápil celé kraje a príčin bolo niekoľko. Jednou z hlavných príčin tohto stavu bolo úsilie panstiev zvýšiť ekonomické príjmy budovaním nových krčiem koncom 18. storočia, ktoré boli v dominantnej miere zásobované ich vlastnými pálenicami a pivovarmi.⁸

Ako opatrenia na znižovanie alkoholizmu boli na celom území Slovenska, a teda aj v Žilinskom slúžnovskom obvode, zriaďované spolky miernosti. Na Kysuciach takéto spolky fungovali v Kysuckom Novom Meste, Čadci, Starej Bystrici, Krásne nad Kysucou a v Oščadnici. Ich členská základňa bola pomerne početná, pričom spolok striedmosti v Oščadnici zahŕňal 1 600 členov.⁹

Zápisy v *Pamätnej knihe* obce či v *Kronike obce Oščadnica* pomerne často potvrdzujú, že otázka alkoholizmu (predovšetkým mužskej populácie) aj v Oščadnici predstavovala veľký sociálny, ekonomický, nie menej i zdravotný problém. Obyvatelia obce sa s ním snažili vysporiadať a eliminovať jeho vplyv na život obyvateľov tejto kysuckej obce i zakladaním rôznych spolkov a združení. Dokonca aj v roku 1968 potvrdzuje miestna kronika, že pri Miestnom národnom výbore v Oščadnici bol zriadený tzv. Protialkoholický zbor ako súčasť funkčnej a výkonnej štruktúry vedenia obce.

Jedným z prvým spolkov, ktorého primárnym cieľom bolo obmedziť konzumáciu alkoholu (najmä

pálenky) obyvateľmi Oščadnice, bol zrejme „Spolok kresťanskej strídlivosti“ alebo tiež Spolok strídlivosti (triezvosti). Uvedené spoločenstvo vzniklo (podľa datovania v Stanovách) v roku 1903. Uvedené Stanovy („Pravidlá a povinnosti Spolku kresťanskej strídlivosti“) sú spísané na dvoch stranách zložených do listovej podoby a uložené sú vo Farskom archíve v Oščadnici.

Pokračovateľom, respektíve spolkom, ktorý azda vychádzal z pôvodného zámeru Spolku triezvosti, bol Gazdovský spolok, ktorý vznikol v obci v roku 1908.

Problém s alkoholom však v obci pretrvával aj ďalšie desaťročia, o čom svedčia i záznamy v miestnej kronike. Zo zápisu z roku 1971 sa dozvedáme, že „Mnoho zla robí v našej obci majster alkohol, ktorého užívanie sa rozrastá aj medzi ženy. Kde žena pije, v tejto domácnosti je nedostatočná starostlivosť o deti a veľmi zle sa zaobchádza so starými rodičmi. Vychádzajúc z tejto situácie, RMNV (Rada Miestneho národného výboru - pozn. Marián Grupač, ďalej M. G.) dňa 18. augusta 1971 na svojej schôdzke nariadila pracovníkom MNV vypracovať menný zoznam občanov, ktorí nadmerne používajú liehovité nápoje. Na základe tohto zoznamu bol Radou MNV vydaný zákaz predaja liehovitých nápojov vo všetkých pohostinstvách v obci. Taktiež žiadala zrušiť krčmu na Nižnom Konci u Jura pre mravné a morálne okolnosti. Naši občania pod vplyvom alkoholu i z neúcty človeka k človeku, dopustili sa mnohých trestných stíhaní a priestupkov. Tieto priestupky boli riešené v Komisii pre ochranu verejného poriadku. Táto Komisia mala právomoc vyrubovať peňažné pokuty. Za takéto priestupky vyrubila Komisia pre ochranu verejného poriadku v r. 1971 1 370 Kčs.“¹⁰

Boj proti alkoholizmu v obci Oščadnica pokračoval aj v 80. rokoch 20. storočia, čo potvrdzuje aj zápis z miestnej kroniky z roku 1984, ktorý dokumentuje činnosť tzv. Miestneho protialkoholického zboru: „Úsilie jeho členov (Miestneho protialkoholického zboru - pozn. M. G.) bolo zamerané na boj proti nadmernému používaniu alkoholických nápojov, proti nikotinizmu a toxikománii, proti všetkým spoločenským návykom vyplývajúcich z týchto negatívnych javov ľudskej spoločnosti. Svoju prácu orientoval na náhodné kontroly v pohostinstvách a predajniach za účelom dodržiavania nariadenia a opatrenia o zákaze predaja liehovín. Druhým aktívnym atribútom boli besedy so žiakmi na školách za účasti miestneho detského lekára MUDr. Paučina Milana a prednášky prostredníctvom miestneho rozhlasu. Nemalú mieru zohrali osobné pohovory s alkoholikmi. Keď boli vyčerpané všetky mož-

nosti zo strany komisie a náprava nebola, občan alkoholik bol navrhnutý na protialkoholické liečenie.“¹¹

GAZDOVSKÝ SPOLOK

Gazdovský spolok v Oščadnici, podľa *Pamätnej knihy* obce Oščadnica, založil roku 1908 vtedy ešte mladý a horlivý kňaz Štefan Krautmann, kanonik, ktorý sa stal v Oščadnici farárom v roku 1904.

Vznik Gazdovského spolku zaznamenáva kronikár pod vplyvom dobovej atmosféry, predovšetkým s akcentáciou na tzv. „židovskú otázku“, ktorá sa v roku zápisu (1942) prezentovala v oficiálnej štátnej agende Slovenského štátu ako otvorene antisemitská a napokon vyvrcholila osudnými transportmi židovských občanov do koncentračných táborov: „Tento (Krautmann - pozn. M. G.) videl, ako si židia pálenkou podmanili tunajší ľud, ako ho hospodársky a duševne gňiavia i pustil sa s nevídanou horlivosťou a svedomitostou do boja proti tejto pliaga. Najprv začal z kanclia poučným slovom, potom objednával ľuďom na svadby lacné víno, aby aspoň z tých chudobných chalúp vyhnal tých dotieravých Židov. Židia nariekali, prosili ho, aby ich neničil, aby ich vraj nechal žiť, on však ostal neúprosným. Roku 1908 založil Gazdovský spolok, kde po nedeľiach odpoľudnia prednáškami, svetelnými obrázkami, žrebovaním rozličného domáceho náradia lákal ľudí, aby ich odviezol od krčmy a alkoholu a vrátil ich rodine a deťom. V tejto ťažkej a namáhavej, ale pre slovenský ľud tak dôležitej práci pomáhal pánovi kanonikovi mladší horlivec a ľudomil Dr. Jozef Tiso, terajší náš pán prezident, ktorý tu bol v roku 1910 ľuďom obľúbeným mladým kaplánom. Obaja títo duchovní vykonali kus rodumilej práce v boji proti otročeniu slovenského ľudu. Ich pozhnanú prácu však dovърšil slobodný Slovenský štát, keď židov vytvoril z hospodárskeho života a tým slovenský ľud vymanil z pazúrov tejto pliahy.

Vďaka za to Pánu Bohu!“¹²

V zápise v *Pamätnej knihe* obce Oščadnica z roku 1933 sa okrajovo spomína aj budova Gazdovského spolku: „Školský rok 1932 - 33: Na návrh Štefana Krautmanna, v tom čase miestneho dekana farára, začiatkom štyridsiatych rokov 20. storočia už aj predsedu Miestneho odboru Hlinkovej slovenskej ľudovej strany,¹³ a po mojom (píše Štefan Baňák, učiteľ, kronikár - pozn. M. G.) vysvetlení obecnému predstavenstvu zaviazala sa obec na vlastné trovy zvýšiť budovu Gazdovského spolku o jedno poschodie, čím sa získajú dve triedy a menšia obývacia izba na poschodí a jedna

učebňa v prízemí. Stavba bola prevedená murárskym majstrom G. Vrteľom z Čadce za 55.000 Kč.“

AKCIOVÁ SPOLOČNOSŤ PRE ZUŽITKOVANIE DREVA Četnícka stanica

Začiatkom 20. storočia v obci existovala tzv. Akciová spoločnosť pre zužitkovanie dreva, ktorá však zohrala dôležitú úlohu pri založení miestnej četníckej stanice, ktorú Oščadnica do prvej svetovej vojny nemala. Obec patrila pod správu obvodu bývalej maďarskej četníckej stanice so sídlom v Čadci.

„Samostatná stanica, vlastne expozitúra čadčianskej čl. četníckej stanice bola zriadená až po prevrate a síce 5. februára 1920. Jej posádku tvorili 4 mužovia, ‚četníci na skúšku‘. Boli vojaci poddôstojníci, určení k četníckej službe, nakoľko vtedy sa k nej nikto nehlásil a školených četníkov bol nedostatok. Expozitúra bola zmenená na stanicu 1. mája 1920.“¹⁵

Miestni obyvatelia prijali zriadenie tzv. četníckej stanice v obci s nevôľou a odporom. „Nikterak nevyšli prišlým četníkom v ústrety. Títo mali veľké ťažkosti so stravou, ktorú boli nútení dovážať zo Žiliny z vojenskej zásobárne.“¹⁶

Takisto mali četníci ťažkosti aj s miestom, kde mala ich stanica sídliť. Najskôr stanica sídlila v obecnom dome, odkiaľ sa 1. novembra 1920 premiestnila do budovy rímsko-katolíckej cirkevnej školy. Vzhľadom na to, že prítomnosť četníkov prekážala prebiehajúcemu vyučovaniu, obsadili „z úradnej moci v kaštieli na Nižnom konci miestnosti pre umiestnenie stanice“.¹⁷

Akciová spoločnosť pre zužitkovanie dreva, ktorej kaštieľ v tom čase patrila, postavila v centre obce poniže obecného domu jednoposchodový dom s kanceláriami na prízemí a dvoma bytmi na poschodí, ktorý dňa 1. decembra 1921 odovzdala četníkom do užívania, a tak získala miestnosti v kaštieli.

Miestna četnícka stanica sa spomína aj v zápisoch z roku 1938, keď všeobecná situácia už otvorene nasvedčovala skorému vojnovému konfliktu (začiatok druhej svetovej vojny - pozn. M. G.): „Aj do našej obce prišlo neskôršie vojsko. Ubytovalo sa v školách, pre ktorú príčinu prestalo aj vyučovanie. Vojsko prišlo na hranice pre vyjednávanie medzi našou republikou a Poľskom.

V našej obci četnícka stanica vybrala dvacať spoľahlivých chlapcov a hneď na začiatku mobilizácie zadala ich na hranice pre bezpečnosť.“¹⁸

DOBROVOLNÝ HASIČSKÝ ZBOR

Dobrovoľný hasičský zbor (DHZ) bol v Oščadnici založený v roku 1926. Na začiatku svojej existencie ho tvorilo 16 členov. V čase zápisu do miestnej kroniky v roku 1934 mal zbor už 22 členov a v jeho vedení sa dovtedy vystriedali traja velitelia. V tom čase DHZ vo vlastníctve evidoval ručnú striekačku na konský záprah, ktorá bola uskladnená v drevenom skladisku v centre obce. Podľa kroniky z uvedeného obdobia bolo požiarov „v Oščadnici pomerne málo, lebo ľudia zaobchodia s ohňom opatrne. Poistený nie je takmer nikto. Za dobu jestvovania dobrovol. hasičského sboru boli dva väčšie ohne a to požiar hory v Tichej a na Fojstve.“¹⁹

V tejto súvislosti možno uviesť aj neskorší zápis z kroniky z roku 1935, v ktorom sa spomína ďalší veľký požiar v obci: „Dňa 5. mája o 1 hod. po polnoci vypuknul z neznámej príčiny oheň v osade U Šulgana na Niž. Konci. Požiaru padly za obeť 4 stodoly a 1 obytný dom. Ohňom boli postihnutí gazdovia Rudolf Nemčák, Euduard Ševčík, Juraj Ševčík a Dominik Kucharčík. Škoda asi 10.000 Kč, spôsobená ohňom, bola z väčšej časti krytá poistením. K ohni sa dostavil náš hasičský sbor s ručnou a čadčianski hasiči s motorovou striekačkou. Vďaka úsiliu, najmä čadčianskeho sboru, bol oheň do rána uhasený.“²⁰

V roku 1936 kronikár už eviduje v obci viaceré požiare, záznamy opisujú napríklad požiar z júna, počas ktorého „vyhorel dom a maštal gazdu u Matejíčka Ondreja v Rovniach. Oheň vznikol tým, že za búrky udrel hrom do hosp. staviska. Celá usadlosť vyhorela do základov, poškodenému zhorelo všetko vnútorné zariadenie a šatstvo. Proti ohni nebol poistený a škoda 5.000 Kč bola čiastočne nahradená sbierkou, ktorú pohorelý usporiadal v dedine.“²¹

Ďalší požiar z novembra roku 1936 už však aj vďaka miestnemu hasičskému zboru toľko škody ako júnový nenapáchal. Zápis v Pamätnej knihe obce Oščadnica zvestoval, že „Dňa 6. novembra ráno o 7. hod. vzniknul oheň v usadlosti Petra Gelačáka na Vyš. Konci v osade u Lysov. Oheň spôsobil chlapec, ktorý išiel na poval po ovocie s nechráneným svetlom. Vďaka rýchlemu zákroku nášho hasič. sboru nepadnul celý dom za obeť. Zhorel vrch domu so zásobami suchej krmí a spodok bol čiastočne poškodený. Škoda asi 2000 Kč nebola krytá poistením.“²²

Miestna kronika sa aj v zápisoch z roku 1939 zmieňuje o veľkom požiaru, ktorý vypukol 18. júla o 14. hodine. Zapríčinil ho 5-ročný chlapec, syn roľníka Jána Kučáka-Kurčeka. Svedkovia okamžite

zburcovali miestnych dobrovoľných hasičov aj hasičov z Čadce, ale „nakolko na hasenie požiaru nebolo ani pomyslenia (oheň už bol rozsiahly – pozn. M. G.), venovali sa hasiči len na jeho lokalizovanie. To sa im aj podarilo. Požiar zničil domy i hospodárske staviská Martina Školu a Františka Hlavu. Škoda požiarom zapríčinená odhaduje sa na 50.000 Ks.“²³

O novom sídle Hasičského zboru v Oščadnici sa píše aj v Pamätnej knihe obce Oščadnica v zápisoch z roku 1941, keď sa v jeseni začalo so stavbou nového hasičského domu. „Stavba rýchlo pokračovala, ale vzdor tomu dostala sa pod strechu len s veľkou námahou, lebo nastaly tuhé mrazy. Stavbu previedli za vedenia v. notára miestni murári. Náklad na dokončenú stavbu činil 128.000 Ks a hradí sa z obecného rozpočtu.“²⁴ Spomínaný hasičský dom bol dokončený v roku 1942 a celkové náklady boli vyčíslené na 200 tisíc slovenských korún. V tomto roku boli taktiež pre miestnych hasičov zakúpené nové uniformy za 400 slovenských korún.

V roku 1943 Hasičský zbor z Oščadnice dokonca zahral divadelnú hru s príznačným názvom *Podpalač*, ktorú s hasičmi naštudoval učiteľ a kronikár Štefan Buček a vedúci notár, učiteľ a od roku 1942 aj poverený veliteľ miestnej Hlinkovej gardy Martin Bernát.²⁵

Kronika obce sa taktiež o Hasičskom zbore zmieňuje aj v zápise z roku 1944, v ktorom sa uvádza, že 15. augusta v obci prebehla vysviacka hasičskej motorovej striekačky. Na slávnosti prehovoril okresný hasičský veliteľ Lipovský a miestny farár Štefan Krautmann. Na túto slávnosť do Oščadnice zavítali členovia susedských hasičských zborov z Čadce, Krásna, Starej Bystrice a z Čierneho.

Kronika obce z roku 1946 uvádza informáciu, že Dobrovoľnému hasičskému zboru v Oščadnici obec zakúpila motorovú striekačku a hasičské auto, avšak v údajoch z roku 1950 a 1951 sa spomína stagnácia kultúrnej činnosti v obci, pričom v tejto súvislosti sa uvádza, že v roku 1951 ako jediní v obci nacvičili a odohrali divadelné predstavenie práve členovia Hasičského zboru. Podobný zápis nasleduje aj z roku 1955, keď z miestnych združení divadelné predstavenie naštudovali a odohrali len miestni hasiči (pod vedením Jána Zborovana) a učiteľský kolektív z osemročnej strednej školy v Oščadnici.

V roku 1953 evidujeme aj oficiálne premenovanie Hasičského zboru v Oščadnici na Požiarny zbor. Táto informácia je zaznamenaná v miestnej kronike v súvislosti s požiarom, ktorý v roku 1953 zachvátil Kaširkovú pílu, no okrem nej nič nezhorelo, keďže

požiar miestni hasiči zlikvidovali. Taktiež sa členovia Požiarneho zboru zapojili v roku 1953 aj do kultúrnej činnosti v obci, keď po vedením Zborovančička naštu- dovali a zahrali divadelné predstavenie.

V nasledujúcom roku 1954 sa po miestnych voľ- bách novozvolení predstavitelia Miestneho národné- ho výboru v Oščadnici zaviazali napríklad aj k tomu, že „za prvoradú úlohu si vzali postaviť nové hasičské skladište so strážnicou“. ^{26, 27}

V tom istom roku miestna kronika zaznamenáva aj ďalší požiar, v ktorom už však miestni hasiči ne- boli spomenutí, zrejme vzhľadom na fakt, že oheň napokon napáchal dosť veľké škody. Požiar postihol miestneho občana, zhodou okolností i zamestnanca Miestneho národného výboru Daniela Jurčagu, kto- rému vyhorel dom aj príslušné hospodárske budovy. „Ba zhorela mu aj krava, ktorú nestačili ani z mašta- le vyvieŕ. Za pomoci občanov, ktorí urobili zbierku a z podpory, ktorú mu vykonal s. riaditeľ J. Diecha, ²⁸ postavil si nový domček aj s hospodárskymi staviska- mi.“ ²⁹

Stavba nového skladiska pre miestnych hasičov sa opakovane spomína i v ďalších zápisoch v kronike s poznámkou, že stavba napreduje pomaly, pretože sa eviduje akýsi, bližšie nešpecifikovaný problém so stavebným materiálom. Až v roku 1955 kronikár objasňuje uvedené problémy so stavebným materi- álom na nové hasičské skladisko: „V stavbe hasič- ského skladiska sa pokračuje, ale len veľmi pomaly, lebo niet dosť materiálu. Tu pri tejto stavbe mi treba pripomenúť, že bolo zistené, vraj z materiálu, ktorý bol určený na stavbu hasičského skladišťa, si niečo privlastnil tajomník MNV s. Koválik, a preto bol ta- jomníctva v obci pozbavený a na jeho miesto nastúpil tunajší občan Cyril Chlebek, do ktorého občania vkladajú veľkú nádej.“ ³⁰

V roku 1969 pôsobil ako tajomník Miestnej jedno- ty československej požiarnej ochrany v Oščadnici Ján Kučák, vedúci úradu MNV v obci. Veliteľom bol Ján Kucharčík. Činnosť uvedenej jednoty sa v zimnom období zameriavala na údržbu strojov a preventívne prehliadky obytných domov, v ktorých sa kontrolo- valo dodržiavania protipožiarnych nariadení.

V roku 1968 Jednota československej požiarnej ochrany z Oščadnice oslávila 50. rokov od svojho vzniku. „Oslavy sa uskutočnili 20. júla 1969 v Oščad- nici – Ústredí. Všetkým členom bol odovzdaný vecný upomienkový dar, pollitrový sklenený pohár, na kto- rom je vyznačený požiarne zbor a dátum odovzdania. Na oslavách sa zúčastnili aj požiarne jednoty z okoli- tých obcí. Po cvičení bola ľudová veselica.“ ³¹

V roku 1970 sa miestni občania podujali v tzv. ak- cii Z³² postaviť novú požiarne zbrojnicu.

V roku 1971 obecná kronika spomína hasičský zbor (Miestna jednota československej požiarnej ochrany), ktorý má 33 aktívnych členov. V roku 1971 hasiči v obci zasahovali 12-krát. Činnosť ha- sičov bola počas tohto roka „rozmanitá. Prevádzali preventívne prehliadky štátnych a súkromných do- mov. Pomáhali pri školení občanov civilnej obrany. Zúčastnili sa súťaže v rámci okresu vo Svrčinovci, kde obsadili tretie miesto. Počas zimného obdobia udržia- vali požiarne vozidlá, výstroj a výzbroj v najlepšom poriadku. Prevádzali nácvik čo najrýchlejšie zasiah- nuť s celou technikou. Ich veliteľom bol Ján Kuchar- čík.“ ³³

V roku 1974 mal miestny zbor už 46 členov. Velite- lom ostal naďalej Ján Kucharčík a jeho zástupcom sa stal Jozef Kubuš.

SPOLOK CHARITA

Podľa obecného kronikára v obci v prvej polovici 20. storočia (zrejme ešte pred prvou svetovou voj- nou) aktívne pôsobil aj spolok Charita, ktorého hlavným poslaním bola pomoc tunajším chudob- ným deťom. „Prispieva hmotne najmä na vianočné nádielky chudobných detí. Vedenie jeho je v rukách miestnej inteligencie.“ ³⁴

TELOCVIČNÝ A KULTÚRNY SPOLOK OROL

V roku 1922 založil v Oščadnici bývalý kaplán Jo- zef Hrabovec „telocvičný a kultúrny“ spolok Orol. V 30. rokoch 20. storočia už však spolok nevyka- zoval žiadnu činnosť, čo dokazuje aj zápis v *Pamät- nej knihe obce Oščadnica*: „Dnes spolok, hoci je stále vedený ako jestvujúci, fakticky nejestvuje a verejne nevystupuje.“ ³⁵

HUDOBNÝ KRÚŽOK

Dychový súbor

V tridsiatych rokoch 20. storočia bol v Oščadnici z príspevkami z obce, zo zbierok a finančnou pomo-

cou záujemcov založený (finančný) hudobný krúžok, ktorý mal 11 členov a venoval sa dychovej hudbe. Podľa *Pamätnej knihy obce Oščadnica* po založení tohto spolku cvičil hudobníkov „nejaký kapelník, ktorého obec platila a živila 40 dní“.³⁶

Po odchode spomínaného (anonymného) kapelníka však aktívna spolková činnosť krúžku stagnovala vzhľadom na fakt, že v obci nebol nikto, kto by sa mohol hudobníkom v rámci výuky hrania na nástrojoch kompetentne venovať.

O polstoročie neskôr bol v obci založený tzv. Dychový súbor. *Kronika obce Oščadnica* spomína tento súbor v poznámke z roku 1970: „Okresný národný výbor – odbor kultúry Čadca pre novozaložený 14-členný dychový súbor v obci zakúpil v hodnote 4500 Kčs hudobné nástroje. Tieto sa stali majetkom Miestneho kultúrneho strediska. Súbor nacvičoval s. Hollý Bohuš. Po jednoročnom úmornom cvičení súbor vystúpil so svojim programom 16. augusta na Kermaš. Vystúpil i pri oslave 26. výročia Slovenského národného povstania.“³⁷

V miestnej kronike sa dychový súbor spomína aj v roku 1971, keď pod odborným vedením Bohuša Hollého šesť ráz účinkoval na verejných oslavách v kultúrnom dome v obci a dvakrát pri občianskych pohreboch.

V roku 1972 bol dychový súbor rozšírený na 22 členov a vedúcim ostal riadiaci pracovník Miestneho kultúrneho strediska Bohuš Hollý.

ROZHLASOVÝ KRÚŽOK

V roku 1970 sa prvý raz v miestnej kronike objavuje aj poznámka o lokálnom rozhlasovom krúžku: „Program rozhlasového krúžku bol pestrý. Okrem denných správ vysielali sa v miestnom rozhlase z príležitosti slávných výročí ako 100. výročie narodenia V. I. Lenina, 25. výročie oslobodenia našej vlasti Sovietskou armádou, 1. máj, Slovenské národné povstanie, 7. november – Veľká októbrová socialistická revolúcia a iné.“³⁸

V roku 1971 činnosť rozhlasového krúžku úspešne napreduje: „Práca s dedinským rozhlasom bola veľmi vďačná. Túto prácu prevádzal 5-členný krúžok z radov učiteľov. Okrem všeobecných vyhlášok a oznamov pre občanov bolo odvysielaných 45 politických relácií v 80 % spracovaných na magnetofónovú pásku.“³⁹

FUTBALOVÝ (ŠPORTOVÝ) KLUB TELOVÝCHOVNÝ JEDNOTA TATRAN OŠČADNICA Turistický oddiel

V roku 1932 založil v obci tunajší kaplán Jozef Cisár futbalový klub. V roku 1933, ako sa píše v *Pamätnej knihe obce Oščadnica*, dosiahol spomínaný klub vrchol svojej činnosti, keď si „vydobyv majstrovstvo Kysúc“.⁴⁰

Neskôr klub činnosť zastavil, keďže hráči buď odišli z obce, alebo aktívnu športovú činnosť zanechali.

Kaplán Jozef Cisár sa okrem toho zaslúžil aj o popularizáciu lyžovania v obci. Kronikár v tejto súvislosti uvádza: „Dnes je lyžovanie u miestnej mládeže natoľko rozšírené a obľúbené, že skoro každé dieťa v zime jezdí na lyžiach domácej výroby, viacej menej dokonalých a deti zo vzdialených kopaníc za dobrého snažahu jezdia na lyžiach do školy.“⁴¹

V roku 1953 sa v miestnej kronike po prvý raz spomína i Športový klub: „7. júna bol deň telovýchovy a športu na ihrisku športového klubu a zúčastnilo sa ho veľa občanov a žiactvo všetkých škôl. Žiaci predvedli rôzne disciplíny ľahkej atletiky. Mali futbalový zápas a zúčastnili sa rôznych športových a zaujímavých hier i pretekov.“⁴²

Podľa zápisov v kronike sa v roku 1955 Športový klub zameriaval iba na futbalovú činnosť. Taktiež je tu uvedená informácia, že najväčšia športová udalosť bola viazaná najmä na celoštátnu spartakiádu, na ktorú sa pripravovali mladí i starší občania.

V roku 1974 sa v kronike spomína aj Telovýchovná jednota (TJ) Tatran Oščadnica, ktorej v tomto roku dala obec do užívania sociálne zariadenia na ihrisku. V rámci TJ Tatran Oščadnica pôsobil aj Turistický oddiel. Začiatkom roka 1974 sa v obci (na Rači) uskutočnil zjazd turistov a lyžiarov, ktorého sa zúčastnilo 1 700 ľudí.

TJ Tatran Oščadnica v roku 1985 do svojej činnosti zapájala i žiakov miestnych škôl. TJ Tatran dokonca v tomto roku plánovala založiť lyžiarsky oddiel, do ktorého sa prihlásilo 30 žiakov. Okrem toho pod TJ v tomto období miestna kronika spomína fungovanie futbalového, turistického a basketbalového oddielu.

NÁRODNÁ RADA POTRAVINOVÉ DRUŽSTVO BUDÚCNOSŤ

Krátko po vzniku Československa (1918) začali na území Slovenska vznikať tzv. Národné rady (NR). *Pamätná kniha obce Oščadnica* o tom informuje v zápise, ktorý zdôvodňuje tendencie vzniku týchto ustanovizní: „*Politické zriadenie bývalého Maďarska sa prevratom rozpadlo a na iniciatívu župných úradov, ktoré boli Ministerstvom pre správu Slovenska zriadené, zakladaly sa po okresoch a obciach na celom Slovensku i v čadčianskom okrese, Národné rady*“.⁴³

Národnú radu v Oščadnici založil v novembri 1919 miestny rodák, prišelec z Ameriky Ján Koza z Maršovej v okrese Veľká Bytča. Predsedom tejto ustanovizne sa v obci stal Ján Truchlý, neskorší richtár. *Pamätná kniha obce Oščadnica* spomína aj na zakladajúcich členov NR, ktorými boli Ján Rašarik, Jozef Špalek, Juraj Bacmaňák a Štefan Kubánek. „*Rozsah pôsobnosti Národnej rady bol toľký, ako je dnes u obecného zastupiteľstva, predseda mal takú právomoc ako starosta*“.⁴⁴

Národná rada fungovala v Oščadnici až do obecných volieb v roku 1920, ktoré vyhrala Sociálne-demokratická strana a richtárom sa stal Štefan Kubánek. Obecný zastupiteľský zbor pozostával z 28 zástupcov víťaznej strany a dvaja boli „ľudáci“.

Sociálne-demokratická strana neskôr v obci založila tzv. „*potravné družstvo Budúcnosť, ktoré spočiatku veľmi dobre prosperovalo. Neskôršie však bolo zle a nepoctivo vedené, takže prišlo do úpadku a následkom nesplnených sľubov strany sa muselo likvidovať*“.⁴⁵

MIESTNA OSVETOVÁ RADA

Z obecnej kroniky sa dozvedáme, že kvôli vojnovým udalostiam (1939 – 1945) sa kultúrna činnosť v obci zredukovala často len na oslavy pamätných dní. V tom období bola ale i napriek nepriazni spoločenských pomerov a celkovej atmosféry (sociálnej a ekonomickej) dokončená v Oščadnici stavba miestneho Kultúrneho domu, ktorý „*za spolupráce občianstva a Bernáta M. notára bol postavený. Iných väčších kultúrnych podnikov v tejto dobe v obci nebolo*“ a konalo sa aj jeho slávnostné otvorenie.⁴⁶

Informácie z kroniky obce taktiež ozrejmujujú, že v roku 1945 boli rozpustené a zrušené všetky spolky a organizácie, ktoré nepredložili svoje stanovy na schválenie.⁴⁷

V obci bola 12. mája 1946 založená Miestna osvetová rada a kronikár dodáva, že založením tejto ustanovizne sa „*kultúrny život, ktorý v obci pred frontom tak krásne prebiehal, sa znova rozprúdi*“.⁴⁸ Už v prvom roku od svojho založenia táto organizácia aktívne rozvíjala svoju rezkú činnosť, o čom svedčí zápis v obecnej kronike z roku 1947: „*O kultúrnu činnosť v obci sa stará Miestna osvetová rada (MOR). Činnosť bola hodne čulá. Usporiadanych bolo 15 podujatí z toho 7 divadelných predstavení. Čistý zisk bol venovaný na stavbu Kalvárie*“.⁴⁹

V podobnom duchu sa nesie i stručný zápis o činnosti inštitúcie MOR v roku 1948: „*O kultúru v obci sa starala MOR veľmi intenzívne. Divadelné krúžky boli na okresných pretekoch, kde získali 2 prvé ceny. V kultúrnom dome zriadil sa Československý film, štátne kino, čo je pre obec veľký kultúrny prínos*“.⁵⁰

MIESTNE ZDRUŽENIE POĽOVNÍKOV

V roku 1972 obecná kronika prvý raz spomína miestne združenie poľovníkov, ktorá v uvedenom roku obnovila svoju činnosť.⁵¹ „*Zásluhu na tom má Ing. František Škola a Rudolf Blahovec. Spolok má 18 členov. Ich revír je v Oščadnici. Poľovačky na zajace sú bohaté*“.⁵²

Poľovnícke združenie Javorské v Oščadnici dňa 7. júla 1979 usporiadalo tanečnú zábavu. „*Počas zábavy podávali dobrý srnčí guláš a sudové víno*“.⁵³

V roku 1980 Poľovnícke združenia (PZ) Javorské Oščadnica, Horelica a časť Čadce „*v počte 30 mužov previedlo 17. mája vo voľnú sobotu výkop základov pod obchodnú jednotku v osade Vrečovka*“.⁵⁴

V roku 1980 malo PZ Javorské dovedna 34 členov. Predsedom sa stal Jozef Oravec z Čadce. PZ obhospodarovalo 3 902 hektárov pôdy. „*V revíre je 41 krmelcov, 48 solísk a 10 zásypov. Vlastní 15 čistokrvných poľovníckych psov. Má 3 chovné stanice, 2 v Oščadnici a 1 v Čadci*“.⁵⁵

V obci Oščadnica, samozrejme, aj v súčasnosti funguje a aktívne vyvíja činnosť ešte niekoľko ďalších spolkov, záujmových, kultúrno-spoločenských, športových združení či krúžkov (napríklad aj Združenie Zázračnej medaily Panny Márie v Oščadnici, hudobná skupina BONX, Materské centrum Čmeliačik a i.). Výber združení a spolkov nie je konečný a definitívny, ale môže slúžiť ako základ pre ďalšie priebežné rozširovanie dokumentácie o komunitnom živote v obci Oščadnica, ktorý je vskutku pestrý, preto právom môže byť inšpiratívny aj pre iné obce a mestá, a to nielen na Kysuciach, ale aj v kontexte celého Slovenska.

POZNÁMKY

- ¹ Bližšie pozri LIŠČÁK, 2018.
- ² Bližšie pozri LIŠČÁK, 2018.
- ³ Bližšie pozri *Pamätná kniha obce Oščadnica od roku 1934 do 1944*, s. 5
- ⁴ Bližšie pozri *Pamätná kniha obce Oščadnica od roku 1934 do 1944*, s. 5 - 6.
- ⁵ Bližšie pozri HARARI, 2018.
- ⁶ Citované dobové záznamy z kroník a pamätných kníh uvádzame v pôvodnej podobe, veľa ráz v dnes už nespisovnej podobe jazyka, čím sme chceli zvýrazniť autentickosť a dobový ráz uvedených poznámok.
- ⁷ Bližšie pozri LIŠČÁK, 2016.
- ⁸ Bližšie pozri LIŠČÁK, 2016.
- ⁹ Bližšie pozri LIŠČÁK, 2016.
- ¹⁰ Bližšie pozri kronika 1949 - 1990, s. 234.
- ¹¹ Bližšie pozri kronika 1949 - 1990, s. 437.
- ¹² Bližšie pozri *Pamätná kniha obce Oščadnica od roku 1934 do 1944*, s. 262.
- ¹³ Zápis v *Pamätnej knihe obce Oščadnica z roku 1943*: „Dňa 31. januára bola politická škola HSES za prítomnosti okresného predsedu strany d. p. R. Kundu, dekana z Čadce, ktorý mal obširny prejav. Po ňom prehovoril predseda MO HSES d. p. Štefan Krautmann, kanonik a funkcionár strany.“ (*Pamätná kniha obce Oščadnica*, s. 265 - 266).
- ¹⁴ Bližšie pozri *Pamätná kniha obce Oščadnica od roku 1934 do 1944*, s. 39 - 40.
- ¹⁵ Bližšie pozri *Pamätná kniha obce Oščadnica od roku 1934 do 1944*, s. 76.
- ¹⁶ Bližšie pozri *Pamätná kniha obce Oščadnica od roku 1934 do 1944*, s. 77.
- ¹⁷ Bližšie pozri *Pamätná kniha obce Oščadnica od roku 1934 do 1944*, s. 78.
- ¹⁸ Bližšie pozri *Pamätná kniha obce Oščadnica od roku 1934 do 1944*, s. 198
- ¹⁹ Bližšie pozri *Pamätná kniha obce Oščadnica od roku 1934 do 1944*, s. 85
- ²⁰ Bližšie pozri *Pamätná kniha obce Oščadnica od roku 1934 do 1944*, s. 156
- ²¹ Bližšie pozri *Pamätná kniha obce Oščadnica od roku 1934 do 1944*, s. 167 -168
- ²² Bližšie pozri *Pamätná kniha obce Oščadnica od roku 1934 do 1944*, s. 168 - 169
- ²³ Bližšie pozri *Pamätná kniha obce Oščadnica od roku 1934 do 1944*, s. 210
- ²⁴ Bližšie pozri *Pamätná kniha obce Oščadnica od roku 1934 do 1944*, s. 248
- ²⁵ Zápis v *Pamätnej knihe obce Oščadnica z roku 1942*: „Miestny veliteľ HG Anton Mintal, poštový úradník bol z Oščadnice preložený do Žiliny. Funkciou HG bol poverený Martin Bernát, ved. notár.“ (*Pamätná kniha obce Oščadnica*, s. 263)
- ²⁶ Práce na hasičskom sklade v roku 1954 – podľa miestnej kroniky – aj skutočne začali. Problémy s dokončením stavby však miestni evidujú už na začiatku: „Stavba pre nedostatok materiálu veľmi pomaly pokračuje.“ (*Kronika obce Oščadnica*, s. 70).
- ²⁷ Bližšie pozri kronika 1949 - 1990, s. 66
- ²⁸ Vtedajší riaditeľ školy v Oščadnici – Ústredí.
- ²⁹ Bližšie pozri kronika 1949 - 1990, s. 69

- ³⁰ Bližšie pozri kronika 1949 – 1990, s. 77 – 78.
- ³¹ Bližšie pozri kronika 1949 – 1990, s. 210.
- ³² Akcia Z – v časoch komunistického režimu na území Československa sa takto označovala neplatená pracovná činnosť obyvateľstva. Išlo o výpomoc v oblastiach, kde štátna a obecná správa tieto úlohy nezvládala buď z finančných príčin (nedostatok prostriedkov), alebo v dôsledku zlého plánovania.
- ³³ Bližšie pozri kronika 1949 – 1990, s. 254.
- ³⁴ Bližšie pozri *Pamätná kniha obce Oščadnica od roku 1934 do 1944*, s. 85.
- ³⁵ Bližšie pozri *Pamätná kniha obce Oščadnica od roku 1934 do 1944*, s. 85.
- ³⁶ Bližšie pozri *Pamätná kniha obce Oščadnica od roku 1934 do 1944*, s. 86.
- ³⁷ Bližšie pozri kronika 1949 – 1990, s. 221.
- ³⁸ Bližšie pozri kronika 1949 – 1990, s. 220.
- ³⁹ Bližšie pozri *Pamätná kniha obce Oščadnica od roku 1934 do 1944*, s. 235.
- ⁴⁰ Bližšie pozri *Pamätná kniha obce Oščadnica od roku 1934 do 1944*, s. 87.
- ⁴¹ Bližšie pozri *Pamätná kniha obce Oščadnica od roku 1934 do 1944*, s. 87 – 88.
- ⁴² Bližšie pozri kronika 1949 – 1990, s. 57 – 58.
- ⁴³ Bližšie pozri *Pamätná kniha obce Oščadnica od roku 1934 do 1944*, s. 140.
- ⁴⁴ Bližšie pozri *Pamätná kniha obce Oščadnica od roku 1934 do 1944*, s. 141.
- ⁴⁵ Bližšie pozri *Pamätná kniha obce Oščadnica od roku 1934 do 1944*, s. 142.
- ⁴⁶ Bližšie pozri kronika 1949 – 1990, s. 17.
- ⁴⁷ V poznámke sa nešpecifikuje orgán, ktorý spomínané stanovky spolkov a združení schvaľoval, ale predpokladáme, že ide o Miestny národný výbor.
- ⁴⁸ Bližšie pozri kronika 1949 – 1990, s. 17.
- ⁴⁹ Bližšie pozri kronika 1949 – 1990, s. 25.
- ⁵⁰ Bližšie pozri kronika 1949 – 1990, s. 28.
- ⁵¹ Zväz pôvodne vznikol v roku 1968.
- ⁵² Bližšie pozri kronika 1949 – 1990, s. 257.
- ⁵³ Bližšie pozri kronika 1949 – 1990, s. 363.
- ⁵⁴ Bližšie pozri kronika 1949 – 1990, s. 371.
- ⁵⁵ Bližšie pozri kronika 1949 – 1990, s. 380.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

1910. Évi népszámlálás: 1. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint (1912): II. Részletes kimutatások: 3. A községek polgári népessége a legutóbbi öt népszámlálás szerint: I. Magyarország. Dostupné na internete: https://library.hungaricana.hu/en/view/NEDA_1910_01/?query=Szencz&pg=862&layout=s.
- GYÖRGY, Aladár. Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben. Budapest: Az Athenaeum R. Társ. Könyvnyomdája, 1886.
- HARARI, Noah, Yuval. 2018. *Sapiens, stručná história ľudstva*. Bratislava : Aktuell 2018. Prel.: Zuzana Jánska. ISBN 978-80-89873-06-7.
- LIŠČÁK, Marián. 2016. *Päť panstiev. vybrané aspekty hospodárskeho života na panstvách Žilinského slúžnovského obvodu Trenčianskej stolice od konca 18. do polovice 19. storočia*. Čadca : Kysucké múzeum v Čadci 2016. 409 s. ISBN 978-80-89751-12-9.

LIŠČÁK, Marián. 2018. *Čadca a okolité obce v správe panstva Strečno od konca 18. do polovice 19. storočia*. Čadca : Kysucké múzeum v Čadci 2018. 280 s. ISBN 978-80-88708-62-9.

Magyar Minerva: A magyarországi múzeumok és könyvtárak címkönyve. I. Évfolyam. 1900. Gróf Széchényi Ferencz arczképével. Budapest: Kiadja az Athenaeum Irod. És Nyomdai R. Társulat, 1900. xviii, [2], 391 s.

Magyar Minerva: A magyarországi múzeumok és könyvtárak címkönyve. II. Évfolyam. 1901 -1902. Gróf Batthyány Ignác arczképével. Budapest: Kiadja az Athenaeum Irod. És Nyomdai R. Társulat, 1902. xxxii, 550 s.

Magyar Minerva: A magyarországi múzeumok és könyvtárak címkönyve. III. Évfolyam. 1903 - 1904. Budapest: Az Athenaeum Irodalmi És Nyomdai R.-Társulat Nyomása, 1904. vi, 934 s.

Magyar Minerva: A magyarországi múzeumok és könyvtárak címkönyve. IV. Évfolyam. 1904 -1911. Budapest: Az Athenaeum Irodalmi És Nyomdai R.-T. Nyomása, 1912. iv, 1039 s.

Magyar Minerva: A magyarországi múzeumok és könyvtárak címkönyve. V. Évfolyam. 1912 -1913. Budapest: Az Athenaeum Részvénytársulat Nyomása, 1915. vi, 1127 s.

Obecný úrad Oščadnica, Kronika 1949 - 1990.

Obecný úrad Oščadnica, Pamätná kniha obce Oščadnica od roku 1934 do 1944.

DEGRADACE PLASTOVÝCH VAZEBNÍCH PRVKŮ KNIH V NOVODOBÉM KNIHOVNÍM FONDU NÁRODNÍ KNIHOVNY ČESKÉ REPUBLIKY

ING. NIKOLA ŠIPOŠOVÁ
ING. VÍTĚZSLAV KNOTEK, PH.D.
MGR. JITKA NEORALOVÁ
TOMÁŠ IMRICH
ING. PETRA VÁVROVÁ, PH.D.

✉ nikola.siposova@nkp.cz
jitka.neoralova@nkp.cz
vitezslav.knotek@nkp.cz
tomas.imrich@nkp.cz
Petra.Vavrova@nkp.cz

🏠 Národní knihovna ČR

🌐 www.nkp.cz

Since 2014, the National Library of the Czech Republic has been conducting a survey of the physical condition of its collections focusing on plastic binding elements in books. The survey covers the modern collections, which include library documents produced between the start of the 19th century and the present. The article focuses on books containing plastic binding elements, the specific procedure for examining them, their non-destructive identification and the description of the effects of the decay of various types of plastic. The purpose of the survey is to enable the selection of a suitable procedure for the conservation, storage and long-term care of documents based on their plastic parts and their state of decay to prevent nearby books being affected by the products of plastic decay.

Keywords: Decay; synthetic materials; plastics; book; library stock

ÚVOD

Pro zachování rozsáhlých knihovních fondů je klíčová znalost materiálového složení a fyzického stavu knihovních jednotek, která umožňuje zefektivnit péči o knihy z novodobých fondů, což se pozitivně projeví také v ekonomickém hledisku. Důkladná analýza syntetických polymerů, jejich přísad a produktů jejich degradace (Albertsson et al., 2006) umožní vytvořit vhodnou strategii preventivní péče a minimalizovat tak vliv na ostatní sousední knihy a materiály. Pro aplikaci specifických prostředků a technik povrchového čištění je správná identifikace polymerního materiálu naprosto zásadní. Pouze v případě znalosti složení syntetických prvků lze zabezpečit dobrý fyzický stav knihovních fondů jako celku.

Ze starších záznamů z průzkumu fyzického stavu knihovních fondů, který je v knihovně realizován, vyplývá, že vazby s plastovými prvky nejsou ve fondu tvořeném dokumenty z 20. a 21. století ojedinělou záležitostí. Nejčastěji se používají ve formě laminačních fólií potahových papírů na deskách a přebalech, pokryvů desek, potahových materiálů, materiálů obálek, mechanických prvků vazby, příloh a ozdobných prvků. Mezi syntetické potahové materiály zařazujeme papíry a textilie se syntetickým zátěrem (papír kaširovaný PVC, textilní koženky apod.) i samotné syntetické materiály bez nosiče (desky a obálky z plastů). Vlivem fyzikálních, chemických a biolo-

gických faktorů podléhají tyto plasty degradaci, při které dochází ke ztrátě jejich funkce, tvaru a estetické hodnoty. Mezi nestabilní plasty vyskytující se v knižní vazbě patří především měkčený polyvinylchlorid (PVC), nitrát celulózy (CN), acetát celulózy (CA), polyuretan (PU), které mohou negativně působit a ovlivňovat další knihy a materiály, které jsou s těmito knihami v kontaktu nebo se vyskytují v jejich blízkosti na regálu. Nejvíce nebezpečné jsou plasty, které při své degradaci uvolňují látky kyselé povahy, které působí např. korozivně na kovy, nebo uvolňují změkčovadla, která vytvářejí lepkavý mastný povrch a mohou se vsakovat do materiálů sousedních knih.

Příspěvek pojednává o typech plastů vyskytujících se v knihovních fondech Národní knihovny ČR a jejich charakteristických projevech degradačních procesů.

TYPY SYNTETICKÝCH POLYMERŮ VE FONDU NÁRODNÍ KNIHOVNY ČR

V Národní knihovně (NK ČR) v rámci projektu „*Syntetické materiály v knihovních fondech*“ (NAKI II, Ministerstvo kultury ČR) probíhá průzkum fondů, který je zaměřený na exempláře, či jejich přílohy, které obsahují syntetické polymery. Vedle identifikace

Tab. 1 Typy polymerů ve fondech NK ČR za období 2018 – 2022

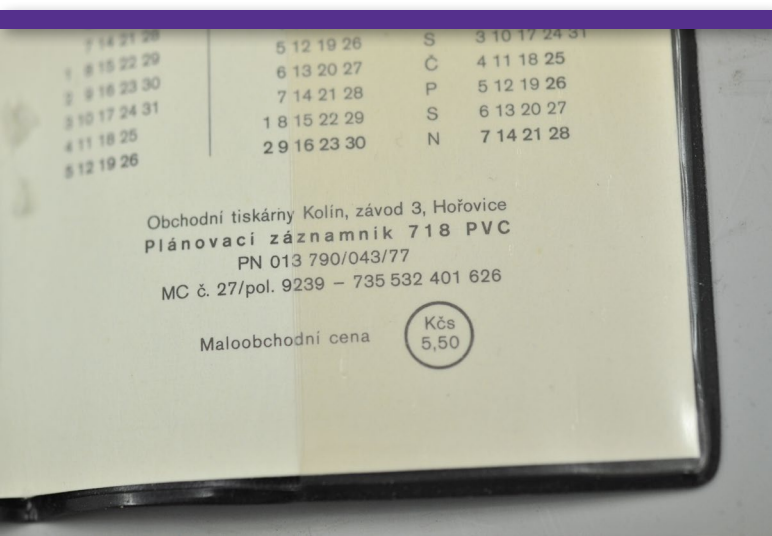
typ polymeru*	měření SurveNIR	měření FTIR	vizuální identifikace	celkem
měkčený polyvinylchlorid (PVC-P)	1707	20	2146	3873
neměkčený polyvinylchlorid (PVC-U)	987	27	223	1237
polyvinylchlorid (PVC) - bez bližšího určení	382			382
polypropylen (PP)	231	63	88	382
polyetylentereftalát (PET)	124	10	15	149
nízkohustotní polyetylen (PE-LD)	104	6	10	120
acetát celulózy (CA)		47	23	70
vysokohustotní polyetylen (PE-HD)	53			53
etylenvinylacetát (EVAC)	47	5		52
akrylonitrilbutadienstyren (ABS)	25	3	12	40
polyamid (PA)	23	1	10	34
polystyren (PS)	7	2	12	21
polymethylmetakrylát (PMMA)	15	6		21
kopolymer styrenu a butadienu (SB)	11		4	15
polyuretan (PU)	6	3	3	12
etylen-propylen-dienová pryž (EPDM)	7			7
celofán		7		7

typ polymeru*	měření SurveNIR	měření FTIR	vizuální identifikace	celkem
polyoxymetylen (POM)	5			5
perfluoralkoxyalkan (PFA)	4			4
polyvinylidenchlorid (PVDC)		2		2
polybutylen (PB)	2			2
polykarbonát (PC)	1			1
nitrát celulózy (CN)		1		1
polytetrafluoretylen (PTFE)	1			1
polyvinylidenfluorid (PVDF)	1			1
celkový počet identifikovaných plastů	3743	203	2546	6492

* Číselné označení zkratk plastů viz. https://en.wikipedia.org/wiki/Recycling_cod

materiálu je dokumentováno také případné poškození. Celkově bylo od začátku projektu (2018) identifikováno více než 6 000 plastových prvků na různých částech knih (viz Tab. 1). Pro každý exemplář byl vytvořen záznam v databázové aplikaci, vyvinuté pro průzkum novodobých knihovních fondů, do které se zapisuje typologie vazby, výsledky měření, případné poškození a je nahrána fotodokumentace, případně protokol z analýz. Identifikace byla nejčastěji prováděna pomocí systému SurveNIR, spektrometru pracujícím v blízké infračervené oblasti a pomocí infračerveného spektrometru s Fourierovou transformací (FTIR) s moduly pro transmisní a reflexní techniku měření (Bruker Alpha II), kdy byla využívána střední infračervená oblast. Na některých knihách byl typ plastu určen bez měření přístroji. Jednalo se o vazby s plastovými prvky, u kterých byl typ plastu uveden z výroby například v podobě zkratky názvu plastu na výlisku, nebo jako informace na samolepkách a visačkách u textilií ze syntetických vláken. U některých se vycházelo z typové či vzhledové podobnosti s již identifikovanými prvky (např. černý plast hřebenových vazeb, diskety apod.).

Obr. 1 Ukázka uvedení druhu plastů v tiráži. Autor J. Neoralová

Obr. 2 Ukázka značení druhu plastu – trojúhelníkové recyklační značky. Autor J. Neoralová

DRUHY POŠKOZENÍ

Při průzkumu typů knižních vazeb obsahujících syntetické materiály se identifikuje a zaznamenává také typ a míra poškození. Oděr a škrábance patří mezi nejrozšířenější defekty syntetických materiálů. Tato povrchová a mechanická poškození jsou často způsobena špatnou manipulací a nevhodným skladováním před převzetím do knihovního fondu.

Nejčastěji zastoupeným plastem vyskytujícím se ve vazbě knih v novodobých fondech je měkký polyvinylchlorid (PVC-P). Měkký polyvinylchlorid se nejčastěji nachází na deskách knih ve formě potahu nebo laminace. Nejčastější druhy poškození pro PVC-P v knižní vazbě jsou uvedeny v Tab. 2.

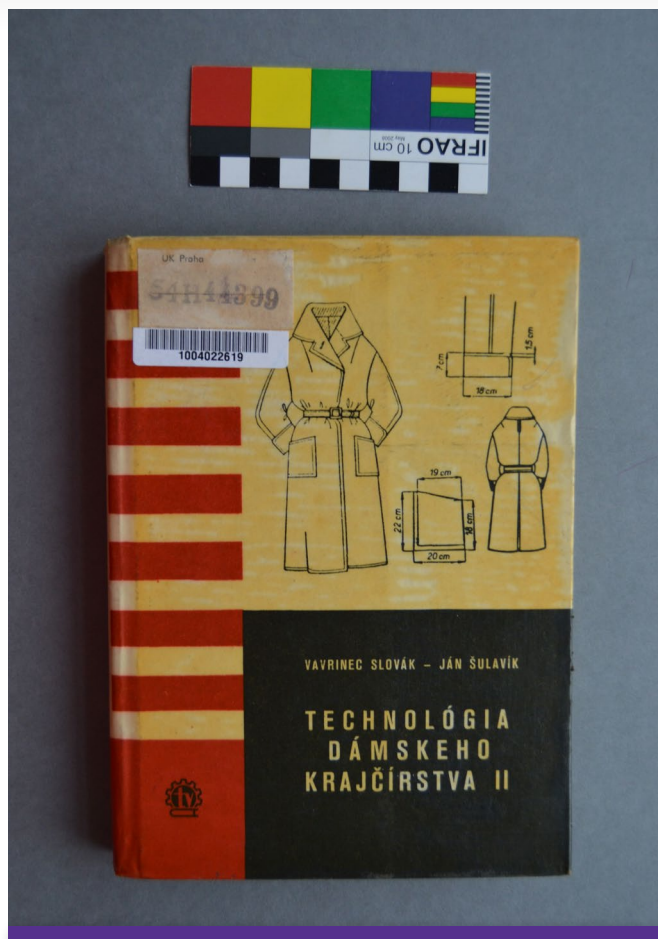
PVC-P se po čase stává nestabilním, uvolňuje změkčovadla, tvoří mastné výpotky na povrchu, které pak reagují s lepidly, barvivy i s papírem.

Tab. 2 Nalezené druhy poškození knižní vazby

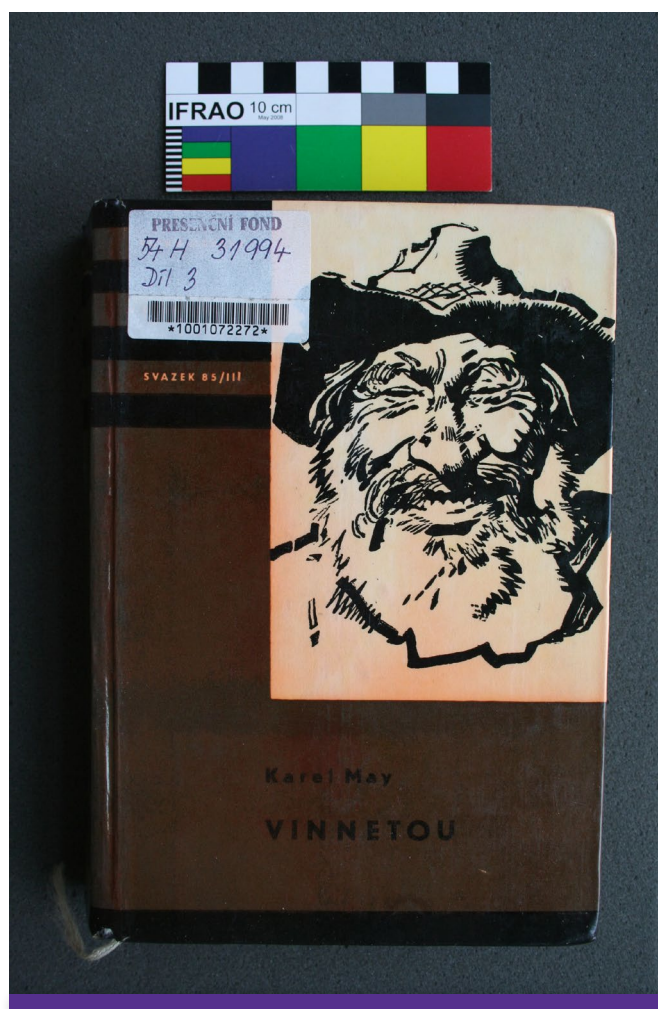
Druh poškození	výskyt
zažloutlá laminační fólie	1410
rozpité barvy potisku potahového papíru pod laminací	422
tmavé nečistoty na deskách/prach zachycený ve výpotku	380
zvrásněná laminace/vzduchové bubliny	351
deformace desek	312
póry na povrchu laminace	57
laminace odlepená od podkladu	54
obarvení laminační fólie	44
výkvěty maziv na PVC deskách	18
přilepení části papírového potahu z přilehlé knihy na PVC desky	17
předsádky odlepeny od plastových desek	7
otisk z potisku přilehlé knihy na plastových deskách	3

Ovšem nejčastěji se vyskytují poškození mechanického charakteru jako například deformace celého knižního bloku nebo jeho desek, odlepování předsádek, trhliny nebo drobné ztráty v PVC hmotě. Vazby jsou často znečištěné prachem ulpělým ve výpotcích obsahujících lepkavé usazeniny neznámého původu nebo zbytky lepidel a papíru. Často je pozorováno žloutnutí nebo rozpítí barvy potisku desek pod laminací z PVC-P². Tyto degradační projevy jsou zobrazené na Obr. 3 - 11.

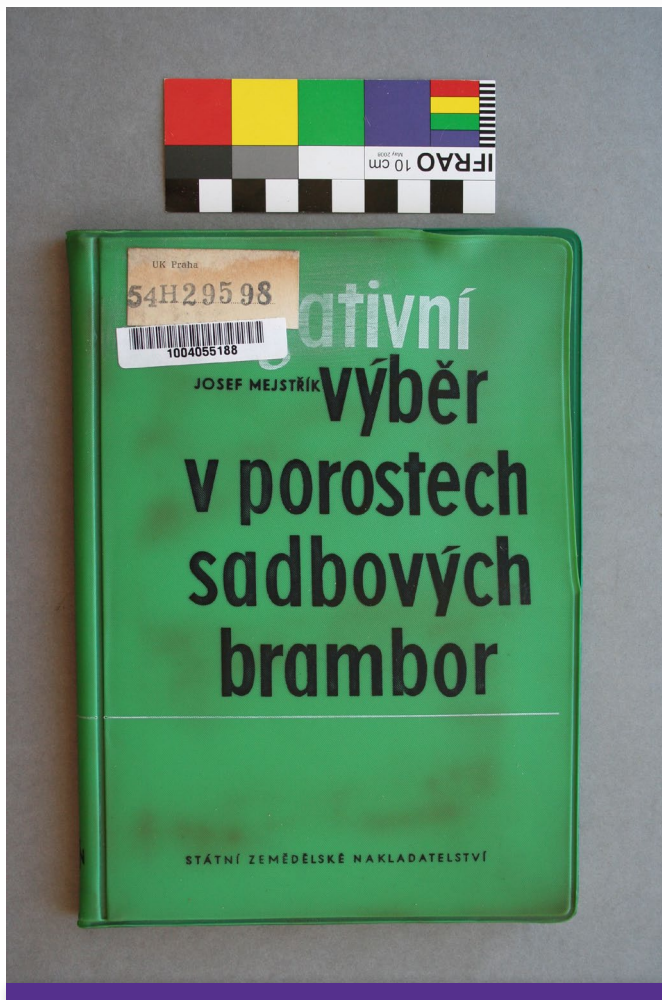
Dalšími syntetickými materiály, při jejichž degradaci může dojít k ovlivnění sousedních materiálů kvůli uvolňování kyselých plynných polutantů, jsou nitrát a acetát celulózy (CN a CA). Prvním viditelným znakem degradace CN je většinou smršťování a praskliny, což je způsobeno postupnou ztrátou změkčovadla. Nitrát celulózy měkčený kafrem je označován jako celuloid. CN vystavený nežádoucím podmínkám prostředí poměrně rychle degraduje, což se projevuje žloutnutím, křehnutím, deformacemi, trhlinami a výrazným zápachem uvolňovaných oxidů dusíku³. Pokud jsou výrobky z celuloidu kombinovány s kovovými doplňky, může docházet k urychlení degradace celuloidu. Vlivem rozkladu CN a uvolňování oxidů dusíku kyselé povahy, dochází ke korozi poškození kovových doplňků celuloidového předmětu. Uvolněné oxidy dusíku mohou za přítomnosti vlhkosti a kyslíku vytvářet silnou kyselinu dusičnou. (May - Jones, 2006; Reilly, 1991) Knižní desky mohou být potažené i laminací z CN.

Obr. 3 Žloutnutí PVC-P laminace. Autor T. Imrich

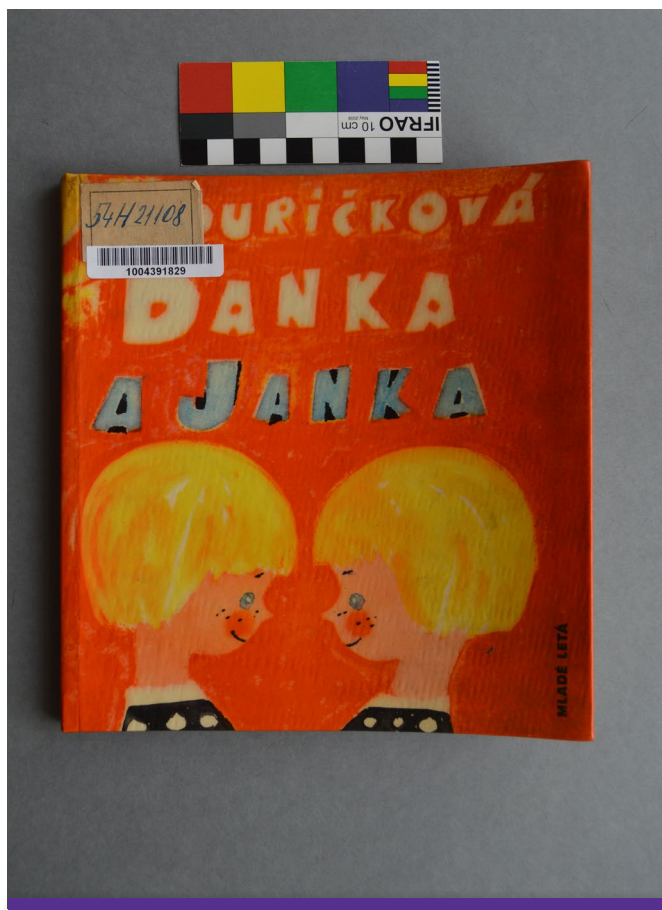
Obr. 4 Rozpítá barviva potisku pod laminací z PVC-P. Autor T. Imrich

Obr. 5 Nečistoty na deskách z PVC-P. Autor T. Imrich

Obr. 7 Póry v PVC-P laminaci – defekt způsoben výrobou. Autor T. Imrich

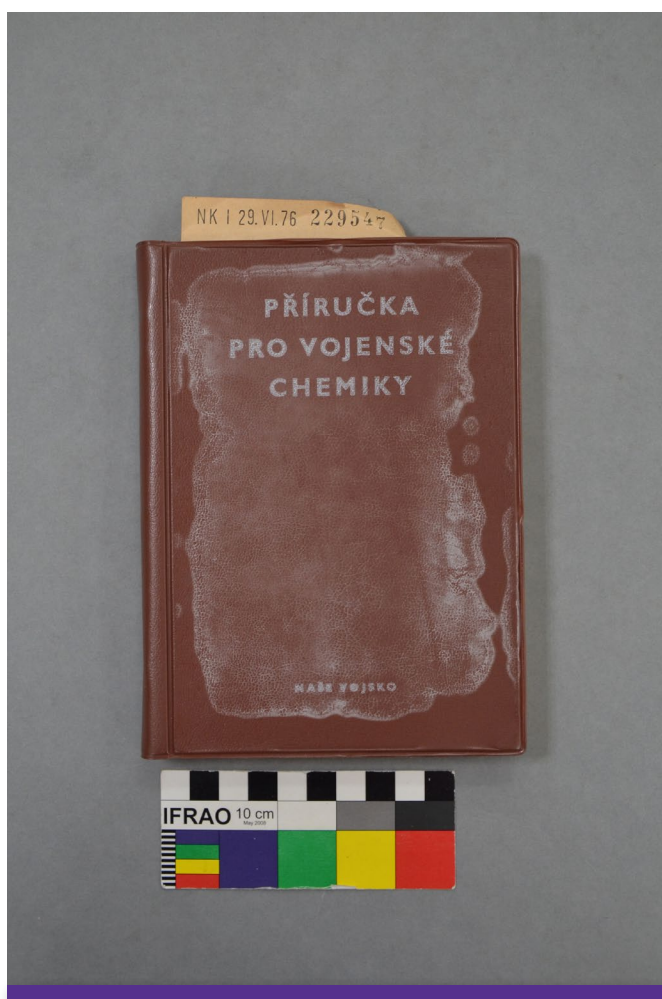
Obr. 6 Rozměrové změny laminační fólie z PVC-P. Autor T. Imrich

Obr. 8 Chybějící PVC-P laminace. Autor T. Imrich

Obr. 9 Obarvení laminační fólie od jiného materiálu. Autor T. Imrich

Obr. 10 Bílé povlaky z uvolněného maziva na povrchu desky z PVC-P.
Autor M. Lacka

Obr. 11 Ukázka mechanického poškození PVC-U způsobeného špatným uložením a nešetrnou manipulací. Autor T. Imrich

Obr. 12 Škrábance, nečistoty a deformace hřbetu z CN. Autor L. Buchtelová

Obr. 13 Zežloutnutí hřbetu z nitrátu celulózy způsobená vlivem světla. Autor H. Sharai

Obr. 14 Korozí kovových prvků na deskách z CN. Autor H. Sharai

Obr. 15 Mírné mechanické poškození knižní desky CN laminace. Autor T. Imrich

Ve sbírkách fondů NK ČR se nejčastěji vyskytují následující formy degradace celuloidových knižních desek: škrábance, praskliny, deformace desek nebo zlomení lepených spojů, žloutnutí a koroze kovových prvků (Obr. 12 - 15).

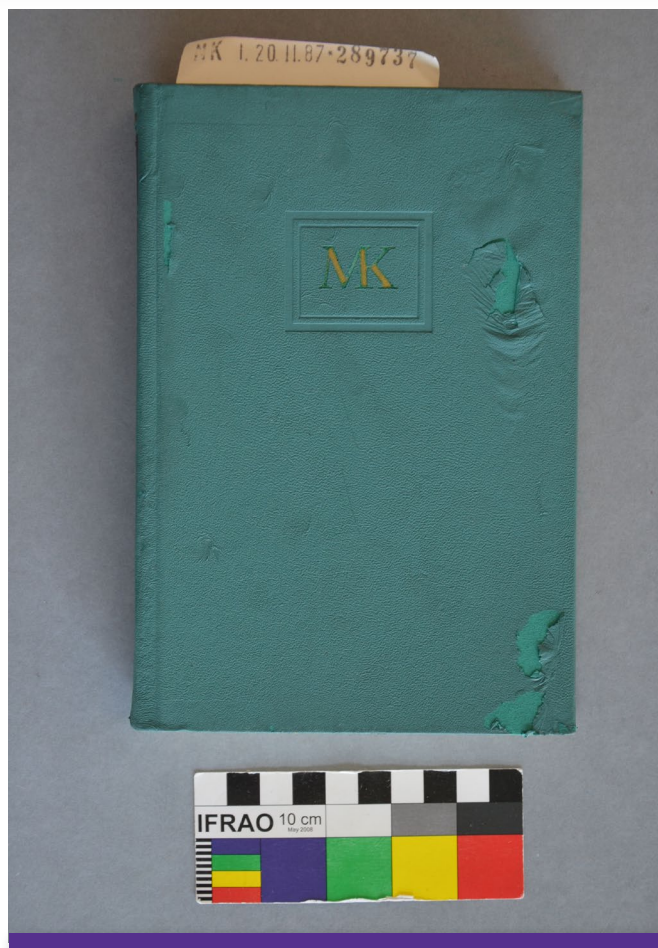
U knižních desek, které jsou potažené laminací z CA, hrozí také ztráta změkčovadel, nicméně uvolňování změkčovadel u CA většinou předchází odštěpování acetátových skupin, což se v pokročilém stádiu projevuje octovým zápachem. Degradace CA je proto označována jako „octový syndrom“ (May - Jones, 2006). Velmi častá jsou mechanická poškození vazeb s laminovanými deskami projevující se odlupováním laminační fólie od potahového papíru nebo obálky knih. Kromě možné deformace částí knih (hřbetník, rohy apod.), znečištění různého původu, může docházet také ke smršťování laminační fólie (Obr. 16).

Polyuretany (esterové a eterové typy, PU) se v knižní vazbě vyskytují ve formě potahu knižních desek, tzv. umělé kůže neboli koženky. Hlavním znakem degradace PU koženek je oddělování od textilního podkladu, trhliny (Obr. 17) a vznik výkvětů v podobě krystalků kyseliny adipové⁴. V důsledku své degradace uvolňují polyuretany dusíkaté těkavé látky, které mohou přispívat ke korozi kovových doplňků (Obr. 18). Znakem pokročilého stádia degradace PU je tvorba lepkavého povrchu koženky a její následný rozpad. (Oosten, 2021)

ZÁVĚR

V rámci řešení projektu NAKI II „*Syntetické materiály v knihovních fondech*“ probíhá od roku 2018 průzkum novodobých fondů v Národní knihovně ČR se zaměřením na vyhledání a identifikaci syntetických polymerních materiálů vyskytujících se ve vazbách knih. Knihy obsahující syntetické prvky je nutné ve fondech vyhledat, identifikovat typ přítomného plastu a případně provést opatření pro jejich stabilizaci. Mezi plasty, u kterých je třeba dbát zvýšené pozornosti, patří především nitrát celulózy, acetát celulózy, měkčené PVC a polyuretany. Vzhledem ke specifickým projevům degradace různých typů plastů, lze pouze správným ošetřením a uložením zabránit případnému poškození plastového prvku nebo celé knihy. Důležité také je zabránit poškození okolních exemplářů. Základním předpokladem pro správné ošetření a péči je spolehlivá identifikace typu plastu, která je v rámci průzkumu v NK ČR prováděná ne-destruktivně, primárně pomocí systému SurveNIR a výběrově analýzami pomocí FTIR spektrometru. Využíváno je také vizuální hodnocení typického

Obr. 17 Poškození potahu knižní desky z PU. Autor H. Sharai

Obr. 16 Poškození hřbetníku (mechanické) a zvrásnění CA laminace knižní desky. Autor T. Imrich

Obr. 18 Vznik měděnky na ražbě s mosaznou fólií. Autor H. Sharai

vzhledu, průzkum výrobních či recyklačních značek, nebo výrobních štítků. U plastových vazebních prvků se vyskytuje celá řada více či méně závažných poškození. V případě rizikových materiálů je důležité rozlišovat mezi mechanickým poškozením a chemickými projevy degradace a provést příslušné kroky vhodného ošetření a uložení.

Tato práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury České republiky v rámci projektu NAKI II s názvem „*Syntetické materiály v knihovních fondech*“ s identifikačním kódem projektu DG18P02OVV001.

POZNÁMKY

- ¹ Podrobnější informace viz. Brydson, 1999, s. 311 – 360; Shashoua, 2008, s. 151 – 192; Waentig, 2008, 400 s.
- ² Podrobnější informace viz. Brydson, 1999, s. 613 – 634; Shashoua, 2008, s. 151 – 192; Page, 2003, s. 59-59; Waentig, 2008, 400 s.
- ³ Podrobnější informace viz. Brydson, 1999, s. 778 – 808; Oosten, 2011, s. 13 – 45; Shashoua, 2008, s. 151 – 192.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

- ALBERTSSON, Ann-Christine - GRÖNING, Mikael - HAKKARAINEN, Minna. 2006. Emission of Volatiles from Polymers — A New Approach for Understanding Polymer Degradation. In *Journal of Polymers and the Environment*. 2006, 14(1), s. 9 - 13. ISSN 1566-2543.
- BRYDSON, John Andrew. 1999. *Plastic materials. 7th edition*. 920 s. ISBN 0 7506 4132 0.
- MAY, Eric - JONES, Mark. *Conservation science – heritage materials*. Cambridge: RSC Publishing, 2006. s. 206 - 208. ISBN 10: 0-85404-659-3.
- OOSTEN, Thea van. Conservation of Plastics, 2021. [online] Online workshop, 2. 6. – 17. 6. 2021.
- OOSTEN, Thea van. *PUR Facts, Conservation of Polyurethane Foam in Art and Design*. Netherlands : Amsterdam University Press, 2011. 128 s. ISBN 978 90 8964 210 3.
- PAGE, Susan. Cellulose Acetate Lamination at the National Archives, Part 1: The Louisiana Purchase Documents, a Case Study. In *The Book and Paper Group Annual*. 2003, 22, s. 53 - 59. ISSN 0887-8978.
- REILLY, Julie. A. Celluloid Objects: Their Chemistry and Preservation. In *Journal of the American Institute for Conservation*. 1991, 30 (2), s. 145 - 162. DOI: 10.1179/019713691806066700.
- WAENTIG, Friederike. *Plastic in art: A study from the conservation point of view*. Petersberg: Imhof, 2008. 400 s. ISBN 978-3-86568-405-9.

NEFORMÁLNE VZDELÁVANIE V KNIŽNICI

MGR. ZUZANA KOPECKÁ, PHD.

Informal education is an important part of the long-term process of nurturing the relationship of children and young people to the society of which they are gradually becoming members. Becoming aware of their own responsibility and possibilities for participating in social change are key factors for achieving sustainable development objectives. As global problems affect all of us directly or indirectly and the questions of their solution affect the quality of each person's life, it is vital to provide educational activities relating to civic engagement outside the traditional school environment. This focuses attention on the integration of global education into the primary mission of cultural and educational institutions, examples of which can be found in the recent activities of several Slovak libraries.

Keywords: informal education; sustainability; civics; libraries

 zuzana.kopecka@
krajaskakniznicanitra.sk

 Krajská knižnica Karola Kmetka
v Nitre

 www.krajaskakniznica.sk

Každodenné rozhodnutia, ktorými sa podieľame na chode súčasného globalizovaného sveta – aj keď v mnohých prípadoch iba nepriamo, nás situujú do zodpovednej pozície. Uvedomenie si vlastnej úlohy v určovaní ďalšieho smerovania celosvetového vývoja vychádza predovšetkým zo schopnosti kriticky myslieť, s čím do veľkej miery súvisí vystúpenie z akejsi alibistickej konformnej zóny života „tu a teraz“ a citlivé uvažovanie v globálnych súvislostiach. Kritické myslenie je spôsob tvorivého myslenia, v ktorom zohrávajú dôležitú úlohu nielen kognitívne faktory (vedomosti), psychomotorické faktory (schopnosti), ale aj oblasť afektívnych cieľov (postojov). Princípom globálneho vzdelávania je preto rovnomerné rozvíjanie kľúčových kompetencií v rámci všetkých výchovno-vzdelávacích cieľov, a to prostredníctvom priblíženia, aktívneho „zažitia“ hlavných tém globálneho vzdelávania, ktoré vychádzajú z cieľov udržateľného rozvoja (prijatých OSN v roku 2015) a zároveň sú reakciou na aktuálne udalosti a problémy odohrávajúce sa v globalizovanom svete.

Potreba začleniť globálne vzdelávanie do činnosti knižnice ako komunitného kultúrneho centra vyplýva zo skutočnosti, že systém formálneho vzdelávania¹ na Slovensku vychádza predovšetkým z dosahovania kognitívnych cieľov. Základom kognitívneho vzdelávania, respektíve učenia sa, je totiž osvojenie si určitého poznania (sumy vedomostí), s ktorým človek dokáže narábať v rôznych situáciách. Hlavnou motiváciou na dosahovanie kognitívnych cieľov na úrovni základných, stredných – a sčasti aj vysokých – škôl je výsledná známka. Úroveň vedomostí detí a mládeže je preto pravidelne testovaná, teda hodnotená percentuálne alebo známkou, pričom výsledný prospech má byť odrazom ich kognitívneho vývoja, ako aj určujúcim predpokladom na ich uplatnenie v budúcich profesiách. Pri takto stanovenom dlhodobom ciele vzdelávania sa predpokladá, že na základe princípu priamej úmernosti by vyšší stupeň vzdelania a lepšie študijné výsledky automaticky zvyšovali počet pracovných príležitostí pre absolventov, ako aj ich záujem o danú profesijnú oblasť. Realita na slovenskom trhu práce však naďalej ukazuje, že uplatnenie nie je vždy a vo všetkých profesiách priamo závislé od dosiahnutého stupňa vzdelania a už vôbec nie od prospechu.

Klasifikácia, známkovanie ako spôsob preverovania vedomostí a zručností podľa platných učebných osnov a vzdelávacích štandardov, je jedným zo spôsobov tzv. negatívneho posilnenia, keď deti a mládež k učeniu primárne nemotivuje túžba po poznaní, ale najmä strach pred zlým hodnotením. Princíp tzv.

pozitívneho posilnenia² na rozdiel od stresu vyvolaného z kladenia dôrazu na dobré známky stojí na motivácii, ktorá ide od samotného žiaka a smeruje k skutočnej túžbe po poznaní, nie je teda výsledkom tlaku okolia. Základným faktorom pre podnietenie pozitívnej motivácie je preto tvorba prostredia, kde sa žiaci vzdelávajú bez strachu zo zlyhania a zlého výsledného hodnotenia (známky), pričom pod pojem vzdelávanie v tomto prípade nespadá iba dosahovanie kognitívnych cieľov. Kritické myslenie totiž bazíruje na vzájomnej rovnováhe a prepojení jednotlivých cieľov výchovno-vzdelávacieho procesu, ktorý má viesť k formovaniu dieťaťa ako samostatnej bytosti schopnej sebareflexie, sebahodnotenia a uvedomujúcej si mieru zodpovednosti za vlastné konanie voči sebe, spoločnosti, kultúre a v neposlednom rade aj voči životnému prostrediu, teda všetkým živým aj neživým organizmom – faktorom ovplyvňujúcim konečnú kvalitu života na Zemi.

Problematickosť otázky hodnotenia, a teda aj motivácie, sa osobitne prejavuje v tých školských učebných predmetoch, ktoré nie sú zaradené k povinným (profilovým) predmetom a ich výsledná známka nemá taký vplyv na ďalšie štúdium. Ak za motiváciou nestojí výsledné hodnotenie výkonu, o to viac aktivizujúcich edukačných metód, ktoré poukazujú na prepojenie teórie s reálnym životom, sa očakáva od kompetentných pedagógov, aby prostredníctvom nich dokázali vzbudiť dostatočný záujem o určitú problematiku. Výchova k občianstvu (občianska náuka alebo náuka o spoločnosti) je v mnohých slovenských školách ešte aj dnes do veľkej miery vnímaná ako doplnkový (voliteľný) predmet s nízkou časovou dotáciou. Vzdelávací štandard (ISCED 2, ISCED 3) tohto predmetu je redukovaný na určitý okruh teoretických poznatkov z vedných odborov, ako sociológia, politológia, filozofia atď., spolu s možnosťami ich uplatnenia v praxi, teda predovšetkým ide o orientáciu na oblasť kognitívnych a psychomotorických cieľov, čiastočne sa prelínajúcich s afektívnymi cieľmi. Práve afektívne ciele bývajú v učebných osnovách najčastejšie nahradzované kognitívnymi cieľmi, teda množstvom poznatkov potrebných na absolvovanie predmetu. Okrem toho je výučba výchovy k občianstvu najmä na druhom stupni základných škôl často spájaná s nekvalifikovaným personálom so zámerom vyplnenia pracovných úväzkov, no bez bližšieho vzťahu k danému predmetu či bez garancie akejkoľvek odbornosti v danej sfére.

Tieto skutočnosti vedú k nevyhnutnosti podpory oblasti neformálneho vzdelávania vedúceho k rozvo-

ju všetkých cieľov výchovno-vzdelávacieho procesu so špeciálnym dôrazom na afektívnu zložku paralelne so zvyšovaním povedomia detí a mládeže o vlastnom občianstve, ako aj o globálnych problémoch, ktoré sa ich týkajú. Jedným zo zámerov neformálneho globálneho vzdelávania detí a mládeže je vízia, aby sa z pasívnych prijímateľov učebného obsahu stali jeho aktívni tvorcovia. Alex Bloom považuje za dôležitý princíp v neformálnom vzdelávaní prepojenie učenia (sa) s reálnym životom, David Kolb zas píše o snahe premeniť aktívnu skúsenosť na proces učenia (sa), keďže učenie vníma ako proces, v ktorom sa vedomosti tvoria cez transformáciu skúsenosti (Fudaly – Lenčo, 2008, s. 7 – 8). Efektívnym východiskom pre neformálne globálne vzdelávanie detí a mládeže je preto skúsenosť, to znamená svet, ktorý cieľová skupina veľmi dobre pozná, a problémy, ktoré v mnohých prípadoch hraničia s porušovaním základných práv ukotvených v medzinárodných dohovoroch (napr. v Dohovore o právach dieťaťa, 1989). Podľa Európskej výkonnej agentúry pre vzdelávanie a kultúru „... vzdelávacie aktivity, týkajúce sa občianstva, ktoré sa konajú mimo školy, sú všeobecne uznávané pre svoj významný vplyv na žiakov. Preto je dôležité zabezpečiť prístup žiakov k širokej škále príležitostí na všetkých vzdelávacích úrovniach“ (2018, 3). Do popredia sa preto dostávajú inštitúcie, ktoré fungujú ako komunitné či voľnočasové centrá, spájajúce svojimi aktivitami a službami rôzne generácie. Prepojenie činnosti knižnice so vzdelávaním detí a mládeže nefunguje iba v rovine výpožičiek povinnej literatúry či študijného materiálu k seminárnym prácam potrebného pre oblasť formálneho vzdelávania. Mnohé knižnice čoraz viac participujú na neformálnom vzdelávaní poskytovanom všetkým vekovým kategóriám s cieľom transformovať knižničný priestor na aktívne kultúrne komunitné centrum zamerané na celoživotné vzdelávanie a medzigeneračnú výmenu. Uvedená transformácia si však vyžaduje vzdelávanie v oboch smeroch – od školení knižničného personálu v oblasti neformálneho vzdelávania (napr. školenia organizované vzdelávacími inštitúciami ako Národný inštitút vzdelávania a mládeže NIVAM, Eurodesk, Erasmus+, CVTI atď.) k samotnému vzdelávaniu detí a mládeže prostredníctvom cielených a štruktúrovaných aktivít mimo formálneho výchovno-vzdelávacieho systému.

Krajská knižnica Karola Kmeťka v rámci strategického plánu pre rozšírenie knižničnej pôsobnosti v oblasti neformálneho vzdelávania spustila v školskom roku 2021/2022 projekt „Globálne vzdelávanie.

Hovorme spolu o globálnych problémoch“ určený pre druhý stupeň základných škôl. Cyklu zážitkových hodín občianskej náuky zameraného na päť nosných globálnych tematických okruhov – environmentalistika, ľudské práva, rozvojová spolupráca, multikulturalizmus a globalizácia – sa v danom školskom roku zúčastnilo 475 detí vo veku 11 až 15 rokov. Projekt bol realizovaný pod odborným vedením Mgr. Zuzany Kopeckej, PhD., absolventky učiteľstva slovenského jazyka, literatúry a výchovy k občianstvu, ktorá zároveň pôsobí ako knihovníčka v úseku literatúry pre deti a mládež.

Prepojenie učiteľstva s knihovníctvom otvára veľa možností v edukačnej práci s knižnými titulmi v závislosti od vekovej kategórie žiakov. Čoraz viac domácej aj zahraničnej knižnej produkcie určenej pre deti a mládež totiž vychádza z tém globálneho vzdelávania, ktoré tvoria leitmotív fiktívneho (Daniel Rušar, Adela Režná – *Strakáč a Tioni*; Marek Vadas – *Útek*; Petra Nagyová Džerengová – *Klára v Afrike*) alebo skutočného príbehu (*Denník Anny Frankovej*). Keďže súčasná mladá generácia je vplyvom sociálnych médií z veľkej časti založená na „vizualite“, iba samotná práca s knihou, respektíve čítaním/počúvaním s porozumením, pri vzdelávaní už nestačí na udržanie pozornosti alebo samotné vyvolanie záujmu. Počas vyučovacieho procesu je potrebné využívať a obmieňať rôzne aktivizujúce didaktické metódy. Ide o výučbu, v ktorej nie je aktívny iba učiteľ, ale predovšetkým žiak smerujúci vlastnou aktivitou k dosiahnutiu stanovených výchovno-vzdelávacích cieľov, a teda aj k rozvoju kritického myslenia. Rozhodujúcu úlohu má v takejto forme výučby dialóg (respektíve diskusná metóda), metóda skupinového vyučovania, rolové či simulačné metódy alebo rôzne didaktické hry určené na „prelomenie ľadov“ vo vzťahu učiteľ – žiak, ale aj žiak – žiak (tzv. ice-breakers metódy).

Základným predpokladom efektívneho neformálneho vzdelávania je zlepšenie úrovne komunikačných kompetencií detí a mládeže – schopnosti formulovať vlastný názor a vedieť si ho relevantne obhájiť. Problematickým sa javí aj samotný nezáujem alebo strach vyjadriť sa k daným konverzačným témam, preto je vhodné v rámci globálneho vzdelávania dôkladne zväziť vstupnú aktivitu, ktorá cieľovú skupinu „vtiahne“ do deja a vyvolá v nich určitú emóciu. Keďže na danú vekovú kategóriu vo väčšine prípadov fungujú (mas)médiá, spôsob výučby je možné podporiť vizualitou – pohyblivým obrazom. Prostredníctvom (mas)médií sa dá kombinovať teoretické priblíženie témy s umením

a kontextmi jeho vzniku, takže, slovami Ericha Mistríka, hromadením a neustálym preskupovaním rôznorodých umeleckých diel, ich vysvetľovaním a zároveň ich masovým rozširovaním fungujú (mas) médiá – a v rámci nich najmä televízia – ako jeden z najúčinnějších sprostredkovateľov umenia (1994, s. 9). Z uvedeného dôvodu môžu globálne vzdelávanie funkčne dopĺňať napr. interaktívne prezentácie v Powerpointe, zvukové nahrávky či krátke (animované) audiovizuálne snímky k príslušnej globálnej téme, napríklad *Man* [Steve Cutts, 2012]; *Ian* [Mundoloco CGI Ian Foundation, TheCGBros, 2018]; *Homeless Animation* [Tivoli Films Inc., 2019]; *Cogs* [AIME Global's Launch Film, 2017]. Na tento vizuálny podnet následne nadväzuje stratégia rozvíjania obrazotvornosti a interpretačných schopností na princípe asociatívnosti. Napríklad Dixit karty alebo piktogramy Ikonikus v sebe zahŕňajú znaky a symboly, teda zložky umenia, ktoré „slúžia na to, aby zamerali našu pozornosť mimo seba. Sú vlastne skrytým vypovedaním takej myšlienky, idey, predstavy, pocitu, ktoré z rôznych dôvodov nemožno vysloviť alebo vyjadriť priamo. Znak je teda materiálny predmet, ktorý nám má predostrieť nejaký duševný stav,

nejaký obsah ľudského vedomia“ (Mistrík, 1994, s. 24). Prostredníctvom interpretácie vybraných kariet či piktogramov tak žiaci dokážu nepriamo formulovať názor na určitú problematiku (napríklad v nadväznosti na audiovizuálnu snímku *Homeless* interpretovaním zvoleného piktogramu vyjadrujú najčastejšie dôvody situačnej chudoby – odpovedajú na otázku Čo dovedlo postavu k bezdomovectvu? – v porovnaní s generačnou chudobou alebo na základe príbehu chlapca-utečenca v knihe *Útek* a následného výberu piktogramu vedia pomenovať rôzne dôvody na migráciu a identifikovať rozdiel medzi terminológiou utečenec a migrant a pod. Popri výbere adekvátnych aktivizujúcich metód je však rovnako dôležitá voľba formy výchovno-vzdelávacieho procesu. Najčastejšou a zároveň jednou z najefektívnejších organizačných foriem neformálneho vzdelávania je skupinová výučba. Rozdelenie žiakov do skupín však nemusí byť realizované iba na základe učiteľovej direktívnej inštrukcie. Samotnej tvorbe skupín totiž môžu predchádzať aktivity v závislosti od cieľov skupinovej práce, ktoré súvisia s príslušnou témou globálneho vzdelávania. Príkladom je tvorba skupín podľa škálovania založenom

DIXIT karty naľavo, Ikonikus – hra o emóciách napravo

na vlastnom názore jednotlivcov na stanovenú otázku v rámci jednej z globálnych tém, pričom tento názor je v jednotlivých skupinách rešpektovaný, no zároveň je podnetom pre otvorenú diskusiu. Podľa Dohovoru o právach dieťaťa (1989) by mali zmluvné štáty Dohovoru „zabezpečiť dieťaťu, ktoré je schopné formulovať svoje vlastné názory, právo tieto názory slobodne vyjadrovať vo všetkých záležitostiach, ktoré sa ho dotýkajú, pričom sa názorom dieťaťa musí venovať patričná pozornosť, zodpovedajúca jeho veku

a úrovni“ (časť I, čl. 12). Dať deťom priestor na názor a akceptovať ho ešte neznamená nevyhnutné vyjadrenie súhlasu, skôr ide o jeho situovanie do pozície rovnocenného partnera na dialóg či diskusiu. Globálne vzdelávanie totiž nie je iba objektívne učenie o rovnosti, je to realizácia rovnosti „na vlastnej koži“. Príkladom usporiadania žiakov do skupín podľa škálovania je ich odpoveď na rôzne otázky vzťahujúce sa k danej téme (napríklad Je Slovensko chudobná krajina?).

Následné skupiny možno vytvoriť podľa toho, k akému názoru sa jednotlivci prikláňajú – výsledné skupiny sú heterogénne, no spojivom sa stane podobný/rovnaký názor na určitú problematiku, na ktorú sa dá nadviazať v nasledujúcom vyučovacom procese. Práca v skupinách je navyše vhodným prostriedkom na dosiahnutie pocitu solidarity a súdržnosti. „*Žiaci, ktorí sú dlhodobo členmi v skupine, kde cítia podporu a akceptovanie zo strany spolužiakov, majú menej disciplinárnych problémov, ich správanie sa stáva zodpovednejšie a dosahujú vyššie výkony v učení*“ (Bízíková – Bagalová, 2011, s. 49).

Na realizáciu globálneho vzdelávania s využitím skupinovej práce jestvuje veľké množstvo ľahko dostupných interaktívnych učebných materiálov v digitálnej aj printovej podobe. Výsledná efektívnosť zvolených didaktických metód však závisí od spôsobu ich realizácie, teda od akceptovania všetkých častí učebného procesu, z ktorých najdôležitejšou časťou je reflexia. Ide o záverečnú fázu interaktívnej výučby v skupinách, kde dochádza k niekoľkým procesom, na pozadí ktorých sa postupne formuje individuálny hodnotový rámec každej osobnosti. Tatiana Cárová a Dáša Vargová v rámci bližšieho určenia reflexie hovoria o reakcii, vysvetlení, situovaní získaných poznatkov z aktivity do kontextu a ich následnej aplikácii (Cárová – Vargová, 2011, s. 10). Práve aplikačná fáza má priviesť žiakov k vedomiu možnosti vlastnej participácie na postupných zmenách fungovania spoločnosti v zmysle „konaj lokálne, mysl globálne“, ktoré smerujú k udržateľnej budúcnosti založenej na princípoch vzájomnej akceptácie, porozumenia a rešpektovania ľudskoprávných hraníc prislúchajúcich v rovnakej miere kaž-

dej bytosti bez ohľadu na vek, pohlavie, národnosť, sexuálnu orientáciu, etnickú príslušnosť, sociálne zázemie alebo náboženstvo. Slovom Ericha Fromma: „Existuje len jedno produktívne riešenie vzťahu individualizovaného človeka so svetom: jeho aktívna solidarita so všetkými ľuďmi a jeho spontánna činnosť, láska a práca, ktoré ho opätovne spájajú so svetom. Nie však prvotnými putami, ale ako slobodného a nezávislého jedinca“ ([1941] cit. podľa Cárová a kol. 2020).

Knižnica je v prvom rade kultúrno-osvetová inštitúcia, ktorej základnou úlohou je sprostredkovať a sprístupniť umenie a kultúru širokej verejnosti. Prostredníctvom neformálneho globálneho vzdelávania sa knižnica nevzdáva tohto svojho poslania, ale vytvára solídny základ pre chápanie umenia v širších kontextoch, v globálnych súvislostiach. Práve proces sprostredkovania literárnych diel alebo umenia ako takého verejnosti – špeciálne deťom a mládeži – cez rôzne vzdelávacie aktivity, činnosti a hodnoty možno zhrnúť pojmom umelecká kultúra. „*Umelecké dielo by v modernej spoločnosti bolo bez rôznych činností a inštitúcií umeleckej kultúry stratené. Dnes už nie je prakticky mysliteľné, aby sa umelecké diela dostali k svojim adresátom bez siete galérií, vydavateľstiev, masmédií [a rôznych iných kultúrnych inštitúcií – pozn. Zuzana Kopecká] [...]. Umelecké diela by bez celej sústavy umeleckej kultúry vznikali [...] do prázdna. Umelecká kultúra a umelecké dielo dnes už nemôžu existovať jeden bez druhého*“ (Mistrík, 1994, s. 15). Jedným z efektívnych spôsobov sprostredkovania umenia a zároveň posilnenia úsilia o budovanie hodnotového systému človeka a jeho vzťah k okoliu, ale aj k sebe samému je práve neformálne vzdelávanie.

POZNÁMKY

- ¹ Formálne vzdelávanie sa „vzťahuje k inštitúciám určeným na vzdelávanie a odbornú prípravu. Vedie k udeleniu oficiálne uznávaných dokladov a nadobudnutiu kvalifikácie“ (Bližšie pozri Memorandum o celoživotnom vzdelávaní sa. Brusel : Komisia európskych spoločností 2000; cit. podľa Fudaly – Lenčo, 2008, s. 11).
- ² Princíp pozitívneho posilnenia vychádza z koncepcie Burrhusa Frederica Skinnera (1904 – 1990). Bližšie pozri Mikurčíková, 2020.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- Bizíková, Lubica – Bagalová, Lubica. 2011. *Všetci to robia! Mladí ľudia a sociálne zveličovanie*. Bratislava : Štátny pedagogický ústav 2011. 95 s. ISBN: 978-80-8118-072-9.
- Cárová, Tatiana – Vargová, Dáša. 2012. *Globálne vzdelávanie na základných školách: Občianska náuka, metodická príručka pre učiteľky a učiteľov 2. stupňa základných škôl*. Bratislava : Človek v ohrození, o. z. 2012 . 59 s. ISBN 978-80-970900-2-9
- Cárová, Tatiana a kol. *Globálne vzdelávanie v predmete etická výchova*. Bratislava : Človek v ohrození, o. z. 110 s. ISBN 978-80-89817-41-2.
- Dohovor o právach dieťaťa (1989)*. V znení zmeny článku 43 ods. 2 Dohovoru z 12. decembra 1995. [cit. 29. 06. 2022]. Dostupné na internete: <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/narodne-koordinacne-stredisko/dohovor-pravach-dietata.pdf>.
- Európska komisia, Európska výkonná agentúra pre vzdelávanie a kultúru, Občianska výchova v školách v Európe – 2017. Publications Office 2018. [cit. 27. 06. 2022]. Dostupné na internete: <https://data.europa.eu/doi/10.2797/908535>.
- Mikurčíková, Lucia. 2020. Burrhus Frederic Skinner – Jeden z významných predstaviteľov aplikovanej behaviorálnej analýzy. In *Štúdie zo špeciálnej pedagogiky – medzinárodný vedecký recenzovaný časopis*, roč. 9, č. 1, s. 89 – 101. ISSN 2585-7363.
- Mistrík, Erich. 1994. *Vstup do umenia*. Nitra : Enigma 1994. 58 s. ISBN 80-85741-18-3.
- Šemrincová, Lubica a kol. 2012. *Aktívne globálne školy 2, metodická príručka pre učiteľky a učiteľov základných a stredných škôl*. Bratislava: Človek v ohrození, o. z. 2012. 68 s. ISBN 978-80-970900-0-5.

THE WRITTEN VISEGRAD HERITAGE – PROTECTION FOR THE FUTURE

ING. MARTINA BAJZÍKOVÁ, PHD.
ING. JÁN KONIAR, PHD.

The article summarises the proceedings and the main outputs of the international project *The Written Visegrad Heritage – Protection for the Future*, which was implemented by a consortium of scholarly and cultural organisations in the Member States of the Visegrad Group (Budapest City Archives, National Library of the Czech Republic, Slovak National Library, Faculty of Biology of the University of Warsaw) in 2021 – 2022. The project was carried out by an international team of experts on the protection of written cultural heritage. The main aim of the initiative was to share professional information and examples of good practice in relation to the preservation, recovery and digitisation of written heritage for future generations.

Keywords: protection of cultural heritage; written cultural heritage; conservation, restoration; international projects

 martina.bajzikova@snk.sk
jan.koniar@snk.sk

 Národná bibliografia
Slovenská národná knižnica,
Martin

 www.snk.sk

Univerzitná knižnica Varšavskej univerzity

*„Knihy sú nazhromaždeným pokladom sveta,
vhodným dedičstvom pokolení a národov.“*
Henry David Thoreau.

Kultúrne dedičstvo každého národa je to najcennejšie, čím možno vyjadriť hodnotu minulosti, ktorú chceme zachovať do budúcnosti. K najvýpovednejším zdrojom informácií patria písomné záznamy. Písomné kultúrne dedičstvo je potrebné nielen chrániť, ale hlavne zachovávať pre budúce generácie. Jeho ochrana si vyžaduje okrem materiálneho a technického zázemia aj odborníkov rozvíjajúcich teoretické vedomosti a praktické zručnosti.

V snahe zachovať toto kultúrne dedičstvo sa u nadšencov problematiky zrodila myšlienka vytvoriť tím odborníkov v oblasti ochrany písomného dedičstva a pripraviť medzinárodný projekt, ktorý by túto myšlienku pretavil do praktickej podoby. Odbor ochrany fondov SNK bol oslovený organizáciou Archívom mesta Budapešť na zapojenie sa do medzinárodnej spolupráce v oblasti ochrany písomného kultúrneho dedičstva. Výsledkom tejto spolupráce

bola spoločná príprava a realizácia projektu **„The Written Visegrad Heritage - protection for the future“**.

Medzinárodný projekt realizovalo konzorcium v zložení Archív mesta Budapešť (žiadateľ projektu) a partnermi – Národná knižnica ČR, Slovenská národná knižnica a Fakulta biológie Varšavskej Univerzity. Úspešne schválený projekt financovaný Medzinárodným vyšehradským fondom sa realizoval v období od 01. 02. 2021 do 31. 07. 2022.

CIEĽ PROJEKTU

Pri riešení projektu sa stretol medzinárodný tím odborníkov Vyšehradskej štvorky (V4) z oblasti ochrany písomného dedičstva, ktorý si stanovil prioritu sprostredkovať základné odborné znalosti v tejto oblasti pre laickú a profesionálnu obec.

Hlavným cieľom projektu bola, a aj je nová výzva v rámci krajín V4 nadviazať spoluprácu pri ochrane písomného kultúrneho dedičstva, ktorá dovtedy absentovala. Výmenou odborných informácií

a osvedčených postupov možno ušetriť nielen čas, ale aj získať, prípadne konfrontovať odborné metódy v procesoch prevencie, záchranu a digitalizácie písomného dedičstva pre budúce generácie.

Archívne dokumenty, knižničné dokumenty a knihy sú súčasťou nášho kultúrneho dedičstva a verejného vzdelávania. V troch typoch spolupracujúcich inštitúcií (archív, knižnica, univerzita) sú uložené stovky až tisíce (km) dokumentov a kníh, ktoré je potrebné chrániť pred znehodnotením. Dosiahnuť sa to dá vedomou aktívnou a najkvalitnejšou preventívnou a konzervátorskou prácou, ktorá si vyžaduje od daných odborníkov.

VÝSTUPY PROJEKTU

V rámci projektu The Written Visegrad Heritage – Protection for the Future sa partneri zhostili úlohy vytvoriť dva výstupy.

Prvým z nich je **5-jazyčný slovník** (dostupný na internete https://bparchiv.hu/sites/default/files/atoms/files/v4_five_language_dictionary_1.pdf) z papierenskej, konzervátorskej, reštaurátorskej a fotografickej oblasti. Vo všeobecnosti možno uviesť, že jednou z prekážok pri spolupráci a hľadanií adekvátnych riešení je práve jazyková bariéra. Reštaurátori a odborníci síce publikujú štúdie v materinskom jazyku, no pre ostatných odborníkov z V4 sú nedostupné, ak neovládajú ďalší jazyk. V takýchto prípadoch môže slovník pomôcť kultúrnym inštitúciám krajín Vyšehradskej štvorky navzájom si porozumieť a sledovať profesionálny vývoj. Popri rodnom jazyku partnerov projektu (češtine, maďarčine, poľštine a slovenčine) je angličtina piatym jazykom, ktorý môže nielen zlepšiť komunikáciu, ale aj podporiť spoluprácu medzi inštitúciami.

Ďalším výstupom projektuje **manuál na prípravu núdzového protokolu**, ktorý môže pomôcť kultúrnym inštitúciám v krajinách Vyšehradskej štvorky vypracovať ich inštitucionálne núdzové protokoly. Inštitúcie v manuáli nájdu nielen stručný opis všeobecných myšlienok, zdrojov, prameňov, ale aj odporúčania založené na prípadových štúdiách, ktoré by mohli prispôbiť vlastným inštitúciám podľa potrieb, možností a zdrojov. Myšlienka vznikla ako dôsledok častejších prírodných katastrof, k čomu v nemalej miere prispieva aj globálna zmena klímy so všetkými sprievodnými znakmi. V prípade archívov

Workshop; Archív mesta Budapešť – prezentácie partnerov V4

a knižníc sú najnebezpečnejšími hrozbami záplavy, záplavy po silných dažďoch či iné živelné pohromy. V dôsledku toho sa plesne aktivizujú a rast húb na povrchoch predmetov často nenávratne poškodí alebo dokonca zničí neoceniteľné historické prameňe – naše kultúrne dedičstvo. Krajiny skúšajú rôzne metódy s cieľom vyriešiť problém a ochranu svojich zbierok. Prípadové štúdie, ktoré poskytl partneri, opisujú reálne núdzové situácie, ktorých svedkami boli účastníci a ich inštitúcie, respektíve iné inštitúcie krajín V4.

Slovenská národná knižnica v zastúpení odboru ochrany fondov sa podieľala na nasledovných výstupoch:

1. **5-jazyčný multilingvistický slovník** – preložených bolo 1 590 pojmov používaných pri reštaurovaní a konzervovaní z papierenskej či fotografickej oblasti.

Varšava; Riešitelia projektu „The Written Visegrad Heritage - Protection for the Future“

ZÁVER

2. **Workshop** zrealizovaný v SNK na pracoviskách v Martine a vo Vrútkach, kde okrem odborných diskusií sa mohli kolegovia oboznámiť aj s odbornými pracoviskami podieľajúcimi sa na ochrane fondu SNK. Súčasťou výstupov projektu bola aj účasť na workshopoch, ktoré organizovali partnerské inštitúcie.
3. Súčinnosť zainteresovaných projektových strán pri tvorbe materiálu **núdzového protokolu** „*Požiadavky na prípravu núdzového protokolu pre archívy a knižnice*“ – zdefinovanie štruktúry, základných pojmov materiálu a všeobecných pravidiel.

V rámci medzinárodnej spolupráce vznikli nové kontakty až priateľstvá ľudí, ktorých práca nielen naplňa a pre ktorých je ochrana kultúrneho bohatstva a histórie ich národa poslaním. S cieľom umožniť nazrieť aj laickej verejnosti do tejto odbornej oblasti ochrany písomného dedičstva, bola vytvorená webová stránka projektu. Verejnosť a nadšenci kultúrnych hodnôt môžu nahliadnuť do reštaurátorských, konzervačných a digitalizačných prác múzeí, archívov a knižníc na webovej stránke projektu: <https://bparchiv.hu/visegrad>.

Partneri a riešitelia projektu už počas riešenia prejavili záujem o spoluprácu v budúcnosti, preto veríme, že niektoré vízie budeme môcť zrealizovať.

ŠKOLSKÉ KNIŽNICE AKO INFORMAČNÉ A KULTÚRNE CENTRÁ ŠKÔL

16. MEDZINÁRODNÁ
KONFERENCIA, SEPTEMBER 2022

MGR. ROZÁLIA CENIGOVÁ

The 16th edition of the international conference *School Libraries as Information and Cultural Centres* was organised by the National Institute of Education and Youth under the auspices of the Ministry of Education, Science, Research and Sport. The article summarises the main topics of the international conference including an analysis of the situation of school libraries as information and cultural centres of schools in the Slovak Republic, inspiring examples of good practice in Slovak and Czech school libraries, support for reading in the family from surveys of reading in the Czech Republic and the role of the family, school, library and state in supporting reading.

Keywords: school cultural centres; literacy; education information; methods for working with books

 rozalia.cenigova@mpc-edu.sk

 Národný inštitút vzdelávania
a mládeže, Bratislava

 www.nivam.sk

Účastníci 16. medzinárodnej konferencie v Bratislave. Autor fotografie: Mgr. Ľudovít Zubko

Šestnásty ročník medzinárodnej konferencie Školské knižnice ako informačné a kultúrne centrá zorganizoval Národný inštitút vzdelávania a mládeže pod záštitou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky (ďalej len „ministerstvo školstva“). Podujatie sa konalo 8. septembra 2022 v Univerzitnej knižnici v Bratislave. Zúčastnili sa ho zástupcovia ministerstva školstva, Ministerstva kultúry Slovenskej republiky a ďalší zástupcovia z radov pedagogickej a knihovníckej verejnosti zo Slovenskej republiky a z Českej republiky.

Predchádzajúce ročníky medzinárodnej konferencie zorganizovala Slovenská pedagogická knižnica, avšak od 1. novembra 2021 sa stala organizačným útvárom Metodicko-pedagogického centra, ktoré bolo 1. júla 2022 spolu s ďalšími priamoriadenými organizáciami ministerstva školstva začlenené do Národného inštitútu vzdelávania a mládeže.

Prítomných účastníkov privítal riaditeľ odboru podpory neformálneho vzdelávania Národného inštitútu vzdelávania a mládeže Tomáš Horváth.

Medzinárodnú konferenciu slávnostne otvorila zástupkyňa ministerstva školstva Slávka Veningerová. V úvodnom prejave okrem iného ocenila usilovnú a systematickú prácu školských knižníc, ktorou sa podieľajú na zvyšovaní kvality vzdelávania a realizovaní vzdelávacích a kultúrno-spoločenských podujatí: „Zapojenie skoro 1 300 základných a stredných škôl zo Slovenskej republiky i z Českej republiky s vyše 140 000 účastníkmi do kreatívnych projektov Národného inštitútu vzdelávania a mládeže aj počas pandémie je nádherným príkladom vo Vašom snažení o dobro a vzdelanosť Vašich žiakov, o snahu upevňovať schopnosť žiakov čítať s porozumením, udržiavať živosť vlastného jazyka a propagovať literatúru.“ Prihovor ukončila prianím podnetných diskusií, plodnej výmeny skúseností a entuziazmu do ďalšej odbornej práce.

Odborný program medzinárodnej konferencie začala prednáškou *Analýza stavu školských knižníc za rok 2021 a projekty na podporu čítania* metodička pre školské knižnice **Rozália Cenigová** z oddelenia

Slovenskej pedagogickej knižnice, ktoré je súčasťou odboru podpory neformálneho vzdelávania Národného inštitútu vzdelávania a mládeže. Vo svojej skrátenej prednáške odprezentovala prostredníctvom tabuliek, grafov, fotografií a stručných komentárov aktuálny stav školských knižníc na Slovensku najmä v oblasti knižničného fondu, používateľov, výpožičiek, vzdelávacích a kultúrno-spoločenských podujatí, informačných technológií a hospodárení školských knižníc. Takisto pútavým a inšpirujúcim spôsobom informovala o výsledkoch októbrových projektov zameraných na kreatívnu podporu čítania a činnosť metodického centra pre školské knižnice, ktoré bolo súčasťou Slovenskej pedagogickej knižnice do 30. októbra 2021.

STAV ŠKOLSKÝCH KNIŽNÍC NA SLOVENSKU A PROJEKTY NA PODPORU ČÍTANIA

V úvode prednášky metodička pre školské knižnice uviedla, že školské knižnice sú súčasťou knižničného systému Slovenskej republiky. Pri práci sa riadia týmito dvoma právnymi dokumentmi:

- zákonom č. 126/2015 Z. z. o knižniciach a o zmene a doplnení zákona č. 206/2009 Z. z. o múzeách a o galériách a o ochrane predmetov kultúrnej hodnoty a o zmene zákona Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov v znení zákona č. 38/2014 Z. z. (ďalej len „zákon o knižniciach“),
- vyhláškou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky č. 201/2016 Z. z., ktorou sa ustanovujú podrobnosti o spôsobe vedenia odbornej evidencie knižničných dokumentov a o revízii a vyradovaní knižničného fondu v knižniciach.

Zvlášť oboznámila účastníkov so znením § 10 zákona o knižniciach, ktorý definuje školskú knižnicu, jej zameranie, pôsobnosť, úlohy, vymedzuje okruh odborných knižničných činností, spôsob a podmienky poskytovania knižnično-informačných služieb. Ďalej poznamenala, že základným východiskovým materiálom pre spracovanie analýzy stavu školských knižníc boli štatistické údaje, ktoré

uviedli školské knižnice vo *Výkaze o školskej a akademickej knižnici Škol (MŠVVŠ SR) 10 – 01 za rok 2021* (ďalej len „štatistický výkaz“). Doplňujúcimi informáciami boli interné správy a poznatky metodičky pre školské knižnice zo 692 poskytnutých odborných konzultácií počas zberu štatistických údajov od 10. januára 2022 do 3. marca 2022, informácie z printových a elektronických médií, riadené telefonické rozhovory s vybranými zriaďovateľmi školských knižníc a školskými knihovníkmi a písomne vyžiadané informácie od spravodajských jednotiek. Štatistický výkaz za rok 2021 už obsahoval zredukovaný zber štatistických ukazovateľov, (zo 47 štatistických ukazovateľov klesol počet na 21 štatistických ukazovateľov), a to vďaka spolupráci zástupcov z ministerstva školstva, Ministerstva kultúry Slovenskej republiky, Slovenskej národnej knižnice, Centra vedecko-technických informácií Slovenskej republiky a zástupcu Slovenskej pedagogickej knižnice v novembri 2020 a v marci 2021.

POČET ŠKÔL A ŠKOLSKÝCH KNIŽNÍC

K 31. decembru 2021 bolo evidovaných **1 531 školských knižníc**, ktoré boli zriadené v súlade so zákonom o knižniciach. Ako organizačné útvary základných škôl, gymnázií, stredných odborných škôl, konzervatórií a škôl pre **žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami** poskytovali informačné a dokumentačné zabezpečenie výchovy a vzdelávania a výchovno-vzdelávacích potrieb (Tabuľka 1).

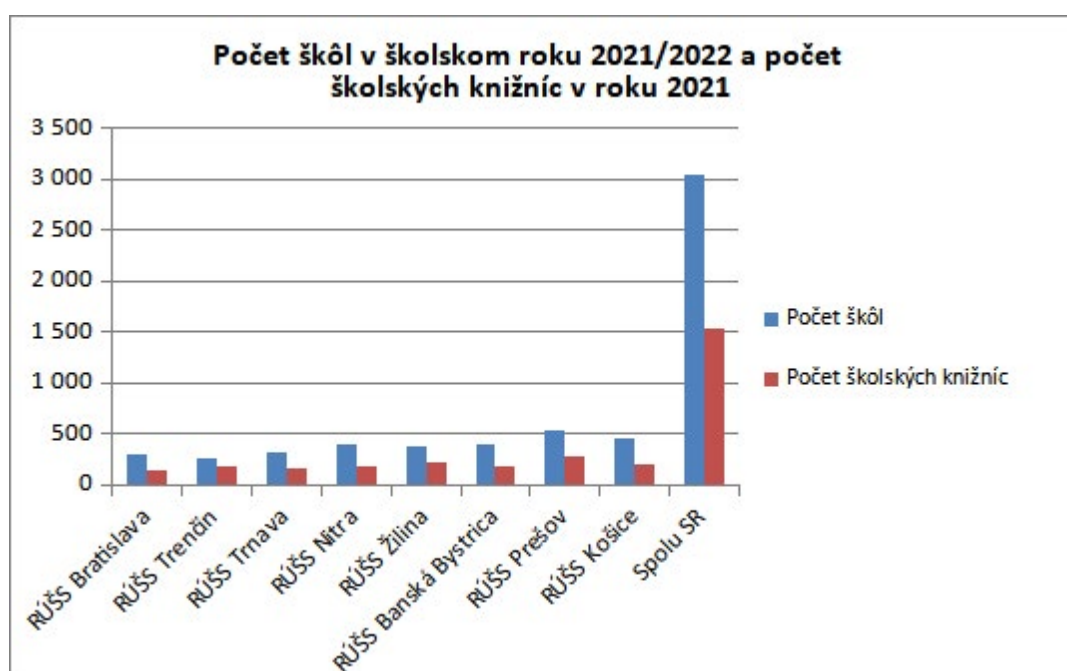
V roku 2021 bolo zrušených 7 školských knižníc v dôsledku vyradenia 7 škôl zo siete škôl a školských zariadení ministerstvom školstva, jedna školská knižnica bola zrušená z dôvodu zlúčenia dvoch školských knižníc do jednej (išlo o zlúčenie dvoch škôl do spojenej školy). Zriadené boli 4 nové školské knižnice, pričom tri vznikli vďaka finančnej podpore z eurofondovej výzvy zameranej na *budovanie a zlepšenie technického vybavenia jazykových učební, školských knižníc, odborných učební rôzneho druhu v základných školách v rámci Integrovaného regionálneho operačného programu (IROP-PO2-SC222-2016-13)*, ktorý riadi Ministerstvo investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie Slovenskej republiky.

Tabuľka 1 Počet škôl a školských knižníc v rokoch 2020 a 2021. Zdroj: Rozália Cenigová

Ukazovateľ	2020	2021	Nárast/pokles (%)
Počet škôl	3 014	3 040	+0,86
Počet škôl so školskými knižnicami	1 534	1 531	-0,20
z toho integrované s verejnou knižnicou	24	23	-4,17

Ako zaujímavosť uvádzame, že najväčšie percentuálne zastúpenie školských knižníc v pomere k fungujúcim školám eviduje Regionálny úrad školskej správy

Trenčín, a to 71 %. Najmenšie percentuálne zastúpenie zase eviduje Regionálny úrad školskej správy Košice, a to 43 % (Graf 1).

Graf 1 Počet škôl v školskom roku 2021/2022 a počet školských knižníc v roku 2021 v rámci regionálneho úradu školskej správy v sídle kraja. Zdroj: Rozália Cenigová

KNIŽNIČNÝ FOND

Školské knižnice k 31. decembru 2021 evidovali **5 889 029 knižničných jednotiek** (Tabuľka 2). Po prepočítaní uvedeného počtu knižničných jednotiek s 1 531 školskými knižnicami pripadlo na jednu školskú knižnicu približne **3 847 knižničných jednotiek**, čo je až o 50 knižničných jednotiek viac ako v roku 2020. Na jedného registrovaného používateľa pripadlo 25 knižničných jednotiek. Trochu zarážajúco vyznieva fakt, že skoro 70 % školských knižníc vykázalo len knižný fond (knihy a zviazané periodiká). Zvyšných 30 % školských knižníc vo svojich knižnič-

ných fondoch sprístupňovalo aj audiovizuálne a elektronické dokumenty a iné špeciálne dokumenty.

Po prepočítaní na jednu školskú knižnicu pripadlo **0,66 titulu periodika**, čo je v poriadku, lebo do tohto štatistického ukazovateľa už školské knižnice nezapočítavajú periodiká, ktoré sa odoberajú do zborovní a do kabinetov a ktoré potom vo forme daru dostávajú, často s mnohými chýbajúcimi číslami periodík, do svojich knižničných fondov.

Školské knižnice získali ročný prírastok najčastejšie formou nákupu, darom alebo bezodplatným prevodom.

Ročný prírastok knižničných jednotiek sa zvýšil

oproti predchádzajúcemu štatistickému obdobiu až o 99 % a vykázalo ho až 70 % školských knižníc. V roku 2020 to bol nárast len o 12 %.

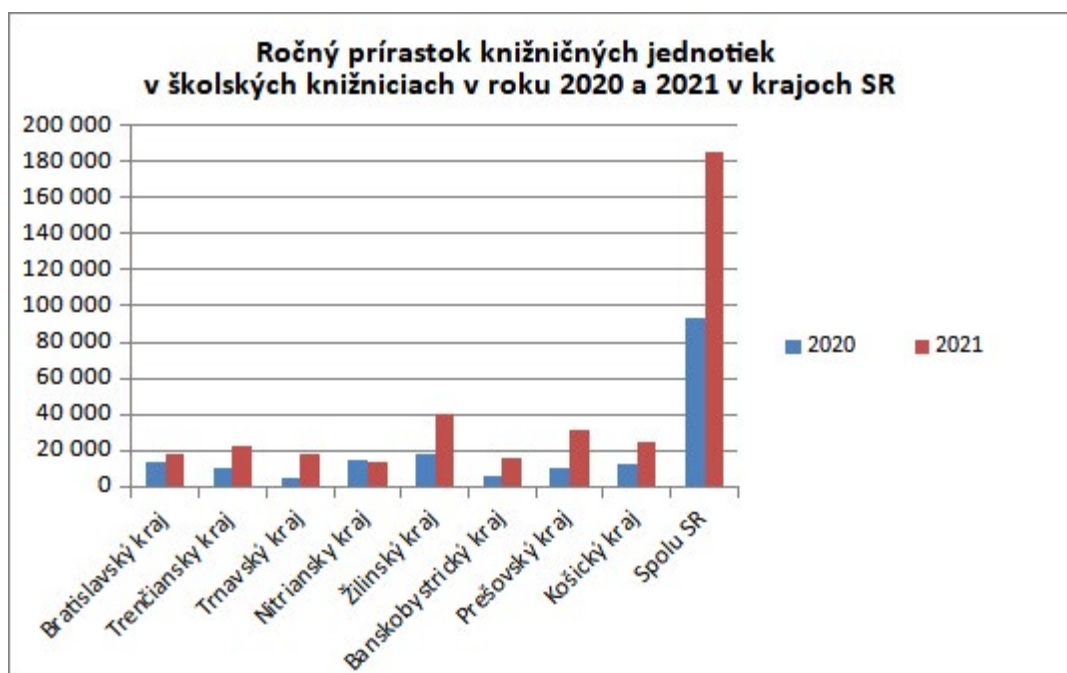
Ročný prírastok knižničných dokumentov výrazne pozitívne ovplyvnili možnosti akvizície knižničných fondoch v rámci realizácie:

- ➔ eurofondovej výzvy Ministerstva investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie Slovenskej republiky;
- ➔ výzvy *Čitateľská, matematická a prírodovedná gramotnosť v základnej škole*, ktorú vyhlásilo ministerstvo školstva ako sprostredkovateľský orgán pre prioritnú os *Vzdelávanie* operačného programu *Ľudské zdroje*;
- ➔ dopytovo-orientovanej výzvy, ktorú takisto vyhlá-

silo ministerstvo školstva s **cieľom zvýšiť kvalitu vzdelávania na gymnáziách v oblastiach čitateľskej, matematickej, finančnej a prírodovednej gramotnosti**;

- ➔ rozvojového projektu *Čítame radi* (podporených 471 základných škôl celkovou sumou 348 228 €) a rozvojového projektu *Čítame radi 2* (551 základných škôl celkovou sumou 400 000 €), ktoré vyhlásilo ministerstva školstva.

Najväčší nárast ročného prírastku knižničných jednotiek zaznamenali **školské knižnice z Trnavského kraja**, a to až **o 236,11 %**. O niečo menší nárast vykázali **školské knižnice z Prešovského kraja (193,37 %)**. Najmenší nárast uviedli **školské knižnice z Nitrianskeho kraja (7,20 %)**.

Graf 2 Ročný prírastok knižničných jednotiek v školských knižniciach v rokoch 2020 a 2021 v krajoch Slovenskej republiky. Zdroj: Rozália Cenigová

Oproti roku 2020 až 87 % školských knižníc integrovaných s verejnými knižnicami dosiahlo nárast ročného prírastku knižničných jednotiek, a to až o 297,99 %. Negatívnu správou je, že ďalších 13 % nedoplnilo knižničné fondy ani o jednu knižničnú jednotku.

Školské knižnice vyradili zo svojich knižničných fondov celkovo 95 386 knižničných jednotiek (20,70 %), pretože nezodpovedali odbornej špecia-

lizácii danej školy, boli multiplikatóm alebo duplikátom knižničného dokumentu, z obsahovej stránky boli zastarané, respektíve išlo o poškodené alebo stratené tituly.

Je potrebné ešte uviesť dôležitú skutočnosť, že buď v dôsledku nesprávneho vykázania evidovaného počtu knižničných jednotiek za rok 2020, alebo za rok 2021, bola zistená odchýlka 25 454 knižničných jednotiek v celkovom sumáre evidovaných knižničných jednotiek k 31. decembru 2021.

Tabuľka 2 Knižničný fond v školských knižniciach v rokoch 2020 a 2021. Zdroj: Rozália Cenigová

Ukazovateľ	2020	2021	Nárast/pokles (%)
Knižničné jednotky spolu	5 825 273	5 889 029	+1,09
z toho knihy a zviazané periodiká	5 693 490	5 759 651	+1,16
Počet titulov dochádzajúcich periodík	1 096	1 016	-7,30
Ročný prírastok knižničných jednotiek	92 960	184 596	+98,56
Úbytky knižničných jednotiek	79 031	95 386	+20,70

POČET POUŽÍVATEĽOV

Celkový počet **registrovaných používateľov** sa i napriek náročnému obdobiu znížil oproti roku 2020 len o **15 %** (Tabuľka 3). Dokonca až **32 % školských knižníc** vykázalo rovnaký počet registrovaných používateľov a potenciálnych používateľov. Tieto štatistické údaje je potrebné brať do určitej miery len ako orientačné, keďže metódička pre školské knižnice pri kontrole štatistických výkazov počas zberu štatistických údajov zistila, že veľké množstvo spravodajských jednotiek správne nepochopilo termín registrovaní používateľa. V tomto ukazovateli navyše vykazovali registrovaných používateľov, ktorí fyzicky síce nenavštívili školskú knižnicu počas roka 2021, ale boli len registrovaní v roku 2020 alebo v predchádzajúcich rokoch. Po ukončení štatistického zberu za rok 2021 poslala metódička pre školské knižnice dotknutým 228 spravodajským jednotkám, ktoré včas neurobili opravu v tomto štatistickom ukazovateli, metodické usmernenie, týkajúce sa evidencie registrovaných používateľov v súlade s platnou legislatívou.

dajských jednotiek správne nepochopilo termín registrovaní používateľa. V tomto ukazovateli navyše vykazovali registrovaných používateľov, ktorí fyzicky síce nenavštívili školskú knižnicu počas roka 2021, ale boli len registrovaní v roku 2020 alebo v predchádzajúcich rokoch. Po ukončení štatistického zberu za rok 2021 poslala metódička pre školské knižnice dotknutým 228 spravodajským jednotkám, ktoré včas neurobili opravu v tomto štatistickom ukazovateli, metodické usmernenie, týkajúce sa evidencie registrovaných používateľov v súlade s platnou legislatívou.

Tabuľka 3 Používatelia v školských knižniciach v rokoch 2020 a 2021. Zdroj: Rozália Cenigová

Ukazovateľ	2020	2021	Nárast/pokles (%)
Registrovaní používatelia	273 785	233 146	-14,84
Potenciálni používatelia	492 175	486 918	-1,07

VÝPOŽIČKY

Celkový počet výpožičiek sa oproti roku 2020 zvýšil o **12 %**, pričom po prepočítaní na jedného registrovaného používateľa pripadli 3 výpožičky (Tabuľka 4). **Počet prezenčných výpožičiek**, teda počet knižničných dokumentov, s ktorými pracovali používatelia v priestoroch školskej knižnice alebo boli zapožičané na vyučovaciu hodinu, sa zvýšil až o **33 %**.

Z dôvodu pandémie koronavírusu zaznamenali výrazný pokles výpožičiek školské knižnice integrované s verejnými knižnicami, a to zníženie až o **22,14 %**.

Po prepočítaní celkového počtu prevádzkových hodín – výpožičných hodín s 1 531 školskými knižnicami vyšlo, že jedna školská knižnica týždenne poskytovala knižnično-informačné služby v priemere **5 hodín a 16 minút**. Je dôležité hneď poznamenať, že do týchto prevádzkových hodín – výpožičných hodín – školské knižnice už započítali vyučovacie hodiny, ktoré boli pravidelne odučené v priestoroch školských knižníc a ktoré boli zároveň uvedené v ozname výpožičných hodín na dverách danej školskej knižnice.

Tabuľka 4 Výpožičky v školských knižniciach v rokoch 2020 a 2021. Zdroj: Rozália Cenigová

Ukazovateľ	2020	2021	Nárast/Pokles (%)
Výpožičky spolu	650 627	730 130	+12,22
v tom	prezenčné	366 768	+33,15
	absenčné	363 362	-3,15
Počet prevádzkových hodín pre používateľov za týždeň	7 757	7 906	+1,92

PODUJATIA PRE POUŽÍVATEĽOV

Školské knižnice počas dištančnej formy vzdelávania v roku 2021 zorganizovali **8 814 vzdelávacích a kultúrno-spoločenských podujatí** s cieľom podporiť čitateľské návyky, rozvíjať informačné schopnosti a zručnosti, kognitívne schopnosti a osobné talenty žiakov a ostatných používateľov z radov školskej komunity (Tabuľka 5). Po prepočítaní počtu školských knižníc s celkovým počtom podujatí vychádzalo na jednu školskú knižnicu približne 6 kultúrnych a výchovno-vzdelávacích podujatí.

Na doplnenie uvedeného podotýkame, že školské knižnice zorganizovali niektoré kultúrne podujatia aj v rámci zapojenia sa do projektov metodického

centra pre školské knižnice (napr. 10. ročník celoslovenského projektu *Záložka do knihy spája slovenské školy*, 12. ročník česko-slovenského projektu *Záložka do knihy spája školy*, 17. ročník celoslovenského projektu *Najzaujímavejšie podujatie školskej knižnice*) alebo sa zapojili do projektov, ktoré organizovali iné inštitúcie. Na ilustráciu môžeme spomenúť najznámejšie projekty: 22. ročník *Týždňa slovenských knižníc*, celoslovenská kampaň *Les ukrytý v knihe*, celoslovenská súťaž *Čítajme s Osmijankom – pridaj sa aj ty!*, 67. ročník celoštátnej súťažnej prehliadky v umeleckom prednese poézie a prózy v tvorbe detských recitačných kolektívov a divadiel poézie *Hviezdoslavov Kubín*.

Tabuľka 5 Podujatia pre používateľov v školských knižniciach v rokoch 2020 a 2021. Zdroj: Rozália Cenigová

Ukazovateľ	2020	2021	Nárast/pokles (%)
Vzdelávacie a kultúrno-spoločenské podujatia pre používateľov	8 728	8 814	+0,99

OKTÓBROVÉ PROJEKTY METODICKÉHO CENTRA PRE ŠKOLSKÉ KNIŽNICE ZAMERANÉ NA KREATÍVNU PODPORU ČÍTANIA

Metodické centrum pre školské knižnice pri príležitosti októbra ako **Medzinárodného mesiaca školských knižníc 2021** zorganizovalo:

➔ 12. ročník česko-slovenského projektu *Záložka do*

knihy spája školy na tému *Očarujúci svet knižných príbehov, rozprávok a básní*.

Do česko-slovenského projektu sa zapojilo 934 základných škôl a osemročných gymnázií z Českej republiky a zo Slovenskej republiky s 107 234 žiakmi. Česko-slovenský projekt sa realizoval v spolupráci s Knižnicou Jiřího Mahena v Brne.

➔ 10. ročník celoslovenského projektu *Záložka do knihy spája slovenské školy* na tému *Významné osobnosti slovenskej literatúry – Pavol Országh Hviezdoslav (100. výročie úmrtia) a Božena Slančíková-Timrava (70. výročie úmrtia)*.

Do uvedeného celoslovenského projektu sa zapojilo 170 stredných škôl s 8 495 žiakmi.

Cieľom oboch projektov bolo pomôcť slovenským a českým pedagógom a školským knihovníkom vytvárať v triedach tvorivú a priateľskú atmosféru, ktorá bude podnecovať žiakov k čítaniu kníh a následne k zanietným diskusiám o prečítaných príbehoch, prípadne k výtvarnému stvárneniu literárneho motívu z prečítaného textu na záložke. Rovnako ich zámerom bolo, aby školy vzájomnú výmenu záložiek využili k nadviazaniu spolupráce, výmene dobrých príkladov z praxe a takisto k poznávaniu histórie, kultúry, jazyka, literatúry či regionálnych zvykov v oboch republikách. Bonusom uvedených projektov pre samotných žiakov bolo zažiť potešenie z tejto tvorivej činnosti, obohatiť sa o skúsenosť zo sústredenej práce pri výrobe záložky a takisto i získanie pocitu hrdosti nad dobre odvedenou prácou. Žiaci sa zároveň učili preberať spoločné rozhodovanie o tom, čo sa ich osobne týkalo, a čestne si splniť svoj záväzok voči neznámemu rovesníkovi z pridelenej partnerskej školy.

Metodička pre školské knižnice si pre účastníkov pripravila výber z originálnych, výnimočných a inšpiratívnych aktivít a podujatí, ktoré zorganizovali českí a slovenskí školskí koordinátori na podporu kreatívneho čítania žiakov a prehĺbenie priateľstva medzi slovenskými a českými školami, prípadne medzi slovenskými školami v rámci krajov Slovenskej republiky, s cieľom zmysluplne naplniť poslanstvo uvedených projektov.

Metodické centrum pre školské knižnice pri príležitosti **Medzinárodného dňa školských knižníc (25. októbra 2021)** zorganizovalo 17. ročník celoslovenského projektu *Najzaujímavejšie podujatie školskej knižnice* na tému *Radostná podpora zážitkového učenia školskou knižnicou*. Do celoslovenského projektu sa zapojilo 158 školských knižníc s 8 495 účastníkmi.

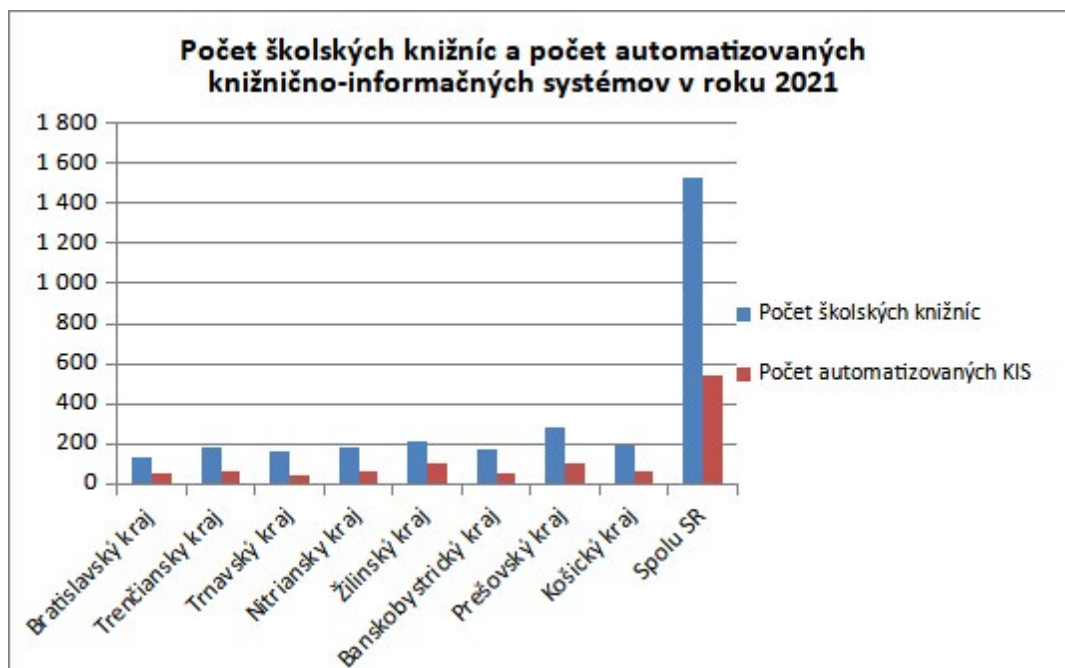
Celoslovenský projekt sa konal pod záštitou ministerstva školstva. Jeho cieľom bolo zábavnými formami práce s knihou podporiť u žiakov dobrý a trvalý vzťah ku knihe, školskej knižnici, čítaniu a k poznávaniu nového. Takisto jeho zámerom bolo, aby každý žiak mohol prispieť svojou inšpiráciou a talentom k slávnostnému priebehu osláv Medzinárodného dňa školských knižníc.

Informácie o uvedených projektoch boli už sčasti publikované pod názvom *Čitateľské aktivity školských knižníc v roku 2021* (Knižnica, 2022, roč. 23, č. 1, s. 51 – 62).

INFORMAČNÉ TECHNOLOGIE

Oproti predchádzajúcemu štatistickému obdobiu sa počet automatizovaných knižnično-informačných systémov v školských knižniciach zvýšil približne o 6 % (Tabuľka 6). Pri tomto štatistickom ukazovateli je potrebné uviesť, že školské knižnice mohli vykázať už aj elektronické programy (napr. aScAgenda, eŠkola) so zapracovaným modulom Knižnica, ktorý im umožňoval zapisovať všetky povinné údaje v súlade s platným právnym stavom v oblasti vedenia povinnej odbornej evidencie knižničných dokumentov. Školské knižnice pracovali najčastejšie s týmito automatizovanými knižnično-informačnými systémami: Biblib, Clavius, Knižničný systém pre malé a stredné knižnice, Proflib a Tritius. Na druhej strane je potrebné zdôrazniť, že až 65 % školských knižníc buď nevlastní, alebo nepracuje s automatizovaným knižnično-informačným systémom. Školské knižnice, ktoré si v rokoch 2006 – 2009, 2011 a 2013 zakúpili automatizovaný knižnično-informačný systém v rámci rozvojového projektu ministerstva školstva *Elektronizácia a revitalizácia školských knižníc* a prestali ho využívať pri evidenciách, ho nevykazovali, hoci ho stále vlastnia. Pri riadenom rozhovore uvádzali najčastejšie nedostatok finančných prostriedkov na pokrytie nákladov na servis počítačov a tlačiarň, ročnú aktualizáciu automatizovaných knižnično-informačných systémov, morálnu opotrebovanosť počítačov – nedostatok finančných prostriedkov na kúpu nových počítačov alebo aj zmenu školských knihovníkov, ktorí nevedia pracovať s daným automatizovaným knižnično-informačným systémom.

Ako zaujímavosť uvádzame, že **najväčšie percentuálne zastúpenie počtu automatizovaných knižnično-informačných systémov** v porovnaní s počtom školských knižníc je v **Žilinskom kraji**, a to až **48,48 %**. **Najmenšie percentuálne zastúpenie** je v **Trnavskom kraji**, len **26,95 %** (Graf 3).

Graf 3 Počet školských knižníc a počet automatizovaných knižnično-informačných systémov v roku 2021 v krajoch Slovenskej republiky. Zdroj: Rozália Cenigová

V štatistickom výkaze uviedlo 92 školských knižníc, že má umiestnený **online katalóg na internete**. Oproti roku 2020 ide síce o nárast až o **21,05 %**, ale v skutočnosti môže mať vystavený online katalóg oveľa menší počet školských knižníc. Dá sa predpokladať, že opäť došlo k mylenej interpretácii daného

termínu. Pri riadenom rozhovore už v minulosti bolo zistené, že niektoré školské knižnice nesprávne vykazovali zoznam knižničných dokumentov spracovaných vo wordovom dokumente alebo excelovom dokumente ako online katalóg.

Tabuľka 6 Informačné technológie v školských knižniciach v rokoch 2020 a 2021. Zdroj: Rozália Cenigová

Ukazovateľ	2020	2021	Nárast/pokles (%)
Automatizovaný knižnično-informačný systém	512	544	+6,25
Online katalóg školskej knižnice na internete	76	92	+21,05

HOSPODÁRENIE ŠKOLSKÝCH KNIŽNÍC

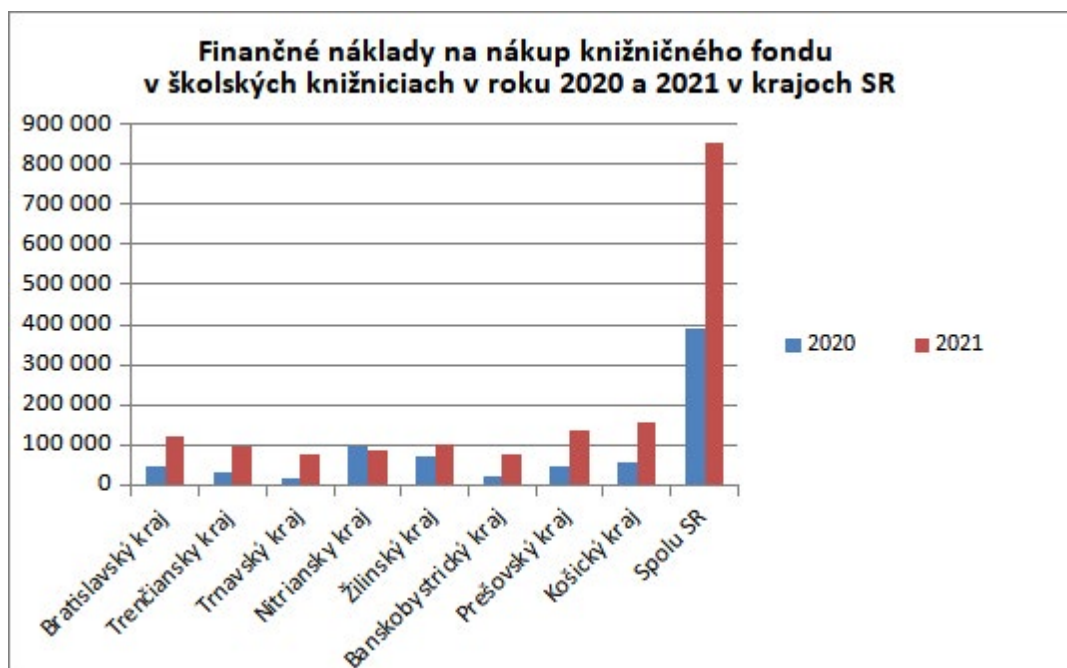
Finančné náklady na nákup knižničného fondu sa oproti roku 2020 zvýšili až o **117,64 %**, kým v roku 2020 to bolo len o 17 % (Tabuľka 7). Je dôležité poznamenať, že približne len 60 % školských knižníc v tomto štatistickom ukazovateli vykázalo finančné prostriedky, ktoré získali predovšetkým vďaka realizácii spomenutých dvoch rozvojových projektov *Čítame radi*. Do uvedeného objemu boli započítané

aj finančné prostriedky vyčlenené z rozpočtu školy alebo získané od vyšších územných celkov, nadácií, občianskych združení či Rady rodičov.

Najväčšie finančné náklady na nákup knižničného fondu (Graf 5) vynaložili zriaďovatelia školských knižníc v **Trnavskom kraji** (**337,47 %**). V zostupnom poradí nasledujú školské knižnice v Banskobystrickom kraji (213,09 %), školské knižnice v Prešovskom kraji (199,32 %), školské knižnice v Trenčianskom kraji (198,40 %), školské knižnice v Košickom kraji (173,72 %), školské knižnice v Bratislavskom kraji (172,84 %) a školské knižnice v Žilinskom kraji

(27,86 %). Len zriaďovatelia školských knižníc v **Nitrianskom kraji vynaložili menej finančných pro-**

striedkov na nákup knižničných dokumentov ako v roku 2020, a to až o 10,79 %.

Graf 4 Finančné náklady na nákup knižničného fondu v školských knižniciach v rokoch 2020 a 2021 v krajoch Slovenskej republiky. Zdroj: Rozália Cenigová

Takisto bol zaznamenaný nárast finančných prostriedkov na nákup knižničných dokumentov v školských knižniciach integrovaných s verejnými

knižnicami, a to až o **330,09 %**. Nárast finančných prostriedkov vykázalo 83 % školských knižníc integrovaných s verejnými knižnicami.

Tabuľka 7 Hospodárenie v školských knižniciach v rokoch 2020 a 2021. Zdroj: Rozália Cenigová

Ukazovateľ	2020	2021	Nárast/pokles (%)
Finančné náklady na nákup knižničného fondu	392 568	854 380	+117,64

ČINNOSŤ METODICKÉHO CENTRA PRE ŠKOLSKÉ KNIŽNICE

Metodička pre školské knižnice v ďalšej časti prednášky v krátkosti oboznámila prítomných s formami a metódami strategickej práce:

→ **poskytovanie odborného poradenstva** zriaďovateľom školských knižníc a školským knihovníkom v rámci výkonu odborných knižničných činností (napr. doplňovanie knižničného fondu; odborná

evidencia a spracovanie knižničných dokumentov; vykonanie revízie knižničného fondu; vyradovanie knižničných dokumentov; organizácia, uchovávanie a ochrana knižničného fondu a poskytovanie knižnično-informačných služieb), pri zriadení, zlúčení alebo zrušení školskej knižnice, pri vyplňovaní štatistického výkazu (3 412 písomne evidovaných konzultácií),

→ **priebežná aktualizácia informácií a metodických dokumentov** v časti Školské knižnice v rámci webového sídla oddelenia Slovenskej pedagogickej knižnice,

- ➔ **vypracovanie a aktualizácia 6 metodických materiálov** (napr. metodické usmernenie č. 1/2021 k povinným evidenciám školskej knižnice, metodické usmernenie č. 2/2021 pre školské knižnice k zápisu knižničných dokumentov do prírastkového zoznamu, metodický pokyn k povinnému uzatvoreniu odbornej evidencie v školskej knižnici za rok 2021),
- ➔ **vytvorenie *Webového registra* pre zber štatistických údajov o školskej knižnici za rok 2021** pre ministerstvo školstva,
- ➔ **aktualizácia elektronickej metodickéj bázy *Automatizované knižnično-informačné systémy a Príklady dobrej praxe zo školských knižníc***,
- ➔ **aktualizácia Adresára regionálnych knižníc** poskytujúcich metodickú pomoc pre školské knižnice,
- ➔ **aktualizácia Adresára školských knižníc v Slovenskej republike**,
- ➔ **organizovanie vzdelávacích podujatí** (napr. 15. medzinárodná konferencia *Školské knižnice ako informačné a kultúrne centrá škôl*, dva celoslovenské online odborné semináre zamerané na vedenie povinných odborných evidencií školskej knižnice a na elektronizáciu školských knižníc),
- ➔ **príprava, realizácia a vyhodnotenie projektov** zameraných na podporu a rozvoj čitateľskej gramotnosti (napr. 12. ročník česko-slovenského projektu pre základné školy a osemročné gymnáziá *Záložka do knihy spája školy*, 10. ročník celoslovenského projektu pre stredné školy *Záložka do knihy spája slovenské školy*, 17. ročník celoslovenského projektu *Najzaujímavejšie podujatie školskej knižnice*),
- ➔ **vyhodnotenie plnenia** Uznesenia vlády Slovenskej republiky č. 620/2014 týkajúceho sa Stratégie rozvoja slovenského knihovníctva na roky 2015 – 2020: vyhodnotenie za rok 2020 (materiál bol vypracovaný pre potreby ministerstva školstva),
- ➔ **vyhodnotenie plnenia** Stratégie rozvoja slovenského knihovníctva na roky 2015 – 2020 za sieť školských knižníc (materiál bol vypracovaný pre potreby Ministerstva kultúry Slovenskej republiky),
- ➔ **prednášková činnosť** (tri prednášky),
- ➔ **publikačná činnosť** (publikovaných 13 článkov),
- ➔ **propagačná činnosť** v slovenských a zahraničných printových a elektronických médiách,
- ➔ **edičná činnosť** (zostavenie a vydanie elektronickeho zborníka z 15. medzinárodnej konferencie *Školské knižnice ako informačné a kultúrne centrá škôl*),

- ➔ **členstvo v pracovných komisiách** (napr. Fond na podporu umenia).

OCEŇOVANIE VÍTAZOV CELOSLOVENSKEHO PROJEKTU NAJZAUJÍMAVEJŠIE PODUJATIE ŠKOLSKEJ KNIŽNICE

Po úvodnej prednáške nasledoval **slávnostný akt oceňovania víťazov 17. ročníka celoslovenského projektu *Najzaujímavejšie podujatie školskej knižnice*** k *Medzinárodnému dňu školských knižníc 25. októbra 2021*. Na začiatku metodička pre školské knižnice stručne informovala o priebehu realizácie a vyhodnotení celoslovenského projektu. Slávnostný akt vykonala zástupkyňa Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky Slávka Veningerová spoločne s riaditeľom odboru podpory neformálneho vzdelávania Národného inštitútu vzdelávania a mládeže Tomášom Horváthom.

Na **1. mieste** sa umiestnila **Základná škola na Lipovej ulici v Spišskej Novej Vsi**. Za zorganizovanie podujatia *Kniha oslavuje* získala šek v hodnote 500 € na nákup kníh do knižničného fondu.

Na **2. mieste** sa umiestnilo **Gymnázium Ladislava Novomeského v Bratislave**. Za zorganizovanie podujatia *Cesta k Lacovi Novomeskému* získalo šek v hodnote 400 € na nákup kníh do knižničného fondu.

Na **3. mieste** sa umiestnila **Špeciálna základná škola v Zlatých Klasoch**. Za zorganizovanie podujatia *V kráľovstve rozprávok* získala šek v hodnote 300 € na nákup kníh do knižničného fondu.

Na **4. mieste** sa umiestnila **Spojená škola na Panákovej ulici v Bratislave**. Za zorganizovanie podujatia *Čitateľské mosty* získala šek v hodnote 200 € na nákup kníh do knižničného fondu.

Na **5. mieste** sa umiestnila **Základná škola na Pugačevovej ulici v Humennom**. Za zorganizovanie podujatia *Čarovný svet knihovočielok* získala šek v hodnote 200 € na nákup kníh do knižničného fondu.

Na **6. mieste** sa umiestnila **Základná škola v Nesvadoch**. Za zorganizovanie podujatia *Indiánska cesta do školskej knižnice* získala šek v hodnote 200 € na nákup kníh do knižničného fondu.

Na **7. mieste** sa umiestnila **Stredná odborná škola obchodu a služieb v Trenčíne**. Za zorganizovanie

podujatia *Hobití večierok – vitajte vo svete fantasy* získala šek v hodnote 200 € na nákup kníh do knižničného fondu.

Na **8. mieste** sa umiestnila **Základná škola s materskou školou Jána Bakossa v Banskej Bystrici**. Za zorganizovanie podujatia *Cesta okolo sveta za jeden deň* jej **Klub mladých čitateľov Albatros** (www.kmc.sk) venoval knihy v hodnote 150 € do knižničného fondu.

Na **9. mieste** sa umiestnila **Základná škola – Grundschule v Kežmarku**. Za zorganizovanie podujatia *Jesenné zážitkové vyučovanie* jej **Vydavateľstvo Tatran** venovalo knihy v hodnote 150 € do knižničného fondu.

Na **10. mieste** sa umiestnila **Spojená škola na Tilgnerovej ulici v Bratislave**. Za zorganizovanie podujatia *Tilgnerácky festival zážitkov – TIFEZA* jej **Akciová spoločnosť ŠEVT** venovala 50 výťažkov anglických novín **First News priamo z Veľkej Británie z ročníka 2019/2020** a knihy **Practice Book a Course Book** v hodnote 150 € do knižničného fondu.

Na **11. mieste** sa umiestnila **Spojená škola internátna v Trenčíne**. Za zorganizovanie podujatia *Môj literárny vzor* jej **Knižná edícia pre malých čitateľov Stonožka** (www.stonozka.sk) venovala knihy v hodnote 80 € do knižničného fondu.

Na **12. mieste** sa umiestnila **Stredná odborná škola obchodu a služieb v Galante**. Za zorganizovanie podujatia *Radostná práca s knihami* jej **Knižná edícia pre mladých čitateľov YOLI** (www.yoli.sk) venovala knihy v hodnote 80 € do knižničného fondu.

V závere slávnostného oceňovania školských knižníc poďakovala metodička pre školské knižnice ministerstvu školstva za prevzatie záštity nad uvedeným celoslovenským projektom, zástupkyňi ministerstva školstva a riaditeľovi odboru podpory neformálneho vzdelávania Národného inštitútu vzdelávania a mládeže za slávnostné oceňovanie školských knižníc a partnerom celoslovenského projektu za udeľenie knižných darov. Rovnako vyjadrila veľkú vďaku všetkým, ktorí sa podieľali na príprave, propagácii a realizácii osláv Medzinárodného dňa školských knižníc a umožnili každému účastníkovi, aby mohol prispieť svojou inšpiráciou a svojimi vedomosťami k originálnemu priebehu podujatia a zároveň v ňom mohol prejavíť svoj osobný talent. Osobitne im vyjadrila vďaku za ich nadšenie, voľný čas a úsilie, ktoré venovali príprave obdivuhodných, vtipných a inšpirujúcich čitateľských aktivít a ktoré zrealizovali v rámci svojich podujatí.

ĎALŠÍ PROGRAM MEDZINÁRODNEJ KONFERENCIE

Doobedňajší program konferencie následne pokračoval inšpirujúcou prednáškou vzácneho hosta z Českej republiky, riaditeľa Knihovničkeho inštitútu Národnej knižnice Českej republiky v Prahe **Víta Richtera**, ktorý v prednáške *Podpora čtenářství v rodině z pohledu průzkumů čtenářství v České republice* zaujímavým spôsobom interpretoval poznatky o celoštátnom reprezentatívnom prieskume detí z roku 2021. Podrobnejšie informoval napríklad o čítaní rodičov a ich vplyve na čítanie detí vo veku 6 až 8 rokov, vplyve voľnočasových aktivít na čítanie detí, vplyve rodičov na čítanie detí, o domácich knižniciach, kúpe knihy vo forme daru, využívaní digitálnych médií v rodinách či celkovom vplyve pandémie koronavírusu na čítanie detí v uvedenom veku.

Ďalší vzácny hosť z Českej republiky **Jiří Trávníček** z Ústavu pre českú literatúru AV ČR vo svojej prednáške *Rodina, škola, knihovna, stát – jejich role při podpoře čtenářství* forme praxou overených dobrých skúseností predstavil konkrétne odporúčania na skvalitnenie čítania rodinám, školám, verejným knižniciam, médiám, štátu a celej verejnosti.

Dopoludňajší program konferencie uzatvárala školská knihovníčka **Eva Kukořová** zo Základnej školy na Lipovej ulici v Spišskej Novej Vsi, ktorá prostredníctvom prednášky *Školská knižnica – inšpirující zdroj poznání a tvorivosti* odkomunikovala účastníkom podujatia celoročné aktivity zamerané na rozvoj čitateľských schopností a zručností žiakov a podporu ich čitateľských návykov. Podrobnejšie predstavila aj najkrajšie a najoriginálnejšie čitateľské aktivity, ktoré školská knižnica zrealizovala v rámci víťazného podujatia *Kniha oslavuje*.

Poobedňajší blok prednášok začala tretia vzácna hostka z Českej republiky **Jana Dvořáková** z Arcibiskupského gymnázia v Kroměříži, ktorá vystúpila s prednáškou *Školní knihovna Arcibiskupského gymnázia v Kroměříži se představuje*. Prostredníctvom bohatej kolekcie fotografií priblížila históriu vzniku školskej knižnice a jej revitalizáciu. Predstavila aj zloženie knižničného fondu, najmä duchovnú a filozofickú literatúru. Podrobnejšie informovala o mimoškolských aktivitách Školského klubu pri Arcibiskupskom gymnázii, ktoré organizuje pre žiakov od 4. do 9. triedy základnej školy, a kreatívnych výchovno-vzdelávacích programov, ktorých sa aktívne zúčastňujú gymnazisti.

Niekoľkoročná školská knihovnička a zároveň aj školská koordinátorka česko-slovenského projektu *Záložka do knihy spája školy* a celoslovenského projektu *Záložka do knihy spája slovenské školy* **Eva Kubalová** z Gymnázia Jozefa Miloslava Hurbana v Čadci v prednáške *Záložka do knihy ako kreatívny prostriedok vzdelávacieho procesu* s využitím pútavého obrazového materiálu demonštrovala vnímanie obrazu – záložky a využitie umeleckých výrazových prostriedkov pri jej tvorbe. Takisto hovorila o význame záložky pri prehľbovaní súdržnej spolupráce v rámci tried, medzi všetkými členmi školskej komunity a pri upevňovaní priateľských vzťahov medzi rovesníkmi z pridelených partnerských škôl.

Školská knihovnička **Veronika Vrabelová** z Gymnázia Ladislava Novomeského v Bratislave pre účastníkov podujatia pripravila prednášku *Čitateľské aktivity v Školskej knižnici Ladislava Novomeského*. Powerpointová prezentácia mapovala realizáciu originálnych aktivít zameraných na rozvoj čitateľskej gramotnosti stredoškôľakov a využívanie netradičných metód a foriem práce s informačnými zdrojmi pri rozmanitých podujatiach orientovaných na aktívnu podporu kreatívneho čítania. Súčasťou prezentácie bolo aj ocenené podujatie *Cesta k Lacovi Novomeskému*.

Poobedňajší program medzinárodnej konferencie uzatvorila prednáškou *Aktivity školskej knižnice zamerané na rozvíjanie čitateľskej gramotnosti* školská knihovnička **Sylvia Bognárová** zo Špeciálnej základnej školy v Zlatých Klasoch. V príspevku sa zaoberala predovšetkým aktivitami zameranými na rozvoj čitateľskej gramotnosti počas celého školského roka, ktoré realizuje buď v priestoroch školskej knižnice, alebo v jednotlivých triedach. V krátkosti predstavila aj ich ocenené podujatie *V kráľovstve rozprávok*.

ZÁVER

V priebehu medzinárodnej konferencie všetci prednášajúci potvrdzovali skúsenosť overenú praxou, že najväčší vplyv na čítanie žiakov má škola, školská knižnica a rodina. Účastníci podujatia na konkrétnych príkladoch demonštrovali, ako učitelia, vychovávatelia a školskí knihovníci pomáhali podporovať čitateľské návyky, túžbu po dobrodružstve či objavovaní neznámych, rozvíjať informačné, komunikačné a sociálne schopnosti a zručnosti, osobné talenty žiakov základných škôl a stredných škôl. Taktiež uviedli, že ich pozoruhodné úsilie sa podarilo vďaka živému zapojeniu žiakov do kreatívnych, tvorivých a originálnych individuálnych či kolektívnych foriem práce s knihou a zároveň aj vďaka vytvoreniu radostnej a vzájomnej priateľskej súdržnosti. Podpora rodičov, starých rodičov či starších súrodencov bola často spomínaná pri realizácii podujatí zameraných na podporu kreatívneho čítania. Na záver môžeme s radosťou konštatovať, že nielen samotné zorganizovanie 16. medzinárodnej konferencie, ale aj výber odborných tém bol inšpiráciou pre ďalšiu prácu prítomných zástupcov z pedagogickej a knihovníckej slovenskej a českej verejnosti a pre rozvoj školských knižníc na Slovensku. Dôkazom je ich vysoko pozitívna spätná väzba.

Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie je sprístupnený na webovom sídle oddelenia Slovenskej pedagogickej knižnice odboru podpory neformálneho vzdelávania Národného inštitútu vzdelávania a mládeže www.spgk.sk v časti *Školské knižnice* vo formáte PDF.

K 150. VÝROČIU NARODENIA MATÚŠA JANKOLU

MGR. PETER CABADAJ

 petercabadaj5@gmail.com

The wide-ranging talents of Matúš Jankola as an organiser, publisher, writer, journalist, editor and sponsor played a key role in the history of Slovak life in America. Besides a large sum of money, he bequeathed to his compatriots a well-endowed library and archive. He is ranked amongst the strongest personalities in the national, religious, cultural, educational and literary history of American Slovaks in the late nineteenth and early twentieth centuries. As a dedicated Roman Catholic priest, organiser of spiritual and national-cultural life, journalist, editor, commentator and religious writer, he earned a place in the rich history of the expatriate movement in the USA as one of its key members.

Keywords: Matúš Jankola; Slovaks in exile; Roman Catholic priests; writers

Radíme ho medzi výrazné osobnosti národných, cirkevných, kultúrnych, osvetových a literárnych dejín amerických Slovákov z konca 19. a začiatku 20. storočia. Ako zanietený rímskokatolícky kňaz, organizátor duchovného a národno-kultúrneho života, novinár, redaktor, publicista a náboženský spisovateľ sa za relatívne krátky časový interval trvale zapísal do bohatej histórie krajanského hnutia ako jeden z jeho kľúčových reprezentantov.

VYRASTAL V BIEDE

Prvýkrát uvidel svet 2. júla 1872 v Starom Budíne, kde jeho rodičia – Matúš Jankola starší a Ružena, rodená Medvecká – prišli, ako desaťtisíce iných nemajetných ľudí zo všetkých kútov Slovenska, za prácou a väčšou skyvou chleba. Obaja pochádzali z hornooravského mestečka Trstená. Hlad a bieda ich z chudobného kraja vyhánali na sezónne práce na Dolnú zem, hlavne do okolia Pešťbudína, až sa napokon v roku 1870 manželia Jankolovci presťahovali z Trstenej do Budína. Matúš pracoval ako robotník v dunajskom prístave, kým Ružena bola slúžkou až do chvíle, keď sa im narodil druhorodený syn Matúš mladší (prvý syn Alojz zomrel ako nemluvňa v roku 1871). Nakoniec musela zostať v domácnosti, lebo do rodiny Jankolovcov postupne pribudlo ďalších desať ratolestí – päť synov a päť dcér (z nich Ján, Jozef, Helena a Imrich zomreli v detskom veku), šiesti sa dožili dospelosti (Matúš, František, Juliana, Štefan, Mária, Alojzia).

Počas rokov 1878 – 1882 chodil malý Matúš do ľudovej školy v Budapešti. Neskôr ho otcov brat odviezol do Trstenej, kde so strýkovou pomocou absolvoval nižšie gymnaziálne triedy, avšak vyššie už na gymnáziu v Bardejove. V priebehu gymnaziálnych štúdií (1886) mu zomrel otec a početná rodina ostala bez finančných zdrojov. Vtedy sa Matúša Jankolu ujal mamin brat františkán Imrich Medvecký. Vďaka nemu od roku 1890 študoval bohoslovie na reholných učilištiach františkánov v Beckove, Hlohovci a Kremnici.

ODCHOD DO ZÁMORIA

Keďže existenčná situácia jankolovskej rodiny bola stále krajne nepriaznivá, rozhodol sa Matúš za vidinou lepšieho života vysťahovať do USA. Spolu s ním

do zaslúbenej krajiny putovali i jeho mladší bratia František a Štefan a sestra Juliana. Ich loď po prekonaní Atlantiku zakotvila 19. decembra 1893 v prístave Baltimore (štát Maryland), kde Matúš Jankola pokračoval v teologických štúdiách v Seminári Panny Márie. Štúdium ale musel v dôsledku choroby prerušiť. Dokončil ho v roku 1894 v Seminári sv. Bonaventúru v Allegheny (štát New York). Všetky predmety sa tam vyučovali len v latinčine, čo mladému učenlivému klerikovi nerobilo žiadne problémy, lebo ju perfektne ovládal. Keďže vekovo ešte nezodpovedal vysviacke, začas našiel azyl u farára Františka Vlossáka v Mahanoy City v Pensylvánii.

Dňa 13. januára 1895 ho za rímskokatolíckeho kňaza vysvätil v pensylvánskom meste Scranton miestny biskup William O' Hara, ktorý vzápätí Matúša Jankolu prijal do svojej diecézy. Mladého dušpastiera ustanovil za farára v slovenskej osade sv. Jána Krstiteľa v Pittstone. Neskôr, od roku 1902, účinkoval Jankola v osade sv. Jozefa v Hazletone, v roku 1907 prešiel z pensylvánskej do hartfordskej diecézy. Energeticky tam pomáhal vybudovať novú slovenskú osadu sv. Cyrila a Metoda v Bridgeporte (štát Connecticut), kde ho na Veľkonočnú nedeľu 23. apríla 1916 – počas homílie v kostole – ranila mŕtvica. Ochrnul na pravú časť tela, pričom jeho zdravotný stav sa výraznejšie nezlepšoval. Skôr naopak. Na večnosť odišiel 5. mája 1916.

Posledná rozlúčka s Matúšom Jankolom sa v Bridgeporte konala za účasti asi stovky rímskokatolíckych kňazov, z toho 28 slovenských, na čele s vplyvným hartfordským biskupom Johnom J. Nilanom. Telesné ostatky zosnulého previezli po pohrebných ceremóniách do mesta Danville, kde ho pochovali.

TANDEM FURDEK & JANKOLA

Empatický, mimoriadne obetavý a agilný kňaz Matúš Jankola vykonal za 21 rokov pastoračnej činnosti množstvo záslužnej roboty. Vybudoval vo svojich farnostiach kostoly a cirkevné komplexy so školami a halami, čím vzniklo priaznivé zázemie pre rozvíjanie náboženskej, osvetovej a kultúrnej práce. Kresťanskú vieru, duchovné zásady a hodnotovú orientáciu slovenských osadníkov pestoval v katolíckych združeniach Apoštolát modlitby, Spolok Najsvätejšieho mena Ježiš a Spolok sv. Ruženca. Horlivo organizoval spevokoly, divadelné krúžky, večerné a nedeľné školy pre mládež i dospelých.

Popri kňazskej misii a bohatých regionálnych aktivitách oduševnený Matúš Jankola významne prenikol aj do širokospektrálneho krajanského hnutia. Stal sa najbližším spolupracovníkom vplyvného krajana z Trstenej Štefana Furdeka, ktorý bol už od roku 1883 farárom v Clevelande. Angažovali sa ako vedúci funkcionári Spolku katolíckych kňazov a Spolku sv. Antona, v roku 1903 pri nich zriadili fond nazvaný Pokladnica sv. Antona, s cieľom podporovať chudobnú slovenskú mládež na štúdiách v Amerike. Funkcionársky Matúš Jankola aktívne účinkoval aj v Prvej katolíckej slovenskej jednote, v rokoch 1900 – 1901 bol dokonca jej predsedom, od roku 1908 hlavným duchovným. Súčasne ako dlhoročný redaktor formoval časopis a kalendár *Jednota*.

Bezpochyby za najdôležitejší cirkevný skutok Matúša Jankolu možno pokladať založenie vôbec prvej slovenskej rehole v USA – Kongregácie sestier sv. Cyrila a Metoda. Rehoľa vznikla na základe jeho listu adresovaného pápežovi Piovi X., ktorý žiadosť v roku 1909 vyhovel. Činorodý húževnatý kňaz s oravskými koreňmi sa takto zaslúžil o konštituovanie významnej slovenskej mníšskej rehole v Amerike, ktorá uskutočnila zásluhou tisícok reholných sestier množstvo obetavej záslužnej práce najmä v oblasti katolíckeho školstva.

ANGAŽOVANOSŤ V PROSPECH SLOVENSKA

Vlastenecky založený Matúš Jankola nezabúdala ani na Slovensko, ktoré viackrát navštívil (v rokoch 1901, 1905, 1909 a 1912). Nestretal sa však iba s rodinou – matkou, sestrami Máriou a Alojziou a ďalšími príbuznými, ktorí žili v Skalici a Bratislave –, ale tiež s predstaviteľmi slovenských katolíkov. Už v roku 1901 viedol spolu s Františkom Richardom Osvaldom delegáciu, ktorá na audiencii v Ríme informovala pápeža Leva XIII. o národnostnom útlaku Slovákov v Uhorsku a silnej maďarizácii (výrazne zasiahla i katolícku cirkev). Takto sa od náboženských aktivít dostal rodolub Jankola aj k politickej činnosti. Ešte predtým (1899) so Štefanom Furdekom zriadili Národný výbor a Národný fond pre potreby politických, kultúrnych a sociálnych záležitostí Slovákov v Uhorsku. Hneď po návrate z druhej návštevy starej vlasti kardinálne prispeľ v roku 1905 k vzniku Ústredného

slovenského národného výboru – s cieľom morálnej a hlavne finančnej podpory Slovákov žijúcich v Uhorsku.

Ako rešpektovaná autorita krajanského hnutia patrilo Matúš Jankola medzi autorov a signatárov Memoranda Slovenskej ligy v Amerike (1914), ktoré z politického hľadiska požadovalo autonómny status Slovenska v rámci Rakúsko-Uhorska. Onedlho, po vypuknutí Veľkej vojny, sa priklonil k reprezentantom prvého česko-slovenského zahraničného odboja a myšlienke konštituovania česko-slovenského štátu ako federácie dvoch rovnoprávných národov so zahraničnopolitickou orientáciou na Rusko.

NAJVÄČŠÍ ZBIERKOVÝ FOND

Spomenúť treba i Jankolovu literárnu činnosť, ktorá bola bezprostredne spätá s jeho kňazským a cirkevným účinkovaním. Napísal viacero samostatne vydaných náboženských titulov, príručiek i modlitbových knižiek (*Idte k sv. Antonovi!* Pittsburgh 1904; *Život sv. Filipa z Neri*. Cleveland 1906; *Arcibratstvo sv. Ruženca Preblahoslavenej Panny Márie...* New York 1910; *Rukoväť Spolku Najsvätejšieho mena Ježiš*. New York 1916; *Malé hodiny k úcte Nepoškvrneného počatia Panny Márie*. Wilkes Barre b. r.). V krajan-ských novinách, časopisoch a kalendároch – zvlášť v *Jednotách*, ktoré aj redigoval – uverejnil desiatky nábožensky motivovaných článkov a úvah, venoval sa tiež otázkam súvisiacim s národným hnutím a povedomím. Hlavne mládeži adresoval svoje divadelné hry a scénické výstupy (*Gašparko ako fotografista*, 1911; *Lekár*, 1916 a i.).

Napriek nedlhej pozemskej životnej púti (zomrel ako 44-ročný) vykonal Matúš Jankola fascinujúci kus poctivej národno-cirkevnej práce medzi Slovákami v Amerike. Zástoj tohto šľachetného kňaza v dejinách krajanského hnutia ešte znásobuje fakt, že mu v testamente odkázal na tie časy horibilnú sumu 130 tisíc amerických dolárov i vzácnu osobnú bibliotéku. Takzvanú Jankolovu knižnicu a archív v meste Dannville (štát Pensylvánia) sprístupnili roku 1940 a skatalogizovali o dvadsaťosem rokov neskôr (1968). Išlo o najväčší zbierkový fond dokumentárneho materiálu slovacík v zahraničí, ktorý bol vďaka finančnej podpore krajan-ských organizácií permanentne dopĺňaný.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- HRUŠOVSKÝ, František. 1955. *Slovenské rehole v Amerike*. Cleveland (OH, USA) : Slovenský ústav pri Opátstve sv. Andreja-Svorada 1955. s. 169 – 172.
- PARENÍČKA, Pavol – ZÁŇ, Adam. 2011. *Rodom a srdcom z Oravy: Oravci v slovenskej kultúre, literatúre a vede*. Dolný Kubín : Oravské kultúrne stredisko, s. 84 – 85.
- PAUČO, Jozef. 1959. *Matúš Jankola: Kňaz a národovec*. Danville (PA, USA) : Rád Sestier sv. Cyrila a Metoda. 173 s.
- TVRDOŇ, Emil. 1989. Prvý príspevok o slovenčine amerických Slovákov z roku 1900 u nás. In *Slovenská reč*, roč. 54, č. 1, s. 19 – 21.

Z KOREŠPONDENCIE IVANA KADLEČÍKA

DOC. PHDR. AUGUSTÍN MAŤOVČÍK, DR.SC.

 augustin.matovcik@gmail.com

It is now seven years since we parted with our close friend, the writer, literary critic and scholar, Ivan Kadlečík. He moved to the town of Martin in 1968 to become the editor-in-chief of the bi-weekly magazine *Matičné čítanie* [Reading with Matica] until 1970, when he took up a position in the Biographical Institute of Matica slovenská. Due to the political views which he expressed mainly in his journalism, he was dismissed from his employment and excluded from the Slovak Writers' Association in 1971. He was unable to publish again until the "normalisation" period ended in 1989. In 1990 he joined the Institute of Slovak Literature of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava. In May 2004 he became a corresponding member of the literary section of the Bavarian Academy of Fine Arts.

Keywords: Ivan Kadlečík; literary critics; Matica slovenská; normalisation

V apríli 2023 pripadne 85. výročie narodenia spisovateľa, literárneho kritika a vedca Ivana Kadlečíka (8. 4. 1938 Modra – 15. 7. 2014 Pukanec). Pri usporiadaní svojich písomností som si osobitne odložil dokumentáciu s I. Kadlečíkom, z ktorej sa mi zachovalo niekoľko listov z jeho pukanského obdobia, dokreslujúcich jeho peripetie v ostatnom decéniu tamojšieho „exilu“ po odchode z Martina v lete 1977.

S Ivanom Kadlečíkom a jeho rodinou sme nažívali v priateľskom porozumení od ich príchodu do Martina v búrlivom roku 1968 a potom v období totalitnej normalizácie, ktorá zvlášť kruto zasiahla do osudov tvorivých pracovníkov Matice slovenskej, kde Ivan pracoval ako šéfredaktor časopisu *Matičné čítanie* (spolu s Pavlom Hruzom, Tomášom Winklerom a i.). Túto spoluprácu a priateľské kontakty sme neprerušili ani po odchode Ivana Kadlečíka a jeho rodiny do Pukanca v roku 1977, ako som to naznačil v jubilejnom príspevku k Ivanovej sedemdesiatke: „Priateľské a rodinné styky sme neprerušili ani po odchode Kadlečíkovcov z Martina do Pukanca, a to aj napriek sústavnému sledovaniu štátnou bezpečnosťou, ktorá o našich návštevách promptne informovala vedenie Matice slovenskej v Martine. Tak sme preklenuli dlhé desaťročia a po prelomovom roku 1989 v slobodnejších pomeroch, pri čítaní starších i početných nových Ivanových kníh či pri osobných návštevách sa nám voľnejšie dýchalo. Z týchto sporadických rodinných stretnutí nemožno zabudnúť na dlhé besedy v priateľskej spoločnosti pri pohári vína na ich chatke pri Kolpašskom jazere (medzi nimi s Pavlom Hruzom, Rudom Chmelom a i.), na stretnutia pri rodinných udalostiach v záhrade pukanského rodinného sídla a pod. Človek sa neraz až čudoval, že napriek skromnosti a finančnej tiesni, s ktorou musela rodina zápašit', pod neustálym dohľadom totalitných fyzlov, vedeli sme si nájsť čas na bezprostredné stretnutia.“ (Knižnica, 2008, č. 3, s. 61).

O týchto našich kontaktoch svedčia zachované Ivanove listy z rokov 1984 – 2006. Popri stretnutiach

pri výročných zakáľáčkach v Pukanci či jubilejných príležitostiach, sporadicky písané listy sú dokladmi o literárnej práci a tvorivých plánoch Ivana Kadlečíka. Taká bola jeho snaha o vydanie knižky *Tváre a oslovenia* v roku 1990, ale i hľadanie literatúry a prameňov o kartovej hre tarok k rovnomennej próze *Taroky* (1996) či o záznamoch a doplnkoch k jeho *Personálnej bibliografii*, spracovanej Martou Mikitovou (1998). Tieto listy svedčia o tvorivých záujmoch a sústavnej literárnej práci, ktorej sa venoval napriek zhoršujúcemu sa zdravotnému stavu, najmä slabnúcemu zraku. Z listov sa neraz ozýva ako neúprosný kritik literatúry, kultúry a spoločnosti, a to aj v slobodnejších spoločensko-politických pomeroch po revolúcii 1989. Napríklad v gratulačnom liste adresátovi z 18. 1. 1997 píše, že by ešte rád vykonal pár kladných vecí, len „*aby sme sa prípadne dožili nejakého normálneho režimu a spoločenského zriadenia, kde by človek ako-tak pokojne a dôstojne mohol žiť, kde nevládne cynická mafia a gangstri*“. Na margo súdobých literárno-kultúrnych pomerov a demokracie, v ktorých sa cítil ako „*persona non grata*“, doslova píše, že „*mojich zo desať kníh je trikrát viac ako celá ich demokracia i dnešný cynizmus a bývalá i dnešná totalita...*“ (list 9. 8. 1998). Napriek všetkému sa usiloval tvoriť a chcel napísať nejakú knihu, „*ale nikto nejavi väčší záujem*“ (list 27. 8. 1998). Kadlečík však i naďalej zhromažďuje materiály k svojmu biografickému kalendáriu, niektoré rukopisy odovzdal do Literárneho archívu Památníku národného písemníctví v Prahe, „*aby sa veci nedostali do rúk ŠtB*“. Teší ho záujem zahraničia o jeho tvorbu. Po návrate z cesty v Berlíne a Lipsku, kde pri bronzovej krypte skladateľa J. S. Bacha „*načerpá trochu vesmírnej energie, aby sa mi nezatemnila myseľ v šialenom dome, ktorým je moja súčasná vlasť*“ (list 10. 10. 1998), venoval skladateľovi reflexie o hudbe v knižke *Malé prelúdium* (2002). V ostatnom gratulačnom liste Gustovi a Magde z februára 2006 napísal *Haiku štavnatosti* o sile vody.

LIST 1

I. Kadlečík – A. Maťovčíkovi, 12. 11. 1984

Buď pozdravený!

Nadišiel čas spravodlivosti: tú sviňu treba zabiť. Stane sa tak dňa 30. 11. 1984 v ranných hodinách v osade Kamenec. Je to piatok. Včera som si dohodovil mäsiara a hneď píšem, lebo Vás čakáme, ako vstupné si treba priniesť prázdny demižónik, bude naplnený, keď dozreje čas. Dnes idem tam skontrolovať stav a hladinu vína a napáliť trocha dreva (urobiť z dreva najprv kozu ceckatú), aby nám potom na sv. Ondreja neprimrzli zadky. Dúfam, že budete môcť prísť, zveme Vás srdečne a nezištne, zároveň aj srdečne a zištne,

ako pracovné sily, lebo roboty, aj keď nie až tak nepríjemnej, bude dosť. A treba rátať aj s nocľahom na sobotu z piatka. Čakáme Vás teda čím skôr, ráno v piatok tam hore, pri fare, kde mám pivnicu, ja budem už od svitu na Kamenci škrabať tú sviňu za ušami, žena bude hore čakať, čistiť cesnak a variť nám víno na zahriatie, keď prídeme s tou mŕtvolou, čo ju napcháme do jej vlastných čriev, potom do svojich. Tak nám pánboh pomáhaj! Kapustu v sude mám, aj trocha vína, ryžu, ba aj špajchle, drevo, koryto, takže jedem na to, Renáto, nech si trocha pomastím staré bajúzy slaninou. Ak by náhodou z nejakých dôvodov nastala zmena, dám vedieť, aj Vy sa ozvite, aby sme vedeli naprogramovať akciu Z.

Srdečne
V Pukanci 12. 11. 1984
Ivan

LIST 2

I. Kadlečík – A. Maťovčíkovi, 10. 11. 1987

Drahý starec,
v sobotu 5. 12. ideme zabiť ďalšie prasa, ja ešte žijem. Boli by sme hrozne radi, keby ste mohli prísť. Mäsiar, ten istý, čo predvlani i vlani, Demeter, Ťa stále spomína, ako sa mu dobre s Tebou robilo, aj teraz som ho uhovoril, aby prišiel, že prídeš, tak ho nesklam, ani nás. Ja pôjdem s Martinom na svitaní do Kamenca, žena bude ráno v stánku PNS na námestí, zabíjačka bude hore v domčeku. Chcem zavolať aj Paľa Hružá. Ostatné sa pozhovárane.

Srdečne všetkých zdravím
V Pukanci 10. 11. 87
Ivan

LIST 3

I. Kadlečík – A. Maťovčíkovi, 29. 3. 1988

Starec,
8. mája t. r. bez fraku, daru, smokingu a ceremónií, celkom neoficiálne budem variť nejaký guláš, len účasť je povinná, hore v kantorskom dome, na gángu v záhrade, od 12.00 hod. SEČ, možno 2 – 3 živí cigáni a inak len svoji ľudia, ak sa na to nevykašlú. Neurob tak ako ja vlani a príď aj s manželkou. Ako starému archivárovi Ti prikladám vlastnú (skoro) podobizeň či podobienku a srdečne zdravím

V Pukanci 29. 3. 1988
Ivan

LIST 4

A. Maťovčík – I. Kadlečíkovi (zač. apríla 1988)

Vážený starec-päťdesiatnik!
Najprv mi dovoľ v mene celej rodiny zavinšovať Ti k prelomovému polstoročnému jubileu, ktoré pripadá na tieto dni. Prajeme Ti najmä zdravie a vitalitu, lebo len tak môžeš vytrvať a pretrvať spolu s rodinou všetky nástrahy a výstrahy doby.

Ďakujeme za pozvanie na „neoficiálne“ stretnutie. Dúfame, že sa naša situácia bude vyvíjať priaznivo a že Vás prídeme pozrieť. Magda je totiž na menšej operácii v Lučenci, odkiaľ sa vráti v druhej polovici apríla. V každom prípade sa dopredu ozvem.

Ešte raz Ťa pozdravujem a prajem všetko dobré. G.

LIST 5

I. Kadlečík – A. Maťovčíkovi, 1. 2. 1990

Milý batko,

ďakujem za lístok (čo už k nemu povedať?) a najmä za Biografický slovník. A ešte potrebujem radu. Posielam práve Tomášovi W. svoju dávnejšiu knižku Tváre a oslovenia (1975), jediný exemplár, čo mám – s tým, či by Osveta nemala záujem to vydať. Možno by sa to tam hodilo (iný rukopis posielam Buzássymu), pozri sa, prosím na to, čo by sa dalo robiť. Ja som dosť znemožnený, lekári ma nechcú nikde pustiť (len keď ujdem), takže ťažko sa mi čosi vybavuje, nuž otravujem kamarátov. Nepamätám sa, ale knižku Tváre... som Ti možno kedysi venoval (ako Mináčovi). V tejto bláznivej situácii by som potreboval literárneho agenta (agentku?), lenže z čoho ho platiť, keď mám tisíc korún nemocenskú, taká je už demokracia.

Srdečne všetkých zdravím

V Pukanci 1. 2. 1990 Ivan

LIST 6

I. Kadlečík – A. Maťovčíkovi, 13. 1. 1996

Milý stavec a mladá Magdaléna.

Trvalo mi to v mojej pomalosti a lenivosti niekoľko týždňov, kým som si zrátal, že koľko mám Biografických slovníkov: mám päť zväzkov 1, 2, 3, 4, 5. Ak je už šiesty, prosil by som a tak ďalej, aby som mohol vedecky a bádateľsky pracovať, aj keď skoro prd vidím. A ešte jedna vec. Pracujem na novom rukopise knižky, jej kompozičná osnova sa zakladá na kartovej hre taroky, tarok, tarock – karty som si kúpil nedávno v Salzburgu. Hru dnes tuším nikto nehráva, ani pravidlá nepozná u nás, ale v 19. stor. to bola v Uhorsku veľmi rozšírená hra u vyšších vrstiev – učiteľov, farárov, notárov, lekárov, zemanov, mešťanov... K jedným pravidlám hry som sa dostal, sú spreď nejakých desaťročí, ale do knihy by som potreboval niečo staršie z minulého storočia alebo začiatku tohoto, z Uhorska, môže to byť v maďarčine, nemčine, češtine, slovenčine... Teda: či by sa niekde v Matici alebo v Múzeu nenašiel nejaký starší text návodu a pravidiel tejto hry, ba vlastne privítal by som akúkoľvek zmienku o tarokoch, obrazový, hocijaký dokumentačný historický materiál týkajúci sa tarokov, ktoré veľmi dobre a rád hral napr. Karol Kuzmány. Nechcem Ťa tým zafažovať, len keby si sa poinformoval a náhodou na niečo také naďabil. Ak nie, nuž nie, voľačo si už vymyslím. Niečo som už z tejto vážnej veci našich národných dejín (uhorských, českých, stredoeurópskych) aj publikoval, ale to len tak koketne a povrchovo, no problém sa mi začína rozširovať, keď doň vnikám, je to veľmi zaujímavé a originálne, doriti, že som na to neprišiel skôr, keď som ešte mohol očami študovať dokumenty, teraz už len čo nevidím, tak si vymyslím, a niekedy je to ešte väčšia pravda, literatúra je už taká, čo sa dá robiť. Nuž sa ozvi. A ja už len žičím zdravie a pokoj v tomto novom roce, v roku taroku.

Srdečne Ivan Kadlečík

V Pukanci 13. 1. 1996

LIST 7

I. Kadlečík – A. Maťovčíkovi, 22. 1. 1996

Starejší

– vďaka, aj to je informácia, že tam o tarokoch nič nemáte, Karol Kuzmány by sa chechtal, lebo on taroky hrával, len tak hrmelo a blýskalo sa – zároveň je dobre, že sa o veci nič nevie, lebo potom si viac môžem vymýšľať a nikto ma neprichytí a môže len čumieť nad mojimi originálnymi nápadmi. Ale aj našej exaktnosti sa čosi dostane, lebo v tej bibliografii z Plzne sú zo dva tituly, v ktorých ňuchám skoro presne, čo chcem, len škoda, že sa to asi nebude týkať Slovenska, ničeho. A tak tam do Čiech píšem kamarátom, aby mi zís-

kali z toho nejake fotokópie, ja už niečo vymyslím a knihu nejako dopíšem, dcéra mi niečo prečíta, niečo nadiktujem, niečo sám raťafákom na papier načmáram – zišla by sa mi nejaká mladá sekretárka, ale kde ju vziať? Keď všetko je to akési lenivé a nespoľahlivé a zisťné, budem si ja musieť len sám nejako poradiť ako chudobný starý kripel. A tak ani nemám náladu a chuť sa niekam terigať, sedím a ležím si doma v teple, ba aj zo dva tri riadky denne napíšem, hoci by som sa mal ponáhľať, keď neviem, koľko zraku mi ešte ostáva – lenže toto je robota, ktorá chce svoje vlastné tempo, nevyspytateľný rytmus, čas na odležanie a zrenie ako olomúcky syreček. A tak sa veru ani v dohľadnom čase nikam nechystám, možno na jar zabehnem do nejakého zahraničia, kde sú ľudia o čosi slušnejší, kde je pokojnejšie a kde veci fungujú, aj keď cestovanie neznášam, ale tam si aj človeka o čosi viac vážia a uctia, na Slovensku je spisovateľ ešte aj dnes ako kedysi považovaný viac-menej za kačkino hovno zaživa i potom...

A tak Vám prajem dobro, srdečne

Ivan Kadlečík

V Pukanci 22. 1. 1996

LIST 8

I. Kadlečík – A. Maťovčíkovi, 18. 8. 1997

Starec – roky a roky sa stále kdesi strácajú, ani Interpol a SIS ich už nenájdu, vraj len spomienky ostávajú, ale ani to nie je celkom pravda. Aj všelijaké kratochvíle poodlietali, akoby to boli lastovičky, a zdá sa, že iba práca ostáva, ale ani len to nie je celkom isté. Takže čo povedať? Žičím Ti teda aspoň zdravie, aby sa dalo ešte pár kladných vecí vykonať, a aby sme sa prípadne dožili nejakého normálneho režimu a spoločenského zriadenia, kde by človek ako-tak pokojne a dôstojne mohol žiť, kde nevládne cynická mafia a gangstri. A tak všetko dobré – aj celej Tvojej rodine.

Srdečne v Pukanci 18. 8. 1997

Ivan Kadlečík

LIST 9

I. Kadlečík – A. Maťovčíkovi, 9. 8. 1998

Starejší – tak mi napadlo na môj um, že o mojej personálnej bibliografii by si okrem Hronky mohol napísať aj do Literárneho týždenníka, pretože – ako vidím – každý sa na dosť dobrú vec vykašle, tá Mikitová sa nepostarajú ani len o dva okresné časopisy – ale určite (veď som Ti vravel o cenzúre Petříkovho úvodu) sa boja pred vrchnosťou vyťahovať moje meno, radšej len tak potichu, šak som zasa, chvalabohu, pre režim persona non grata, a čo je ešte krajšie ani opoziční „demokrati“ ma nemilujú, lebo ich málo poslúcham a robím si pomerne poctivo svoju robotu – napr. vraj Šimečka ml. už trúsil nejaké pindy, že som sa dal do Kubišovej eštebévizie a ja sa smejem, že keby oni, demokrati, mali v rukách STV, ani by ma tam nespomenuli – nuž tak sa majú veci, lež netreba sa báť – aj preto napr., že mojich zo desať kníh je 3-krát viac ako celá ich demokracia i dnešný nacizmus a bývalá i dnešná totalita... Hronku na Devíne tu nechytím, nuž by ma aspoň zaujímalo, čo a kedy sa v nej bude hovoriť o Bibliografii, najmä kvôli doplneniu mojich záznamov.

Na a tak s potechou, že sme sa nedávno mohli vidieť a počuť, zdravím aj milú Magdalénu.

Srdečne v Pukanci 9. 8. 1998

Ivan Kadlečík

LIST 10

I. Kadlečík – A. Maťovčíkovi, 27. 8. 1998

Baťko – Tvoj text o mojej bibliografii som si dovoľil poslať aj do okresných novín Nové Pohronie, nech sa píše a publikuje, lebo inak národ stratí pamäť, asi ju už aj stratil. Na Literárny týždenník sa môžeme pekne vykašľať. Nech sa pubertáči hrajú na volebnú frašku, ja by som mal písať nejakú knihu, ale nikto nejaví väčší záujem, niet skoro ani kde publikovať a literatúra je dnes v poradí asi na 32. mieste – a tak si radšej ležím vo vani a kašlem na svoju drahú vlasť, na chorý národ v chorom štáte. Ale možno nemám veľa času, nuž som sa – kým ešte čosi vidím – pustil do svojich starších záznamov, pokiaľ sa nestratili: čosi som dal v r. sedemdesiatych aj do pražského Památnika písemnictví (cez Evu Kostolnú), aby sa veci nedostali do rúk ŠtB. Pamäť je našou matkou, preto som začal zhromažďovať faktické podklady, nech žena z toho urobí podstatne a podrobnejšie doplnený biografický kalendár, spracované mám roky 50., 80. a 90., je toho zatiaľ cca 20 – 30 normostrán, možno to onedlho dokončím, lebo – ako vravím – času je málo a schyľuje sa k polnoci. Nevieť, či vydávaš nejaký ešte Biografický zborník – tam by sa to mohlo uverejniť, alebo by som to mohol predať pre Váš archív, alebo – ak nie sú peníze – darovať, lebo dôležité napokon je, aby vec bola hotová, aby vôbec bola, lebo z mojich poznámok sa inak nikto nevysomári, v našej vlasti aj tak kraľuje povrchnosť a lajdáctvo – do konca t. r. by vec mala byť hotová, od narodenia po dnešok...

A tak zdravím.

Srdečne v Pukanci 27. 8. 1998

Ivan Kadlečík

LIST 11

A. Maťovčík – I. Kadlečíkovi, 5. 10. 1988

Milý stavec –

trocha neskôr odpovedám na Tvoj ostatný, dosť pesimistický list, ale bol som zopár dní na tvorivom pobyte v Tatrách a Tvoj list som zabudol v domácej pošte.

Rád som, že sumarizuješ svoje kalendárium, lebo len sám tvorca vie, čo všetko zažil a pretrpel, kým sa dostal k zvažovaniu vecí časných.

Naše Biografické štúdie stále vychádzajú (naposledy som Vám tuším nechal Hronského zväzok), pravda, majú historickejšie a monotematickejšie zameranie, ale nevyhýbame sa ani veciam súčasnejším. Je len otázka, aby to zapadalo do konkrétneho obsahu konkrétneho zväzku štúdií. Takže len pracujte, lebo dobrá vec sa nestratí, v krajnom prípade v literárnom či biografickom archíve (zaplatené či darované).

Každému z nás sa schyľuje pomaly k polnoci, lebo človek nevie dňa ani hodiny... Ale kým sme ešte na tejto pozemskej postati, musíme sa držať hore koncom. Sám som toľkokrát bol na pokraji rezignácie, znechutený a otrávený..., ale ráno som sa pozviechal a robil som nejaké drobnosti, potom prišli kamaráti, vypili sme zopár pohárov a nabrali trocha sily, tak sme prežívali. Netreba sa opúšťať a vzdávať, veď možno bude ešte aj horšie...

Iná téma je „chorý národ v chorom štáte“ – to je na dlhšiu debatu. Podstatné je, že môžeme o tom slobodnejšie hovoriť a písať, lebo len tak sa veci vyjasnia. Aj v ostatných dňoch sa dačo mení, všeličo sa črtá, nevedno, čo z toho bude. Jedno je istô, že tento národ musíme dovzdeláť a tento štát dobudovať sami, nikto nám nepomôže. Alebo budeme toho schopní, alebo zahynieme, či rozplynieme sa v európskom či inom mori... Lajdáctvo, povrchnosť, nesvornosť, závisť, nenávisť atď. – to sú naše neduhy – a premnohá nekultúrnosť, proti tým treba dvíhať hlas... Prepáč za možno silné slová, ale ja sa ani v matičnom marazme nemienim vzdať, pokiaľ budem vládvať... Priateľsky Ťa pozdravuje a výdrž praje Tebe i rodine

Tvoj Gusto Maťovčík

LIST 12

I. Kadlečík – A. Maťovčíkovi, 10. 10. 1998

Augustín – Hronku som nezachytil, neviem, či o bibliografii odvysielali, ale text som dal aj do okresných novín, poznač si to teda do personálnej bibliografie. Vďaka za Oravu. Vrátil som sa z Berlína a Lipska, som unavený a chorľavý, ale robím, píšem, nech to všetko šľak trafi, hlava bolí, brucho bolí, ale aj tak a just som dopísal niekoľko strán akejsi surrealistickej vízie o Bachovi a Lipsku – postál som si tam v Thomaskirche pri jeho bronzovom vrchnáku krypty a načerpal trochu vesmírnej energie, aby sa mi nezatemnila myseľ v šialenom dome, ktorým je moja súčasná vlasť. Svoje kalendárium azda dokončím začiatkom budúceho roka, potom sa uvidí, ak dožijem.

Srdečne v Pukanci 10. 10. 1998 Ivan Kadlečík

LIST 13

I. Kadlečík – A. Maťovčíkovi a Magde, február 2006

Haiku šťavnatosti

Voda je všetko
zdôvodnenie mnohosti
úcta obdivu.
Metafyzika
ľúbosti zľutovania
matka všetkých slov.
Všetko je voda
porozkvitá kamene
zapaľuje kry.

PÄŤDESIAT ROKOV OD ÚMRTIA ZORY JESENSKEJ

MGR. PETER CABADAJ

An article commemorating the important Slovak translator, essayist, critic, poet, journalist, women's movement and community activist, Zora Jesenská, on the 50th anniversary of her death. Owing to her strong moral and civil views regarding the occupation of Czechoslovakia by the Warsaw Pact armies in August 1968, she was excluded from official histories of Slovak literature and culture for over 20 years. The extraordinary life story of this unique, charismatic individual shows how even an artist who has proselytised for a harmful ideology can be freed if they review their relationship to the totalitarian regime and high artistic quality and works of great value will preserve the artist's renown many years after they pass into eternity.

Keywords: Zora Jesenská; women's movement; Slovak translators; women writers

 petercabadaj5@gmail.com

„... Ak sa ženská pre vedu alebo umenie, alebo pre veľkú lásku k niektorému povolaniu i dobrovoľne zriekne šťastia a tepla rodinného života a odhodlá sa žiť osamelým životom s perspektívou opustenosti v starobe, neslobodno jej to vyčítať ako hriech páchaný proti Bohu a národu. Veď sa práve zriekla osobného šťastia pre posvätenie sa vyšším záujmom.“

Citované slová napísala Zora Jesenská v priebehu jesene 1941. Koncom roka 2022 uplynulo polstoročie od úmrtia tejto medzinárodne uznávanej prekladateľky, ale i esejistky, publicistky, literárnej kritičky, teoretičky prekladu, poetky, redaktorky, ženskej a občianskej aktivistky, narodenej 3. mája 1909 v Martine.

BIOGRAFIA

Výnimočná životná odysea nezameniteľnej charismatickej osobnosti akoby potvrdzovala skutočnosť, že prehodnocovanie vzťahu k totalitnej vládnej moci jednak odstraňuje úlohu tvorca ako zvestovateľa škodlivej ideológie, na druhej strane vysoké umelecké kvality a hodnota diela udržiavajú renomé autora aj roky rokúce po jeho odchode na večnosť. Empíria a poznanie, že „chyby a prešľapy nemusia byť definitívnou stigmou ľudského života, ak človeka vedie celoživotná túžba po slobode,“ môžeme v plnej miere vzťahovať i na hrdú Turčianku Zoru Jesenskú.

Pochádzala zo známej národne uvedomelej a literárne orientovanej rodiny. Strýko Janko Jesenský bol všeobecne váženým spisovateľom, otec Fedor bankárom a zároveň tiež riaditeľom, respektíve spoluredaktorom časopisu *Živena* a vedúcim rovnomeného vydavateľského družstva. Silný vplyv žičlivého rodinného milieua, v ktorom vyrastala a osobnostne dozrievala, viedol k tomu, aby aj mladá Zora vstúpila do kultúrneho pulzovania. Doslova sa ponorila do intenzívneho štúdia cudzích rečí, pričom ju hlboko zaujala inonárodná umelecká spisba. Vzdelanie nadobudla v rodnom Martine, kde vychodila ľudovú školu a navštevovala gymnázium (1918 – 1922), ktoré však zo zdravotných príčin nedokončila. Keďže mala zjavný muzikantský talent, študovala klavír na Hudobnej a dramatickej akadémii v Bratislave (1925 – 1935). Potom sa vrátila do Martina a štyri roky súkromne vyučovala hru na klavíri. Vzápätí celú jednu dekádu (1939 – 1949) účinkovala v ženskom spolku *Živena*; konkrétne bola re-

Zora Jesenská. Zdroj: Súkromný archív Petra Cabadaja

daktorkou jeho rovnomenného časopisu. Sústavne v ňom uverejňovala básne, poviedky, preklady fragmentov literárnych diel, ďalej aktuálnu publicistiku, recenzie nových knižných titulov, články o umení, kultúrnych akciách a iné.

ŽIVENA

Príbeh a činnosť *Živeny*, ktoré stále trvajú, majú kľúčový význam v otázke rozvoja ženského hnutia na Slovensku. Relevantnú úlohu v tomto smere zohrala i (už vtedy) emancipovaná Zora Jesenská, ktorej jasnozrivé texty na stránkach mesačníka *Živena* vzdelávali, inšpirovali a povzbudzovali čitateľky, dodávali im dúšky sebavedomia aj nádeje ohľadne lepšej budúcnosti. Rozhodne treba v naznačenej súvislosti pripomenúť, že v zaostalých dobových slovenských pomeroch museli ženy čeliť otvorenej konfrontácii s rodovými predsudkami, rôznymi obmedzeniami a stereotypmi. Drvivá väčšina mužskej populácie mala jednoznačný názor na miesto, poslanie a užitočnosť žien v spoločnosti.

Jesenská v texte *O obmedzení ženského štúdia*, ktorý vyšiel v časopise *Živena* č. 11 – 12 v roku 1941, napísala: „... Je rozdiel medzi bývalým pojmom ‚starej panny‘ (ktorej sa bolo také ľahké vysmievať!), ktorá bola prinútená žiť skoro vždy zbytočným životom, s pocitom, že je nikomu nie potrebná a bola preto za-

trpknutá a nešťastná a často na ťarchu iným ľuďom, a medzi dnešnou nevydatou ženskou, ktorá svoj život krásne vyplní prácou v povolání a vie, že je i takto osožným členom ľudskej spoločnosti, že jej život nebude prázdny a neužitočne premárnený.“

Bohatá a vo viacerých smeroch pozoruhodná esejistická tvorba Zory Jesenskej zahŕňala v mesačníku *Živena* okrem ženskej otázky aj široké spektrum iných tém (osobnosti vrchárskej krajiny, reprezentantky a reprezentanti výtvarného kumštu a literárneho diania, úvahy o preklade a i.).

Ako obdivuhodne sčítaná a empatická redaktorka významne prispela k skvalitneniu obľúbeného ženského periodika aj tým, že motivovala a povzbudzovala k uverejňovaniu veršov mnohé poetky (H. Fiebigová, B. Dunajská, V. Szathmáry-Vlčková, E. Vodrážková-Vanovičová a ďalšie). Ich hodnotnejšie básne následne publikovala v *Živene*. Menoslov slovenských literátok, ktoré chceli od Jesenskej posúdenie vlastnej tvorby, by bol veru dlhý. Nezištne tiež „*dávala rady, ako preložiť mená z inonárodných jazykov, aby sa v nich zachovala charakteristika postáv...*“ O pomoc s prekladom ju napríklad žiadala aj známa česká ekumenická spisovateľka, prekladateľka a protestantská diakonka Marie Rafajová. Vari stojí za zmienku, že špeciálne pre časopis *Živena* preložila Jesenská básne od Michelangela či Elisabeth Barrettovej Browningovej, ale aj texty originálnej bulharskej literátky Magdy Petkanovej atď.

Na rozhraní štyridsiatych a päťdesiatych rokov pracovala Jesenská v Matici slovenskej (1949 – 1952). Popri tom viedla rusistický seminár na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, kde vychovala celú prekladateľskú generáciu. Štyri roky bola redaktorkou v bratislavskom vydavateľstve *Tatran* (1952 – 1956).

POETKA

Hoci čitateľská a kultúrna verejnosť registruje Zoru Jesenskú hlavne ako excelentnú prekladateľku, k ranej fáze jej literárnej tvorby neodmysliteľne patria básne. Poéziu systematicky uverejňovala jednotlivo alebo vo dvojiciach a v cykloch v časopise *Živena* (prírodná lyrika, „kolorované obrázky“, intímne ladené verše, vyznania, hudobné inšpirácie). Lyrickými básňami reflektujúcimi súzvuk s prírodou akoby tajila dievčenské romantické sny a túžby.

*Spievajúci čas láska moje čelo
pršia dni zelené do mojich rán
na slovo čakám čo by priletelo
odomknúť smútku sedem brán*

*Lahnem si do neho tak ako do trávy
bude to láska? bude to smrť?
Možno mi stratený domov môj objaví
na ktorý nemôžem zabudnúť*

*Ružové hudby povetrím plynú
Čerešne kvitnú. Prišla jar
Ó Pane zruš moju neznámu vinu
a ukáž svoju tvár*

(báseň *Zelené dni*, 1935)

Najplodnejším autorkiným „básnickým“ obdobím boli roky 1935 a 1936. Zhruba 250 jej básní sa nachádza v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine. Hádám len s výnimkou brilantnej knihy zostavovateľky Andrey Bokníkovej *Potopené duše* (2017), „*čítanky z tvorby slovenských poetiek v prvej polovici 20. storočia,*“ uzreli doposiaľ svetlo sveta iba časopiseckou formou, respektíve neboli uverejnené vôbec. Spomedzi rukopisných veršov, ktoré tlačou nikdy nevyšli, sú mnohé zrejme len náčrtmi – variantmi.

Okrem poézie si invenčná Jesenská v začiatkoch svojej tvorby vyskúšala aj iné literárne žánre. Evidujeme napríklad kratšie prozaické útvary či dokonca drámu. „... *V lyrickej básni je menej slov než v poviedke, v básnickej zbierke menej než v románe,*“ uviedla neskôr v texte s názvom *O zlovykoch a fráze v poézii – konkrétne, zverejnenom v časopise Kultúrny život* (1956). „*Možno preto vládne povera, akoby básnik nemusel mať taký bohatý slovník, ako potrebuje prozaik. Omyl: práve preto, že slov v básni je tak málo, musí mať každé maximálny náboj citový, myšlienkový, asociatívny a ich vzájomná väzba musí byť taká hutná a dokonalá, že – šaldovsky povedané – celá báseň je akoby jediným nedeliteľným slovom.*“ Vlastné literárnovedné štúdie o klasikoch slovenskej a ruskej umeleckej spisby, esejistické texty, reminiscencie na Janka Jesenského a autobiografické črty zhrnula autorka do knižného výberu s názvom *Vyznania a šarvátky* (1963).

PREKLADATEĽKA KLENOTOV

Životným partnerom Zory Jesenskej bol divadelný dramaturg, kritik a publicista Ján Rozner, s ktorým sa zoznámila pri búrlivej diskusii o preklade románu ruského prozaika Michaila A. Šolochova *Tichý Don* (1950), neskôršie s ňou kooperoval pri transponovaní Shakespearových *Tragédií* (1963). Ako čoraz známejšia osobnosť Jesenská aktívne vstupovala do diskusií o slovenčine, pozývali ju na veľké medzinárodné konferencie. Profesionálnou prekladateľkou umeleckej literatúry bola od roku 1956. Striedavo žila v Martine a Bratislave. Aspoň v maximálnej skratke uvedieme, že preložila klenoty z ruskej klasiky, ako i diela anglickej, francúzskej, nemeckej a českej spisby (A. S. Puškin, A. P. Čechov, F. M. Dostojevskij, N. V. Gogoľ, L. N. Tolstoj, I. S. Turgenjev, I. E. Babel, W. Shakespeare, A. Dumas, G. Flaubert, F. Schiller, R. Hochhuth, J. Topol a mnohí iní).

Básnik, literárny vedec a prekladateľ Ján Zambor (2000) zasvätené píše, že Jesenská bola neobyčajne tvorivá hlavne v oblasti jazyka. *„Osobnostne jej nevyhovoval neutrálny postoj k textu, čo sa premieta do výrazovej expresívnosti prekladov ako výsledku jej vlastnej tvorivej zainteresovanosti... Prekladateľke ide nielen o výrazovú silu, ale aj o bohatosť jazyka. Jesenská je jedným z najväčších rečových talentov v slovenskej literatúre. Rozpätie jej literárneho jazyka v porovnaní s dnešným, bazírujúcim na spisovnosti, je obdivuhodné. Svojím literárnym dielom rozširovala paletu jazykových možností a bola udržiavateľkou jazykovej continuity.“* Napísané a povedané inými slovami, Jesenskej preklady dosahovali vysokú umeleckú úroveň. Čitateľ tak mohol byť nezriedka v pokušení, či preklad nie je lepší ako originál. Všestranne rozhladená Jesenská netransponovala iba slová a vety, ale dokázala tiež bravúrnym spôsobom pretlmočiť atmosféru ducha doby zobrazovaných čias. Išlo o výnimočný prejav „umeleckej spoluprotvorby“.

Mimochodom, problematike prekladateľstva sa venovala aj teoreticky, čo potvrdzuje niekoľko erudovaných štúdií a knižný titul *Zvýšiť majstrovstvo prekladu umeleckej literatúry* (1956).

ZRÁŽKY S TOTALITNOU MOCO

Komunistická ideológia, ktorá bola nastolená po februárovom prevrate v roku 1948, sprvu poznačila aj názory, aktivity a dielo Zory Jesenskej. Zreteľne to

badáť a cítiť hlavne v jej zbierkach reportáží *Bola som v Sovietskom zväze* (1949) a *Cesta do Moskvy* (1952). Do komunistickej strany pravdepodobne vstúpila v mylnej domnienke, že sovietsky model sa časom – aj prispením takých ľudí ako ona – zmení v slovanskú myšlienku, ako ju v básnickej vízii predostrel iný rodák z Turca Ján Kollár, keď sníval o slovanskej vzájomnosti. *„Možno to zazlievať tejto idealistickej žene,“* pýtal sa známy exilový básnik, esejista, publicista a redaktor Imrich Kružliak (1973), *„keď dávno predtým vsadili na túto kartu aj mnohí naši predkovia, medzi nimi tiež významné osobnosti (J. Kollár, J. M. Hurban, A. Radlinský, S. H. Vajanský)? ... Možno práve preto, že sme malý národ, lákali nás vždy idey veľkosti. Najviac to bola idea slovanstva. V rode Zory Jesenskej vari niet jediného človeka, ktorý by nebol dotknutý touto ideou...“*

Líniu komunistickej politiky uplatňovala Jesenská niekoľko rokov vo výbore spisovateľského zväzu. Domáci súdruhovia jej za to udelili titul zaslúžilá umelkyňa, v Sovietskom zväze získala vysoké štátne významenie za sprostredkovanie ruskej a sovietskej literatúry československým čitateľom.

Plynutím času ale prišlo bolestné vytriezvenie z naivného opojenia. Intenzívnejšie sa začala prehlbovať Jesenskej dezilúzia a vzdor voči mocenským praktikám totalitného režimu, s ktorým napokon prišla do otvoreného konfliktu. V bohatej publicistickej činnosti zo šesťdesiatych rokov, ako lapidárne uvádza Eva Maliti-Fraňová (2007), *„vystupovala za ponížených a dourázaných v politických procesoch 50. rokov a so sebe vlastným záchovným postojom voči krajine a národu poukazovala na páľčivé problémy najnovších slovenských dejín.“* Odvážne kritizovala i skutočnosť, že sa u nás z ruskej a sovietskej literatúry prekladali a vydávali aj diela, ktoré nikdy nikto nečítal... Uvedme v tejto súvislosti, že pre Zoru Jesenskú, fatálne zamilovanú do Ruska, neexistoval pojem sovietska literatúra – len ruská literatúra. Vedela exaktne, že pre *„literatúru nie je rozhodujúci režim, ale jazyk a duch národa, a talent tých, ktorí sa odvážia jeho osudy zobrazit slovom“*.

ZACHRAŇOVALA ČEŠŤ SLOVENSKÝCH LITERÁTOV

Odvážnej i adresnej kritike z jej strany nebol ušetrený ani Zväz slovenských spisovateľov, ktorý nedokázal čeliť zostrenej cenzúre v záverečnej fáze Novotného

éry. Smutno-trápnu rolu zohrali naši tvorcovia na legendárnom IV. zjazde československých spisovateľov v Prahe (jún 1967). Bolo treba zachraňovať česť a dôstojnosť slovenskej literárnej obce, aby si verejnosť nemyslela, že ju reprezentujú len pokrytci, dogmatici, udavači či „pätolizači“.

Hviezdna chvíľa Zory Jesenskej prišla na aktívne slovenských spisovateľov, konanom 13. decembra 1967 v Bratislave. Ako tvrdili priami aktéri udalosti, práve jej otvorené slovo zapalovalo ducha a dvíhalo myseľ. Martinská rodáčka v emotívne ladenom prejave hovorila aj o slávnej minulosti metropoly Turca a veľkých osobnostiach, ktoré v nej žili. Spomínala ich principiálnosť, odvahu a statočnosť, keď išlo o boj za práva a dôstojnosť slovenského národa. Konfrontovala politický útlak a cenzúru v Uhorsku s tým, čo zažívali Slováci počas režimu stelesňovaného zadubeným aparátnikom Antonínom Novotným. Účastníci spisovateľského aktívu so zatajeným dychom počúvali aj tieto Jesenskej myšlienky: „... Ani v Uhorsku sa napríklad Vajanskému neplietol do písania a redigovania nijaký cenzor... Prívrženci cenzúry v jej dnešnej podobe by teraz mohli namietať, že Vajanský musel na niekoľko týždňov odcestovať na miesto, ktoré sa vtedy nazývalo väzením, kde si, pravda, písal a čítal čo chcel. Stravu si dával nosiť z reštaurácie, voľne prijímal návštevy a podobne. S takýmito trestami v takýchto väzeniach by sa možno zmenil ne jeden z tých, ktorí nie sú spokojní s dnešnou praxou nášho tlačového dozoru. Nazdávam sa, že národom predsa len nemožno vyoperovať historickú pamäť... A v našich národoch je veľmi mnoho komunistov, ktorí žijú s pocitom hlbokkej hanby za to, že sú spoluzodpovední za štát, v ktorom je taká úbohá minimálna sloboda tlače... Naša dnešná cenzúra s jej neobmedzenými právomocami je nedôstojná spoločnosti na našom civilizačnom stupni a ľudí uprostred dvadsiateho storočia.“ Literárni tvorcovia (v drvivej väčšine majitelia legitimácie komunistickej strany) viac ráz prerušili Jesenskej pamätnú reč, ktorá bola predzvesťou dubčekovskej jari, spontánnym aplauzom.

REŽIM STRAŠILA AJ PO SMRTI

Isteže, nikoho zorientovaného v domácich pomeroch nemohlo prekvapiť, že Zora Jesenská rezolútne odsúdila inváziu polmiliónovej armády Varšavskej zmluvy do Československa 21. augusta 1968. Čoskoro jej to

spôsobilo fatálne problémy s nastupujúcou normalizačnou mašinériou. Brutálny fyzický atak zo strany policajných zložiek zažila na vlastnej koži v marci 1969 po legendárnom víťazstve československých hokejistov nad Sovietskym zväzom na majstrovstvách sveta v Štokholme. Vzápätí na hrubé násilie voči nevinným ľuďom reagovala textom zverejneným v českom periodiku *Listy* pod názvom *První rázní vystoupení policie Slovenské socialistické republiky*. Brachiálna moc článok propagandisticky využila na autorkinu nechutnú až zvrátenú difamáciu a škandalizovanie, znormalizovaná tlač kydala na Jesenskú tie najodpornejšie vulgarizmy. Netrvalo dlho a jej excellentný preklad Pasternakovho románu *Doktor Živago* „nariadením stiahli z obehu a celý náklad skartovali“. Preklady a iné tituly komunistické úrady z knižníc odstránili a Zora Jesenská bola prvou perzekvovanou intelektuálkou vylúčenou zo slovenskej kultúry, respektíve verejného života. Zlý zdravotný stav, fyzickú aj psychickú vyčerpanosť ešte prehĺbilo ochorenie na leukémiu...

Všemocná Štátna bezpečnosť (ŠtB) mala z Jesenskej panický strach dokonca aj po smrti tejto výnimočnej ženy. Pochovali ju za neskutočných „bezpečnostných“ opatrení na Národnom cintoríne v milovanom Martine. Zbabelý režim prenasledovali obavy, že by pohreb medzinárodne uznávanej osobnosti koncom roka 1972 mohol vyústiť do spontánnej protištátnej manifestácie. Bezohľadnosťou a šikanovaním zakazoval smútiacim ľuďom účasť na poslednej rozlúčke so zosnulou, hermeticky uzavrel všetky prístupové cesty do Martina, exemplárne trestal odvážlivcov, ktorí neuposlúchli príkazy.

Názory, každodenné zvyky, dramatické okolnosti i pozadie úmrtia a pohrebu svojej manželky zobrazil s veľkou emotívnou silou Ján Rozner v rozsiahlom románe s dokumentárno-biografickými prvkami *Sedem dní do pohrebu* (2009). Toto majstrovské literárne dielo, tri roky po jeho vydaní, zdramatizovalo a uviedlo Slovenské komorné divadlo v Martine (2012). Predstavenie sa stretlo s veľkým mediálnym ohlasom, záujmom divákov i kritiky. Apropos, v závere románu, ktorý Rozner venoval ich spoločnému životu, objavíme Jesenskej úvahu *Rozpomienky na margo* z novembra 1962. Text vyšiel v rozsiahlejšej verzii už v spomenutej knihe *Vyznania a šarvátky* (1963). Autorka v ňom pôsobivo hodnotí rodné martinské milieum nielen ako tradicionalistické, ale i podporujúce individuálne zvláštnosti ľudí a novátorstvo v umeleckom úsilí.

SLOVENSKO STRATILO VEĽA

Keď Zora Jesenská slávila šesťdesiatiny (1969), viacerí literárni historici, kritici a publicisti sa doslova predbiehali v ódach na jubilantkine dielo. Jeden z nich napríklad v odborárskom denníku *Práca* tvrdil, že „ženy z rodu s tradíciou jesenskovicov mali iba to, čo si vybojovali a niekedy dokonca vyvzdorovali svojou intelektuálnou energiou“. Iní pisatelia-gratulanti obdivovali jej rozhladenosť, bohatú prekladateľskú činnosť, zásahy do národných osudov či lásku k slovenčine. Uplynuli iba tri roky a správu o Jesenskej úmrtí (skonala 21. 12. 1972 v Bratislave) si zo strachu nedovolili zverejniť tlač, rozhlas ani televízia. Všetci už museli povinne držať krok a poslušne mlčať. Reagovali len exilové médiá v slobodnom svete, podľa ktorých „*Slovensko stratilo veľa. V Zore Jesenskej mnohí stratili svoje svedomie. V nie tak dávnej minulosti, pri smrti ľudí podobných významu Zory Jesenskej, zalkal Hviezdoslav smútkom žalostným, ktorý vkladal do svojich rozlúčkových veršov. Dnes tak už básnik na Slovensku robiť nesmie... Zora Jesenská*

patrila medzi tých duchov, ktorí osvetľovali prítomnosť svojmu ľudu a kriesili jeho nádej na lepšie časy a na vieru človeka v človeka.

To je ten hlavný dôvod, pre ktorý sa skláňame nad jej čerstvým hrobom. A keby prišlo na to, žeby ľudia z mnohotisícového zástupu exulantov mali položiť kyticu kvetov na jej hrob, napriek tomu, že po dlhé roky bola členkou komunistickej strany, spravili by to aj vyslovení antikomunisti, lebo si vedia vážiť človeka, ktorý sa v rozhodnom okamihu postavil na stranu pravdy a slobody svojho ľudu.“

Fragment z pôsobivého nekrológu Imricha Kružliaka, ktorý zverejnila exilová tlač a odznel aj na vlnách Rádia Slobodná Európa, už azda nepotrebuje žiadny ďalší komentár. Výstižne zhodnotil zásluhy statočnej ženy s obdivuhodnou intelektuálnou energiou, ktorú bývalý totalitný režim na dvadsať rokov dôsledne vymazal zo všetkých kartoték knižníc, akoby ani neexistovala. Teraz Zoru Jesenskú vymazávame z pamäti našou vlastnou lahostajnosťou, nezáujmom a povrchnosťou. Žiaľ, uvedené trudné slová platia i o jej milovanom rodnom turčianskom prostredí.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- BOKNÍKOVÁ, Andrea. 2017. *Potopené duše: Z tvorby slovenských poetiek v prvej polovici 20. storočia*. Bratislava : Aspekt, s. 112 – 143. 978-80-8151-048-9.
- HAMADA, Milan. 1994. *Sizyfovský údel*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, s. 230 – 235. 80-220-0575-4.
- KRUŽLIAK, Imrich. 1975. *Živé stopy*. Cambridge (ON, Kanada) : Dobrá kniha, s. 290 – 295.
- MALITI-FRAŇOVÁ, Eva. 2007. *Tabuizovaná prekladateľka Zora Jesenská*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV – Ústav svetovej literatúry SAV 2007. 208 s. EAN 9788022409544.
- TOMČÍK, Miloš. 1963. Zápas o pravdu v kritickej tvorbe Zory Jesenskej. In *JESENSKÁ, Zora. Vyznania a šarvátky*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, s. 5 – 18.

KNIŽNICA UNIVERZITY V ABERDEENE SIR DUNCAN RICE LIBRARY

PAEDDR. DARINA OBUŠEKOVÁ, PHD.

The Sir Duncan Rice Library – one of several branches of the University of Aberdeen Library – is one of the most important libraries in Europe. It is named after a former principal of the university for his contribution to the development of culture and education and to the modernisation of the library in Aberdeen. Queen Elizabeth II opened the new university library in Aberdeen, Scotland, in 2011. At the opening ceremony, the new library was named the Sir Duncan Rice Library in recognition of the vision, ambition and leadership of the university's former principal and vice-chancellor. The building was designed by the architects Schmidt Hammer Lassen based on their winning competition entry of 2005. The building replaces the university library's former main branch – the Queen Mother Library built in 1965.

Keywords: University of Aberdeen Library; Sir Duncan Rice Library; library services; library architecture

 darina.obusekova@ku.sk

 Univerzitná knižnica
Katólickej univerzity
v Ružomberku

 www.uk.ku.sk

Budova je odvážnym a pozitívnym vyhlásením univerzity. Je tam napísané „Myslíme to vážne“ a tiež „Ste tu vítaní“.

Chris Banks

SIR DUNCAN RICE LIBRARY

Univerzitnú knižnicu v meste Aberdeene v Škótsku otvorila Kráľovná Alžbeta II. v roku 2011. Na slávnostnom otvorení bola knižnica pomenovaná ako „Knižnica Sira Duncana Ricea“ na počesť bývalého riaditeľa a vicekancelára Univerzity v Aberdeene Duncana Ricea.

Pôvodnú univerzitnú knižnicu z roku 1965 s názvom Knižnica kráľovnej matky zrekonštruovali po tom, ako ju v roku 2005 v architektonickej súťaži vyhrali známi architekti Schmidt, Hammer a Lassen.¹

Súčasná knižnica s rozlohou 15 500 m² poskytuje študentom, zamestnancom univerzity, návštevní-

kom a verejnosti vzdelávacie a výskumné prostredie 21. storočia, avšak slúži predovšetkým komune 14 000 študentov a obsahuje 1 200 miest na čítanie spolu s archívmi, historickými zbierkami a čítárňou vzácných kníh.² Taktiež je aj pozitívnym príkladom toho, akú moc v sebe ukrýva architektúra, prostredníctvom ktorej sa môže niečo meniť. Dôkazom sú i štatistické údaje, ktoré ukazujú výrazný nárast využívania zrekonštruovanej knižnice od uvedenia budovy do prevádzky v septembri 2011, pričom za prvý rok prevádzky do budovy vstúpilo viac ako 700 000 návštevníkov.³

ARCHITEKTÚRA

Osempodlažný sklenený kubus s nepravidelnými tvarmi okien pripomínajúcich zebro zdobí vizuálna ľahkosť a vzdušnosť, ktoré v kombinácii s jej proporcionalitou, paletou materiálov a čistými líniami prepožičiavajú budove nadčasovú kvalitu.⁴

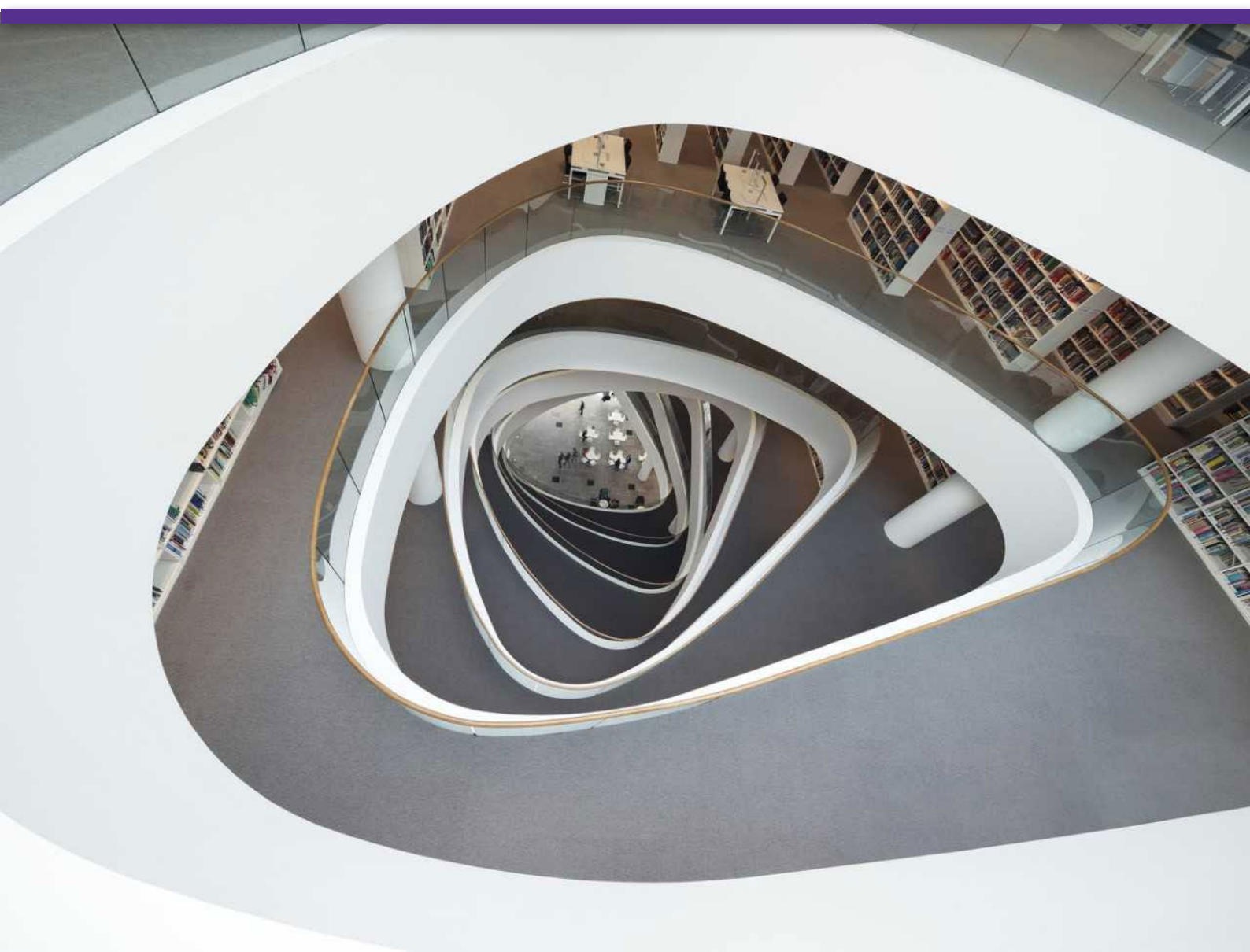
Architektonicky je srdcom knižnice špirálovité átrium spájajúce všetkých osem podlaží. Práve tento priestor kontrastuje ako dynamický vír s čistým vonkajším profilom a zároveň vizuálne prepája všetky podlažia. Okrem toho je budova navrhnutá tak, aby spĺňala najvyššie udržateľné štandardy, pomocou ktorých sa minimalizujú dlhodobé prevádzkové náklady a spotreba energie. Knižnica získala certifikát BREEAM Excellent. Fasáda, pozostávajúca z nepravidelného vzoru izolačných panelov a vysokovýkonného zasklenia, sa počas dňa trblieta a v noci jemne žiari, čím vytvára pre Aberdeen svetelný orientačný bod. Devízou fasády je aj skvelý výhľad na mesto Aberdeen.⁵

ZBIERKY

Univerzita v Aberdeene je starobylá univerzita, ktorá počas svojej 500-ročnej existencie zhromaždila niekoľko nádherných pokladov medzinárodného významu, ale aj rozmanité zbierky značnej hĺbky a šírky. Ako prvá inštitúcia v Škótsku začala s digitalizáciou

knižného fondu. Univerzita v Aberdeene sa snažila vybudovať novú knižnicu, centrum špeciálnych zbierok a následne postaviť ikonickú budovu (architekti boli vybraní na základe medzinárodnej súťaže). Vízia vtedajšieho rektora univerzity, profesora (teraz sira) Duncana Ricea, že nová budova bude slúžiť nielen ako vhodné študijné a výskumné prostredie pre akademikov a študentov univerzity, ale že poskytne aj príležitosť šíriť a prezentovať poklady univerzity širšej verejnosti, sa stala skutočnosťou.⁶

Knižnica Sira Duncana Ricea sa nachádza v areáli Starého Aberdeenu a uchováva zdroje z oblasti umenia, vedy, vzdelávania a spoločenských vied vrátane Centra špeciálnych zbierok, Taylorovej knižnice a Európskeho dokumentačného centra (zákon s oficiálnymi publikáciami Spojeného kráľovstva a EÚ). V súčasnosti obsahuje viac ako 1 milión zväzkov, ktoré sú veľmi ľahko dostupné aj prostredníctvom knižničného online katalógu. Okrem starých papyrusov a archívov sú na webe prístupné i tisícky kníh a milión článkov v časopisoch v elektronickej podobe ako Open Access. Jedna zbierka má napríklad viac

ako 40 000 nedávno vydaných e-knží v plnom znení od vynikajúcich akademických vydavateľstiev. Tieto zdroje sú prístupné nielen na akademickej pôde, ale aj mimo nej, takže užívateľ môže študovať kedykoľvek a kdekoľvek.

Knižničné študijné priestory a počítače sú prispôbené na štúdium elektronických a tlačných zdrojov súčasne. Bezdrôtová sieť kampusu umožňuje návštevníkovi knižnice používať vlastný notebook a zároveň pripojiť sa ku knižničným elektronickým knihám a databázam.⁷

K dispozícii je široká škála zariadení, služieb a viac ako 1 200 študijných priestorov od tradičných tichých študovní až po interaktívne priestory určené na spoločné projekty:

- Galéria na prízemí (priestor na výstavu diel);
- Priestor na podujatia pre školské návštevy, prednášky a akcie;
- Miestnosť s mikroformátmi, multimedialná miestnosť, miestnosť s hudobnými zdrojmi, zbierka učebných materiálov, stánky s asistenčnými technológiami a ďalšie zariadenia;
- Počítačové zariadenia na každom poschodí;
- Neformálnejšie priestory, ako The Hardback Café na prízemí (otvorená pre všetkých) a „Break-out“ na 7. poschodí (miestnosť s panoramatickým výhľadom na mesto sa využíva na čítanie, prácu na notebooku alebo zapojenie sa do tichého rozhovoru).⁸

Knižnica je prístupná nielen pre študentov a zamestnancov, ale aj pre širšiu verejnosť.

KROKY VPRED: KNIŽNICA KRÁĽOVNEJ MATKY VS KNIŽNICA SIRA DUNCANA RICEA

Pôvodná knižnica kráľovnej Matky mala svoj historický význam, ale nová budova chcela byť o čosi vpred či už v oblasti architektúry, udržateľnosti, alebo služieb pre užívateľov. Z „archívu“ sa stalo multifunkčné centrum so silným agregáčnym nábojom. Túto transformáciu sa autorom podarilo vďaka niekoľkým zásadným zmenám:

Kratšie časy katalogizácie a spracovania nových knží; zlúčenie tímov pre akvizíciu knží a dokumentáciu.

Automatizácia procesov: v novej budove sa využíva systém RFID (z angl. Radio Frequency Identification; systém automaticky identifikuje objekt), ktorý zabezpečuje aj rýchlejšie samovydávanie a navrátenie knží (automatické selfchecky a biblioboxy).

Uprednostňovanie tlačných zbierok v otvorenom knižničnom fonde.

Logické Users friendly usporiadanie knižnice (pôvodné usporiadanie Knižnice kráľovnej matky nebolo logické): moderné zbierky sú rozmiestnené na siedmich poschodiach. Pri plánovaní usporiadania podlaží boli brané do úvahy pravdepodobné hladiny hluku, najmä v átriu, preto multifunkčné a spoločenské miestnosti sú umiestnené v blízkosti výťahov a tiché študovne sú síce na každom poschodí, ale čo najďalej od hlavného vchodu.

Nové priestory knižnice: knižnica disponuje so 16 Co-Labs – úplne vybavené študijné priestory okrúhlym stolom s kapacitou 8 miest, ktoré podporujú spoluprácu, a pravouhlými stolmi, ktoré evokujú formálnejšie správanie a pokojné štúdium..

Fundraising: špeciálne zbierky poskytujú skvelú príležitosť na získavanie finančných prostriedkov, najmä tam, kde existuje aj prvok zapojenia verejnosti do nového projektu výstavby.

Minimalizácia vplyvu budovy na životné prostredie zahŕňa také aktivity, ako zber dažďovej vody, ktorá sa filtruje a skladuje na použitie, fotovoltické články na streche a prepojenie s existujúcou kombinovanou tepelnou elektrárnou univerzity.

Knižnica využíva obnoviteľné zdroje všade tam, kde je to možné a dosiahla hodnotenie BREEAM Excellent.

ZÁVER

Sir Dunken Rice library je skvost medzi knižnicami nielen v Európe, ale i vo svete. Je to vzor, odrazový mostík a nesmierna inšpirácia pre investorov z celého sveta. Je to dôkaz, že architektúra knižníc sa dá robiť kvalitne, pekne a s cieľom pre radosť a spokojnosť z návštevy budovy. Kiežby takých knižníc bolo čoraz viac. Nateraz odporúčam navštíviť túto.

POZNÁMKY

- ¹ Architektonický ateliér Schmidt Hammer Lassen má rozsiahle globálne skúsenosti s navrhovaním knižníc, verejných a kultúrnych budov vrátane kultúrneho centra Katuaq v Grónsku v Nuuku (1997), rozšírenia Kráľovskej knižnice v Kodani (1999), ARoS Museum of Art v Aarhuse (2004), Halifax Central Library v Kanade (2015), ale aj najväčšej verejnej knižnice v Škandinávii Dokk1 in Aarhus (2015). Ateliér v roku 1986 založili v Dánsku architekti Morten Schmidt, Bjarne Hammer a John F. Lassen. Medzi ich diela patrí tiež Medzinárodný trestný súd v Haagu (2016); Malmö Live, koncertné, kongresové a hotelové centrum vo Švédsku (2015); Ningbo Home of Staff v Číne (2018) a Christchurch Central Library na Novom Zélande (2018). Bližšie pozri na <https://www.shl.dk/about-us/>.
- ² Bližšie pozri na <https://www.shl.dk/sir-duncan-rice-library/>.
- ³ Bližšie pozri na <https://www.archdaily.com/276161/university-of-aberdeen-new-library-schmidt-hammer-lassen-architects>.
- ⁴ Bližšie pozri na <https://www.shl.dk/sir-duncan-rice-library/>.
- ⁵ Bližšie pozri na <https://www.archdaily.com/276161/university-of-aberdeen-new-library-schmidt-hammer-lassen-architects>.
- ⁶ Bližšie pozri na https://www.sconul.ac.uk/sites/default/files/documents/3_9.pdf.
- ⁷ Bližšie pozri na <https://www.abdn.ac.uk/library/using-libraries/our-libraries-and-museums-122.php>.
- ⁸ Bližšie pozri na <https://www.abdn.ac.uk/library/using-libraries/the-sir-duncan-rice-library-123.php>.
- ⁹ Bližšie pozri na https://www.sconul.ac.uk/sites/default/files/documents/3_9.pdf.
- ¹⁰ Bližšie pozri na https://www.sconul.ac.uk/sites/default/files/documents/3_9.pdf.

PRED 70 ROKMI VZNIKOL SLOVENSKÝ ÚSTAV V CLEVELANDE

MGR. PETER CABADAJ

✉ petercabadaj5@gmail.com

The Slovak Institute in the North American city of Cleveland, Ohio, was established on 15th September 1952, symbolically chosen because it is the Feast of Our Lady of Seven Sorrows. Cleveland was one of the most important centres and strongholds of the Slovak emigrant community. It was the cradle for important expatriate organisations (Prvá katolícka slovenská jednota [First Catholic Slovak Society], 1890; Prvá katolícka slovenská ženská jednota [First Catholic Slovak Women's Society], 1892; Slovenská liga v Amerike [Slovak League in America], 1907) and the headquarters of many newspapers and magazines (*Jednota* [Society], *Ženská jednota* [Women's Society], *Slovenské noviny* [Slovak Newspaper], later the cultural journal *Most* [Bridge] and others). The article reflects on the 70th anniversary of the foundation of the Slovak Institute in Cleveland, which conducted systematic organisational, publishing, research, literary, archival and documentation activities throughout its existence. A part of the library and archival collections of this institute are now stored in the Slovak National Library.

Keywords: Slovak Institute in Cleveland; archive collections; expatriate organisations

Založenie Slovenského ústavu v Clevelande (15. 9. 1952). Sprava: Mikuláš Šprinc, Jozef G. Cincík, Teodor J. Kojiš, František Hrušovský, Karol Strmeň, Andrej Pír. Zdroj: Súkromný archív Petra Cabadaja

Dňa 15. septembra 1952, symbolicky na sviatok Sedembolestnej Panny Márie – patrónky Slovenska, bol v severoamerickom meste Cleveland (štát Ohio) založený Slovenský ústav. Nedávne 70. výročie vzniku predstavuje vhodnú príležitosť osvetliť jeho všestranné aktivity a celkový význam v kontexte slovenského kultúrneho, literárneho, vedeckého a duchovného života v zahraničí. Hádám ani netreba uvádzať, že o už uzavretej činnosti, respektíve samotnej existencii tohto ústavu vie na Slovensku len málokto.

Mesto Cleveland patrilo medzi najväčšie centrá a bašty slovenských vysťahovalcov. Bolo kolískou významných krajských organizácií (Prvá katolícka slovenská jednota, 1890; Prvá katolícka slovenská ženská jednota, 1892; Slovenská liga v Amerike, 1907) a sídlom redakcie mnohých novín a časopisov (*Jednota*, *Ženská jednota*, *Slovenské noviny*, neskôr kultúrne periodikum *Most* a iné). Nemohlo teda ísť o žiadnu náhodu, že práve v Clevelande vzniklo

prvé kultúrne a dokumentačné stredisko amerických krajanov, nesúce názov Slovenský ústav. Ideou založiť takúto ustanovizeň sa zaoberali americko-slovenskí dejatelia už pri založení Matice slovenskej v Amerike (1893). Nedostatok slovenskej inteligencie v zámorí a borba o každodennú holú existenciu vysťahovalcov zákonite spôsobili oddiaľovanie realizácie tejto myšlienky. Vhodný čas nastal až s príchodom novej emigračnej vlny po roku 1945.

PRÍPRAVNÁ FÁZA

V duchu vytrvalého úsilia katolíckeho kňaza a ikonického krajského dejateľa Štefana Furdeka spájať cirkevný a národný život začali uvedomelí benediktíni slovenského pôvodu v Kláštore sv. Andreja Svorada v Clevelande už od roku 1921 pripravovať základy budúceho kultúrneho a dokumentačného

strediska. Prvým krokom bolo sústreďovanie najprv náboženskej a neskôr i svetskej slovenskej literatúry pod jednou strechou. Kláštor sa stal v roku 1929 samostatným priorátom, neskôr (1934) bol povýšený na Opátstvo sv. Andreja Svorada.

Meritórne k budovaniu fondu bibliotéky prispela v roku 1935 delegácia Matice slovenskej, vedená správcom Jozefom Cígerom Hronským, ktorá darovala kláštoru publikácie a časopisy. Ako uvádza znalkyňa témy Lubica Bartalská, „*postupne sa do kláštornej knižnice dostávali aj tituly vydané Slovákmi žijúcimi v Amerike, publikácie o Slovákoch v Amerike, tlače amerických Slovákov a po roku 1945 aj exilová literatúra. Finálnu tvár však nadobudlo dokumentačné stredisko až po príchode výrazných tvorivých osobností z radov emigrantov, ktorí prišli do Clevelandu po druhej svetovej vojne.*“ Doplníme v tejto súvislosti, že vďaka ústretovosti a veľkorysosti opátstva mohli niektorí exulanti pedagogicky účinkovať na jeho Vyššej benediktínskej škole.

Exilový intelektuálny výkvet stál pred zložitou úlohou pripraviť koncept slobodnej slovenskej kultúry v Amerike. Závěry by sa dali zhrnúť nasledovne:

- a) slovenská kultúra sa zásadnejšie včlení do štruktúry organizovaného spolkového života (tým, prirodzene, aj do tlačových orgánov jednotlivých korporácií, vydavateľstiev a pod.);
- b) vzniknú nové kultúrne organizácie a špecializované časopisy (s cieľom nadviazať na ich niekdajšiu činnosť na Slovensku, kde boli ateistickým komunistickým režimom mocensky zlikvidované).

Prezentácia programových aktivít a celkovej činnosti sa mala uskutočniť v štyroch základných rovinách:

- a) edičnej (vydávanie diel exilových autorov z oblasti slovenskej histórie, politiky, beletrie a populárno-vedeckej literatúry, vydávanie časopisov zborníkov, pamätných spisov);
- b) publikačnej (v krajskej tlači, kultúrnych a literárnych periodikách, vedeckých zborníkoch, kalendároch, almanachoch a pod.);
- c) propagačnej (prednášky, vystúpenia v médiách, manifesty, politické deklarácie z hľadiska obrany práv idey slovenskej štátnosti);
- d) organizačnej (usporadúvanie Slovenských dní, jubilejných akadémií, organizačná príprava kultúrnych spolkov a inštitúcií na koncentrovanie tvorivých pracovníkov v exile a účinkovanie v západnom svete).

KONŠTITUOVANIE ÚSTAVU

Mimoriadne ambiciózny projekt mal naštartovať založenie Slovenského ústavu v Clevelande – „jedného z najväčších stredísk slobodnej slovenskej kultúry s pôsobnosťou pre celú emigráciu“. Zakladateľmi ústavu boli opát Opátstva sv. Andreja Svorada **Teodor J. Kojiš** (1909 – 1984), benediktínsky kňaz a horlivý rodolub **Andrej Pír** (1909 – 2003), historik a pedagóg **František Hrušovský** (1903 – 1956), básnici, prekladatelia a pedagógovia **Karol Strmeň** (1921 – 1994) a **Mikuláš Šprinc** (1914 – 1986), kunsthistorik a výtvarník **Jozef G. Cincík** (1909 – 1992). Koordinovaným úsilím spoločne vytvorili funkčnú inštitúciu, ktorá erudovane a zodpovedne dokumentovala, ochraňovala a zveľaďovala kultúrne dedičstvo Slovákov žijúcich v zahraničí (knihy, noviny, časopisy, manuskripty a rozličné písomnosti, bohatý archívny materiál, v menšej miere výtvarné diela a iné artefakty).

Činorodý opát Kojiš vydal 15. septembra 1952 zakladaciu listinu, v ktorej bolo uvedené: „*Ja, Teodor Kojiš, OSB, opát kláštora sv. Andreja Svorada a predseda Benediktínskej Vyššej školy v Clevelande, Ohio, pokračujúc v tradícii rehole sv. Benedikta, ktorá v našej krajine a v každom veku mala veľký podiel na budovaní kresťanskej civilizácie, povzbudený príkladom všetkých benediktínskych kláštorov, ktoré popri službe Bohu boli aj dielňami vedy, literatúry a umenia, a majúc pred očami kultúrne potreby a duchovný pokrok Slovákov v Amerike, rozhodol som sa založiť pri kláštore sv. Andreja Svorada Slovenský ústav, aby vykonával také úlohy, ktoré ani sám kláštor sv. Svorada, ako ustanovizeň rehoľná a vzdelávacia plniť nemôže, ale ktoré tvoria kultúrny program slovenských benediktínov.*“

RIADITELIA

Štatút Slovenského ústavu definoval štyri konkrétne oblasti pôsobnosti:

- „1. Zhromažďovať všetky tlačou vydané písomnosti, ktoré sa akýmkoľvek spôsobom dotýkajú života Slovákov v Amerike, a opatrovať ich v knižnici ústavu;
2. Zhromažďovať písomnosti pochodiace od slovenských ustanovizní alebo jednotlivcov, ktoré majú hodnotu historického materiálu a budú tvoriť archív Slovenského ústavu;

3. *Zhromažďovať a opatrovať fotografický, filmový, kartografický, obrázkový a hudobný materiál, ktorý súvisí so životom amerických Slovákov;*
4. *Zhromažďovať a opatrovať také pamiatkové predmety, ktoré majú dokumentárnu, historickú alebo umeleckú hodnotu, a budú tvoriť muzeálnu zbierku Slovenského ústavu.“*

Nadriadeným Slovenského ústavu, ktorého aktivity finančne podporovali krajanské spolky, bol podľa štatútu vždy opát Opátstva sv. Andreja Svorada. Bezprostredne po svojom vzniku mala už inštitúcia vypracované konkrétne projekty na záchranu kultúrneho dedičstva Slovákov v Amerike. Náhla smrť historika **Františka Hrušovského** – prvého riaditeľa ústavu – bola tvrdým zásahom do jeho činnosti a zamýšľaných plánov. Vedenie ustanovizne prevzal krátko po Hrušovského skone historik, autor literatúry faktu, publicista a redaktor **Konštantín Čulen** (1956). Počas dvojročného účinkovania v riaditeľskej funkcii stihol pripraviť zo získaného dokumentačného materiálu a fotografií výstavu k 50. jubileu založenia Slovenskej ligy v Amerike. Neúnavne sústreďoval materiály k biografiami významných osobností (výstrižky z novín a časopisov, excerptovanie dostupnej literatúry a pod.), ktoré mali slúžiť ako podklady k vzniku knižných diel o amerických Slovákoch. Čulenova rezignácia, ktorá prišla po nezhodách s nadriadenými, znamenala tak pre ústav, ako i celú slovensko-americkú historiografiu ďalšiu veľkú stratu.

Andrej Pír, benediktínsky kňaz so slovenskými koreňmi (otec pochádzal z Borinky na Záhorí), prevzal riadenie inštitúcie v roku 1958. Ukázalo sa, že to bola najlepšia voľba. Slovenský ústav ako dokumentačné stredisko s knižnicou, bohatou národnou, edičnou a kultúrnou činnosťou prosperoval pod jeho direktorskou taktovkou až do začiatku 90. rokov minulého storočia. Vysoký vek rev. Píra, jeho kláštorne povinnosti, pomaly vymierajúca generácia povojnových tvorivých emigrantov a v neposlednom rade i eufória zo splneného sna o slobodnom demokratickom Slovensku viedli riaditeľa ústavu začiatkom deväťdesiatych rokov k rozhodnutiu darovať časť dokumentačných zbierok Matici slovenskej. V ďalšom období sa inštitúcia pod vedením **Andreja Hudáka** orientovala hlavne na zabezpečovanie kultúrnych a spoločenských programov pre clevelandských Slovákov.

KULTÚRNE AKTIVITY

Založením Slovenského ústavu nadobudla kultúrna činnosť krajanov v zámorí kvalitatívne nový rozmer. Úzka kooperácia s ďalšími organizáciami vyústila do realizácie množstva akcií, ktorými sa slovenský element zviditeľnil tak progresívne, že enormne vzrástol interes potomkov amerických Slovákov o vlastný pôvod. Agilní členovia ústavu oživili vysielanie rozhlasového programu Slovenského rádiového klubu v Clevelande prednáškami o najnovších dejinách Slovenska. Erudované prednášky o slovenskej literatúre, histórii a umení organizovali aj medzi študentmi Vyššej benediktínskej školy, ktorú navštevovali zväčša potomkovia vystažovalcov.

Bohatý slovenský život začali čoraz viac registrovať aj predstavitelia mesta Cleveland i štátu Ohio. Každoročne boli, napríklad v rámci Dňa osobností, vyznamenávaní na clevelandskej radnici aj reprezentanti tamojších Slovákov. Obísť nemožno ani fakt, že na pôde benediktínskeho opátstva a Slovenského ústavu sa často stretávali nielen krajanovia z USA a Kanady, ale i mnohých ďalších krajín (Argentína, Austrália, Európa). Taktiež vznikol priestor na redigovanie a vydávanie týždenníka *Slovenské noviny* (1949 – 1959), od konca roku 1953 pripravoval Mikuláš Šprinc časopis o slovenskej kultúre *Most*, Karol Strmeň až do svojej smrti zostavoval náboženské periodikum *Ave Maria*. Za zmienku rozhodne stojí aj konštituovanie Spolku slovenských spisovateľov a umelcov v zahraničí (1956); jeho prvým predsedom bol básnik a prekladateľ Andrej Žarnov, výkonným tajomníkom neúnavný Mikuláš Šprinc.

AKVIZÍCIE

Fondy Slovenského ústavu obohatili v časoch najväčšieho rozkvetu (50. – 60. roky 20. storočia) písomné pozostalosti a osobné archívy výrazných reprezentantov krajanského hnutia v zámorí. Mimoriadne cennou akvizíciou bola písomná pozostalosť dlhoročného tajomníka Slovenskej ligy v Amerike Jána Kocúra (1922 – 1948). Neskôr sa v ústave koncentrovali hlavne spisy a archívy slovenských farností, ktoré zasielali pozostalí ich duchovných správcov. Zväčša išlo o knižné zbierky, príležitostné tlačovi-

ny, manuskripty a fotografie (náboženská literatúra, modlitebné knižky, spevníky, rôzne brožúry, bulletin, plagáty, pozvánky, korešpondencia a i.).

Ústav zhromažďoval tiež rukopisné pozostalosti Slovákov, ktorí emigrovali do zámoria po roku 1945. Konštantín Čulen daroval bohatý dokumentačný materiál k biografiám osobností krajanského života v USA a Kanade, respektíve k pripravovaným dejinám amerických Slovákov. Časť písomností, knižné vydania, periodiká a drobná tlač – prevažne z duplikátov fondu inštitúcie – bola po Nežnej revolúcii prevezená na Slovensko ako dar Matici slovenskej. Hodnotné dokumentačné materiály, archív Jána Kocúra a ďalšie memorabilie venoval ústav po skončení reprezentatívnej expozície, inštalovanej v Bratislave pri príležitosti 90. jubilea vzniku Slovenskej ligy v Amerike (1997), Slovenskému národnému archívu.

BIBLIOTÉKA

Knižnica Slovenského ústavu v Clevelande obsahovala bohatú zbierku titulov (okolo 20 000 zväzkov), pričom dominovala produkcia krajanov žijúcich v USA a Kanade. Uchovávali sa predovšetkým spolkové vydania, pamätnice, kalendáre, periodiká, náboženská, umelecká i historická literatúra, drobné tlače a podobne. Publikácie a dokumenty sa získavali zo súkromných knižníc osobností americko-slovenského života, napríklad Miloša Klementa Mlynaroviča, Jána Dendúra, Konštantína Čulena, Mikuláša Šprinca, Jána Okála a iných.

Bibliotéka inštitúcie sústreďovala tiež rozsiahlu kolekciu exilovej tlače, knižné vydania exulantov z ďalších zámorských krajín i zo západnej Európy, literatúru vydávanú Slovenským ústavom sv. Cyrila a Metoda v Ríme, ako aj inojazyčné publikácie slovacikálneho charakteru (najmä anglické).

VYDAVATEĽSKÁ ČINNOSŤ

Získané dokumenty koncentrované vo fondoch Slovenského ústavu slúžili ako kľúčový pramenný materiál bádateľom, literárnym tvorcom a publicistom pri koncipovaní monografií, populárno-vedeckých publikácií, zborníkov, antológií a štúdií. Mikuláš Šprinc takto vydal zbierku *Svätý Andrej Svorad* (1952), Fran-

tišek Hrušovský monografie *Slovenské rehole v Amerike* (1955) a *Benediktínske opátstvo sv. Andreja Svorada* (1955), Karol Strmeň preklad *Nového zákona (Nový zákon Pána nášho Ježiša Krista, 1954)*, Jozef M. Kirschbaum titul *Náš boj o samostatnosť Slovenska* (1957), Ján Rekem knihu *Slovak literature and National Consciousness before Anton Bernolak* (1964) atď.

Pod hlavičkou Slovenského ústavu v Clevelande vyšlo aj niekoľko básnických zbierok Mikuláša Šprinca (*Tvárou proti slnku, 1955; Cesty a osudy, 1956; Z poludnia a poľnoci, 1960; Mladosť orla, 1962*), kniha veršov Karola Strmeňa *Čakajú nivy jar* (1963) a mnohé ďalšie tituly. Medzi pozoruhodné edičné opusy patrí bezpochyby aj vydanie mapy Slovenska, ktorú zhotovil František Hrušovský (1954), štúdia Jozefa Cígera Hronského *Dve slovenské Ameriky* (Edícia *Svetlá*, Buenos Aires 1958), zbierka vianočných kolied *Slovak Christmas Carols*, ktorú zostavil Jozef Ďuriš (1954). Evidujeme tiež, že od jesene 1960 (od čísla 3 – 4) do roku 1986 vychádzal zásluhou Slovenského ústavu aj kultúrny časopis *Most*. Celý ten dlhý čas ho redigoval Mikuláš Šprinc (niekedy s pomocou K. Strmeňa).

Keď vznikol Slovenský ústav v Ríme (1963), ktorý založili a finančne štedro dotovali krajanské katolícke organizácie z USA, začala vydavateľská činnosť v Clevelande postupne ochabovať. Edičné aktivity sa sústreďovali viac do Ríma, kde vychádzali knihy v niekoľkých rečiach (kvôli prístupnosti širokej čitateľskej verejnosti po celom svete). V priebehu šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov sa na publikáciách uvádzali obidve zložky ústavu: Slovenský ústav, Cleveland – Rím. Rozhodne treba uviesť, že od roku 1961 tu vychádzala aj slovacikálna vedecká ročenka *Slovak Studies*, ktorej hlavným cieľom bolo šíriť vedomosti o slovenskej histórii, kultúre a duchovných hodnotách vo svetových jazykoch (predovšetkým v angličtine, ale i vo francúzštine a nemčine). Medzinárodná odborná verejnosť mala vďaka tejto ročenke k dispozícii mnohostranné, komunistickou ideológiou nezaťažené poznatky a reflexie slovenských politických, duchovných aj kultúrnych dejín.

DÔVETOK

Zásluhou nesmiernej obetavosti i kompetentnosti slovenských benediktínov a vzdelancov z radov exulantov sa zachránilo v Slovenskom ústave v Clevelande mnoho vzácnych knižných vydaní, tlačí a ar-

chívnych materiálov rôznych korporácií a farností. Knižné zbierky a dokumenty, prevezené na Slovensko, obohatili fondy Matice slovenskej (Krajanské múzeum), Slovenskej národnej knižnice i Slovenského národného archívu.

Hoci Slovenský ústav v Clevelande svoju misiu ohľadne záchrany kultúrneho dedičstva Slovákov v Amerike zavŕšil už dávnejšie, doteraz zostáva veľa nedopovedaného. Sedemdesiate výročie založenia

ústavu nám odkazuje, aby sme nezabudli na dlhodobú šlachetnú činnosť slovenských vzdelancov, aktivistov a dobrovoľníkov, ktorí síce žili ďaleko od brehov materskej vlasti, ale celý čas boli integrálnou súčasťou jej národného organizmu. Bez ich unikátneho vkladu by bolo kultúrne dedičstvo Slovákov výrazne chudobnejšie. Nič na uvedenom tvrdení nemôže zmeniť ani do očí bijúca ignorancia a nezáujem zo strany kompetentných domácich úradov a inštitúcií.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

BARTALSKÁ, Lúbia. 2001. *Sprievodca slovenským zahraničím*. Bratislava : Dom zahraničných Slovákov, s. 252 – 285. ISBN 80-88841-18-6.

CABADAJ, Peter. 2002. *Slovenský literárny exil 1939 – 1990*. Martin : Matica slovenská, s. 47 – 50. ISBN 80-7090-647-2.

CHOVAN-REHÁK, Juraj – GRÁCOVÁ, Genovéva – MARUNIAK, Peter. 1998. *Slovenský povojnový exil*. Martin : Matica slovenská, s. 237 – 244, 370 – 373.

Slovenská národná knižnica vydala v roku 2022 tieto publikácie:

DRÁMA MEDZINÁRODNEJ SOCHY MARTINA KUKUČÍNA

Monografia predstavuje históriu prvých kukučínovských pamätníkov na svete, ktoré boli vytvorené v zahraničí ešte skôr ako pomníky spisovateľa v jeho domovine. Dokumentuje predovšetkým okolnosti vytvorenia najvýznamnejšej sochy M. Kukučina, ako aj záchranu a komplikovaného presunu jej odliatkov naprieč dvomi oceánmi a tromi kontinentmi. Autorka sa osobitne venuje životným osudom a kultúrnym aktivitám Slovákov usadených v rôznych štátoch Európy i mimo nej.

Mária Rapošová
Martin, Slovenská národná knižnica, 2022
15 × 23 / 328 strán
ISBN 978-80-8149-156-6

STREDOVEKÉ LITURGICKÉ FRAGMENTY Z LITERÁRNEHO ARCHÍVU SLOVENSKEJ NÁRODNEJ KNIŽNICE

V poradí tretí diel edície, ktorý čitateľom sprístupňuje rukopisné zlomky zo starých tlačí pochádzajúcich z knižničných zbierok slovenskej proveniencie. Predmetom analýzy a publikovania sú tentoraz stredoveké liturgické fragmenty uložené v Literárnom archíve SNK. Hoci skúmané materiály v minulosti neplnili pôvodnú funkciu, ale boli využívané ako obaly či väzby mladších kníh, predstavujú dnes vzácne písomné pramene, dopĺňajúce obraz stredovekej písomnej kultúry na našom území.

Eduard Lazorík – Janka Bednáriková – Eva Veselovská
Martin, Slovenská národná knižnica, 2022
27 × 18,5 / 344 strán
ISBN 978-80-8149-156-6

Publikácie je možné objednať e-mailom na adrese objednavky_knihy@snk.sk
alebo telefonicky na čísle 043/2451 277.

Slovenská národná knižnica
Správa a spracovanie historických knižničných fondov
a historických knižničných dokumentov
Vás pozýva

na medzinárodnú konferenciu

KNIHA a jej dejiny na Slovensku

Knižná kultúra z hľadiska slovenských reálií

16. – 18. máj 2023

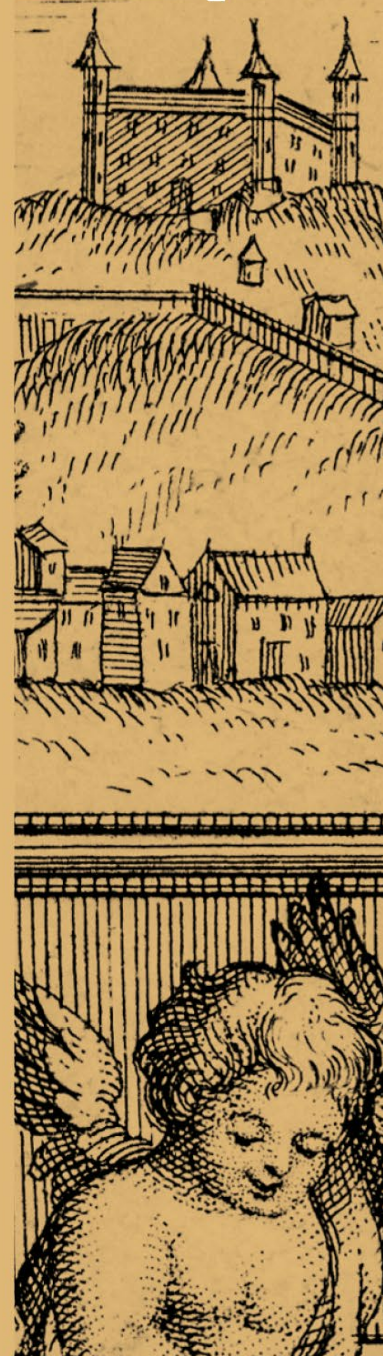
Slovenská národná knižnica, odbor správy a spracovania HKD a HKF, si Vás dovoľuje pozvať na medzinárodnú konferenciu venovanú problematike dejín knihy.

Hlavnou témou tohto ročníka je knižná kultúra v kontexte slovenských reálií. Cieľom je priniesť slovacikálne príspevky ako prejav podpory osláv výročia vzniku Slovenskej republiky (1993 – 2023). Napriek krátkej dobe samostatnosti si uvedomujeme, že Slovensko sa ako oblasť so svojou špecifickou kultúrou a svojbytným uceleným národom v komunite európskych spoločností etablovalo už dávno. Kultúrna história vývoja spoločnosti, a teda aj knižnej kultúry na teritoriálnom území krajiny, predstavuje súčasť dejín vývoja Európy.

Očakávame štúdie so zameraním na problematiku knihy spojenú či už provenienčne, obsahovo alebo kultúrne so Slovenskom. Zároveň privítame texty z dejín kníhkupeckej, vydavateľskej, autorskej či zberateľskej činnosti (knižnice osobností, šľachtické, cirkevné a iné). Zaujímajú nás aj príspevky venované problematike inkunábul, knižnej väzby, ilustrácie a podobne. S ohľadom na meniace sa podmienky v oblasti bádateľskej praxe privítame aj nové informácie o zdieľanom či vzdialenom prístupe k informáciám relevantným pre bádateľov, alebo poznatky o databázach, ktoré môžu pomôcť pri výskume dejín knihy. Príspevky z konferencie budú publikované v recenzovanom zborníku KNIHA 2023.

✱ Slovenská národná knižnica

SNK

Vyplnenú návratku môžete zaslať najneskôr do **31. marca 2023** na e-mailovú adresu: stanislava.knapcokova@snk.sk. Zaradenie príspevku do programu konferencie Vám potvrdíme do **15. apríla 2023**.

Tešíme sa na Vašu účasť!

